

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Inschrijvingsleidraad Europese openbare aanbesteding

**Begrazing procesnatuur Rivierenland
Oosterhoutse waard, Veur Lent, Bemmelse-,
Konijnen-, Gendtse- en Klompenwaard**

Staatsbosbeheer & Rijkswaterstaat

Colofon:	
Uitgegeven door:	Staatsbosbeheer Smallepad 5 3811 MG Amersfoort
Contactpersoon:	A. Wolterink
Vervangend contactpersoon:	A. Krijgsheld
Datum:	10 juni 2022
Versie:	1.0
Status:	Definitief

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
1 Beschrijving opdracht	4
1.1 Inleiding en doel van de aanbesteding	4
1.2 Looptijd	4
1.3 Gunningscriterium	4
1.4 Overeenkomsten	4
1.5 Doelstelling van de opdracht	5
1.6 Eigenschappen kudde en dieren	7
1.7 Afbakening omvang opdracht	7
1.8 Achtergrondinformatie bij de opdracht	8
1.9 Planning aanbestedingsprocedure	9
2 Inschrijvingsprocedure	10
2.1 Informatieverstrekking	10
2.2 Tegenstrijdigheden en klachten	10
2.3 Indienen inschrijving	11
3 Beoordelingsprocedure	12
3.1 Inleiding	12
3.2 Gunningcriteria	12
3.3 Fasering beoordelingsprocedure	12
4 Uitsluitingsgronden en geschiktheidseisen	15
4.1 Uitsluitingsgronden	15
4.2 Geschiktheidseisen	15
4.3 Overige informatie	16
Annex I Programma van eisen	18
Annex II Kwalitatieve gunningcriteria	33
Annex III Gunningcriterium Prijs	35
Annex IV Documenten	36
Bijlage A Gebiedsbeschrijving	37
Bijlage B Begrazing uiterwaarden Waal: doelen en voorwaarden	59
Bijlage C In te zetten soorten grote herbivoren	64
Bijlage D Vaste kuddes runderen en paarden	67
Bijlage E Veredelen grote herbivoren op juiste eigenschappen	69
Annex V Dienstenovereenkomst	70
Annex VI Concept Pachtovereenkomst	75
Annex VII Algemene Voorwaarden	76
Annex VIII Voorbeeld hoogwater protocol	77
Annex IX Rasternorm	83

1 Beschrijving opdracht

1.1 Inleiding en doel van de aanbesteding

Directeur Staatsbosbeheer en namens deze ing. J.A. Snel, hoofd Staatsbosbeheer provincie Gelderland, is voornemens een overeenkomst voor het gebied 'Oosterhoutse waard, Veur Lent, Bemmelse-, Konijnen-, Gendtse- en Klompenwaard' meerjarig af te sluiten met betrekking tot de invulling van natuurlijke begrazing in Gelderland. Dit natuurterrein is grotendeels in eigendom van Staatsbosbeheer en deels in eigendom van Rijkswaterstaat. Mede namens Rijkswaterstaat besteedt Staatsbosbeheer de begrazingsopdrachten aan en voert Staatsbosbeheer naderhand de directie over de uitvoering van de opdrachten.

1.2 Looptijd

Staatsbosbeheer is voornemens om aan één inschrijver de opdracht te gunnen. Deze overeenkomst gaat in op 1 januari 2023 en loopt af op 31 december 2025 met voor de opdrachtgever een optie tot verlenging van twee keer drie jaar. In de overeenkomst is vastgelegd de voorwaarden voor alle door Opdrachtgever gedurende die looptijd te verstrekken opdracht tot het verrichten van Diensten. Deze lange contractduur is gekozen met inachtneming van de implementatieduur en het op elkaar ingespeeld raken van Opdrachtnemer en Staatsbosbeheer. Aangezien dit een langere tijd kan duren, wenst Staatsbosbeheer de mogelijkheid te hebben voor een succesvolle samenwerking voor langere duur voordat wederom door Staatsbosbeheer moet worden geïnvesteerd in een nieuwe samenwerking.

Aanbestedende dienst behoudt zich het recht voor om bij essentiële wijzigingen in opdracht vanwege gebiedswijzigingen, gewijzigde nadere opdrachten van overheidswege, etc. etc. gedurende de looptijd in goed overleg met opdrachtnemers te komen tot een andere invulling van het begrazingsbeheer.

1.3 Gunningscriterium

De opdracht wordt gegund aan de inschrijver met de Economisch Meest Voordelige Inschrijving, gebaseerd op de beste prijs-kwaliteitverhouding (BPKV).

1.4 Overeenkomsten

Zoals aangegeven bestaat het te begrazen object, uit gronden deels in eigendom van Staatsbosbeheer en deels in eigendom van Rijkswaterstaat. Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat hebben ten aanzien van gronduitgifte voor het gebruik van gronden ieder een eigen praktijk vanuit de wet- en regelgeving, eigen beleid en eisen ten aanzien van gebruiksrechten op het eigendom. Hierdoor verschillen de privaatrechtelijke werkwijzen van Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat van elkaar.

Op de eigendommen van de Staat (Infrastructuur & Waterstaat) is Rijkswaterstaat materieel beheerder en is het Rijksvastgoedbedrijf privaatrechtelijk beheerder. Uit hoofde van het onderhavige dienstencontract van Staatsbosbeheer (mede namens Rijkswaterstaat), op het eigendom van de Staat (I&W), worden er geen exclusieve gebruiksrechten op de grond uit gegeven door het Rijksvastgoedbedrijf. Voor de eigendommen waar Rijkswaterstaat het beheer over voert ontvangt inschrijver geen gebruiksrecht op de grond, er worden geen huur- of pachtcontracten met inschrijver opgesteld.

Een inschrijver kan op basis van deze opdracht op geen enkele wijze aanspraak maken op actuele dan wel toekomstige gebruiksrechten op eigendommen van de Staat (Infrastructuur & Waterstaat).

Dit betekent dat met de winnende inschrijver na gunning twee overeenkomsten gesloten worden:

- Een opdracht tot het leveren van diensten, zijnde het (laten) begrazen van alle hectares, alle gronden.
- Op het eigendom van Staatsbosbeheer een geliberaliseerde pachtovereenkomst op basis van art. 7:397 lid 1 BW.

Afhankelijk van de bedrijfskundige hoofdactiviteit van de Inschrijver (lees: inschrijving bij de Kamer van Koophandel met een primair agrarische bedrijfsvoering; of juist niet) wordt voor Staatsbosbeheer eigendommen een pachtcontract aangeboden “geliberaliseerde pacht” of “huur onbebouwd”.

De inschrijver kan als Opdrachtnemer het grondgebruik op eigendommen van zowel de Staat (I&W) als Staatsbosbeheer niet af staan aan derden. Hiervoor geldt onderstaande verbodsbepaling.

Opdrachtnemer is niet bevoegd om de natuurgronden te verpachten of onder welke titel ook geheel of gedeeltelijk aan derden in gebruik of genot af te staan. Overtreding van dit verbod geeft Opdrachtgever het recht om de opdracht/overeenkomst op te zeggen met een opzegtermijn van 3 maanden dan wel de opdracht/overeenkomst te ontbinden zonder dat Opdrachtgever verplicht is om opdrachtnemer schadeloos te stellen. In geval van overtreding van dit verbod verbeurt opdrachtnemer een niet voor rechterlijke matiging vatbare boete ten belope van € 50.000, een en ander onverminderd het recht van Opdrachtgever op vergoeding van de schade voor zover deze schade hoger is dan de verbeurde boete. Artikel 6:92 lid 2 BW is niet van toepassing. Opdrachtgever en opdrachtnemer onderkennen uitdrukkelijk het significante belang dat Opdrachtgever hecht aan het in dit artikel genoemde verbod.

Opdrachtnemer kan mogelijk subsidie aanvragen in het kader van landbouwregelingen, mits deze niet in strijd zijn met het natuurbelang en indien dit past binnen de aangeboden contractvorm. Voor de exacte voorwaarden, rechten en plichten wordt verwezen naar Europees en landelijk beleid.

Opdrachtgever heeft geen fosfaatrechten en Opdrachtgever handelt en bemiddelt ook niet in fosfaatrechten. De inschrijver dient er voor te zorgen dat hij aan alle wettelijke eisen voldoet, dus ook op het punt van fosfaatrechten e.d.

Voor meer informatie over bovenstaande: Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) is het bevoegd gezag voor vragen omtrent uw administratie, gecombineerde opgave, subsidies, betalingsrechten, voorwaarden etc. <https://www.rvo.nl/subsidie-enfinancieringswijzer/uitbetaling-betalingsrechten/landbouwgronden>.

1.5 Doelstelling van de opdracht

De gebieden waar het hier over gaat vallen grotendeels binnen Natura 2000 en vrijwel geheel binnen GNN. Het doel van deze opdracht is het in stand houden en ontwikkelen van natuurwaarden conform de Natura2000/SNL systematiek in de gebieden die onder deze opdracht vallen. Op provinciaal niveau is aangegeven welke natuurtypen daar worden nagestreefd (de SNL natuurtypen). Het bijbehorende natuurtype is hoofdzakelijk grootschalige dynamische natuur en het bijbehorende beheertype is N01.03: Rivier en Moeraslandschap. Binnen de gebieden kunnen wel andere SNL natuurtypen liggen. Het aandeel hiervan is echter zeer beperkt in relatie tot het aandeel van beheertype N01.03. Uitgangspunt bij het opnemen van deze typen in de opdracht is dat ze passen binnen de jaarrondbegrazing en de reguliere beheermaatregelen die hierbij horen. Een voorbeeld hiervan is

N12.02 Kruiden- en faunairijk gras land in beperkte omvang. Ook kunnen er provinciale wensen voor ontwikkeling N2000 habitats binnen de gebieden liggen. Deze wensen worden zoveel mogelijk meegenomen in de reguliere beheermaatregelen behorend bij jaarrondbegrazing.

Een andere doelstelling van de opdracht is bijdragen aan de hoogwaterveiligheid. De toegestane vegetatieruimte vanuit oogpunt van hoogwaterveiligheid is vastgelegd in de Vegetatielegger van Rijkswaterstaat. Begrazing levert een waardevolle bijdrage aan het laten voldoen van de vegetatie aan deze vegetatielegger. SBB en RWS willen er mede middels deze opdracht zorg voor dragen dat hun terreinen blijven voldoen aan de Vegetatielegger.

Opdrachtgever behoudt het recht om werkzaamheden in de terreinen uit te voeren, bijvoorbeeld ten behoeve van natuur of hoogwaterveiligheid.

In Annex IV Bijlage A is een gebiedsbeschrijving opgenomen.

Werkzaamheden algemeen

De werkzaamheden zijn onderverdeeld in de volgende aspecten. De werkzaamheden omvatten al het werk dat te maken heeft met het beheer van de grote herbivoren. Deze percentages zijn een inschatting van de tijd:

90 % Beheer kudde:

- a) Dagelijkse verzorging beheerdieren;
- b) Onderhoud rasters, landbouwhekken, klappoorten en veerroosters etc.;
- c) Pro-actief handelen dus het voorkomen van problemen, door bijvoorbeeld in geval van droogte of hoogwater, vroegtijdig maatregelen te nemen;
- d) Handelend en doelgericht optreden bij calamiteiten;
- e) Veredelen van de beheerdieren d.w.z. de gewenste eigenschappen verbeteren of in stand houden door middel van kruising en selectie, inclusief administratie afstamming, bloedlijnen etc.
- f) Veterinaire zorg;
- g) Registratie en administratie landbouwhuisdieren inclusief oornummers runderen en chippen paarden
- h) Bijstellen aantallen en/of verhoudingen dieren indien nodig;
- i) Conditie van dieren aan de hand van conditiescore Staatsbosbeheer bijhouden;
- j) Bijvoeren indien nodig;

Bijvoeren mag uitsluitend geschieden in bijzondere situaties dus bij slechte conditie in relatie tot dierenwelzijn, hoogwater, strenge vorst en/of sneeuw, of andere calamiteiten en uitsluitend met hooi.

- a. De kosten van het bijvoeren gedurende een periode korter dan zes weken per jaar zijn voor rekening van opdrachtnemer.
- b. De kosten van het hooi in geval van uitzonderlijke situaties zoals: langdurige sneeuw, extreme vorst, extreem hoogwater, zijn na zes weken (na goedkeuring Staatsbosbeheer) voor rekening van opdrachtgever.
- c. Opdrachtnemer schaft het hooi aan.
- d. De kosten voor het voeren en opruimen zijn voor rekening van opdrachtnemer.
- k) Surplus aan dieren verwijderen op een maatschappelijk verantwoorde manier.

Onder maatschappelijk verantwoord wordt verstaan dat er een zo hoog mogelijke toepassing voor de overvloedige dieren gezocht dient te worden, zoals herplaatsen in een ander natuurterrein en menselijke consumptie. Indien er geen andere mogelijkheden zijn, dan kan een dier in het uiterste geval zo diervriendelijk mogelijk worden gedood en ter destructie worden aangeboden. Hierbij gaat het er niet uitsluitend om wat er gebeurt, maar ook hoe dit gebeurt. Uitgangspunt is het welzijn van de dieren, waarbij onnodig transport wordt voorkomen. Opdrachtgever biedt geen andere locatie aan, dan vermeld in de gebiedsbeschrijving. Of het mogelijk is om de dieren in het terrein te laten inslapen, is afhankelijk van de situatie. De

overtollige dieren die gewend zijn om vrij in de natuur te leven, mogen niet in een intensief gehouden situatie terecht komen, zoals op stal, bij een particulier kinderboerderij o.i.d.

10 % Voorlichting en communicatie:

- a) Excursies en uitleg in het terrein over procesnatuur, natuurlijke begrazing, sociale kuddestructuur etc.; (Gastheerschap en uitleg over terreinen en grazers ligt bij opdrachtnemer. Opdrachtgever voert strategische voorlichting uit ten aanzien van onder andere pers en dergelijke)
- b) Evaluatie-, voortgang-, contract- en ander overleg met opdrachtgever.

1.6 Eigenschappen kudde en dieren

De dieren moeten in onder andere gedrag, functie, zelfredzaamheid zoveel mogelijk lijken op grote herbivoren die van nature in rivierenlandschappen geleefd hebben of nog leven. Met betrekking tot gedrag gaat het dan onder andere om natuurlijke schuwheid jegens mensen en honden. Met betrekking tot zelfredzaamheid gaat het dan onder andere om natuurlijke weerstand tegen parasieten en het in staat zijn om zelfstandig zonder veterinaire hulp af te kalven. Met betrekking tot functie gaat het onder andere om het begrazen van vegetatie en daarmee het creëren van gradiënten in vegetatiestructuur ter bevordering van de biodiversiteit. Zie ook Bijlage B t/m E.

1.7 Afbakening omvang opdracht

Binnen omvang van opdracht

Binnen de omvang van de opdracht vallen de volgende basiseisen:

1. Naar redelijkheid alles doen respectievelijk laten om te bereiken dat jaarrond een kudde dieren leeft en zich vermeerderd respectievelijk in stand houdt op het gewenste niveau qua aantallen. Hierbij geldt dat opdrachtgever de grootte en de samenstelling van de kudde bepaalt, weliswaar in overleg met opdrachtnemer. Het is hierbij tevens van belang dat aandacht wordt besteed aan de leeftijdsopbouw en sexe-ratio van de kudde, zodat de kudde een zo natuurlijk mogelijk gedrag kan vertonen. Een optimale terreinkennis is bijvoorbeeld zo'n natuurlijk aspect waar de kudde over moet beschikken om te kunnen overleven in een dynamische omgeving. Terreinkennis wordt overgedragen van oudere dieren op jonge wat betekent dat die kennisoverdracht moet kunnen plaatsvinden waardoor de kennis binnen de kudde aanwezig blijft op de lange termijn.
2. Inschrijver is verplicht om in eigendom over te nemen de bestaande beheerdieren, zie bijlage A en D..
3. Tevens geldt dat na afloop of beëindiging van de opdracht, de dan aanwezige beheerdieren worden verkocht aan opdrachtgever, ook indien er bij aanvang geen beheerdieren aanwezig zijn.
4. Mocht, in de eerste jaren, de bestaande kudde te klein zijn qua omvang, dan kunnen in goed overleg tijdelijk ook andere runderen ingezet te worden ter aanvulling;
5. Inschrijver dient zo nodig een deel van de beheerdieren te leveren, zie bijlage D, waarbij deze beheerdieren dienen te voldoen aan de basiseisen zoals geformuleerd in bijlage C en punt 2.2.2 in dit document;
6. Alle schades, kosten, aansprakelijkheden en verzekeringen dragen, die gepaard gaan en kunnen gaan met de inzet van runderen in terreinen met ook een recreatieve doelstelling zijn voor risico en rekening van opdrachtnemer.

Buiten omvang van opdracht

De volgende diensten maken geen deel uit van de opdracht:

1. Communicatie in de breedste zin van het woord op strategisch en tactisch niveau met derden.
2. Onderhoud en reparatie van de vaste, 'harde' infrastructuur (civieltechnische werken, denk aan: oeverbeschoeiingen, kribben, wegen, bruggen, sedimentbeheer, etc.)

3. Mechanisch beheer van vegetatie ten behoeve van het vrijhouden van het stroombed van de rivier ten behoeve van een piekafvoer van water (opgaande begroeiing).

1.8 Achtergrondinformatie bij de opdracht

Ter informatie zijn bijlagen en overzichten gevoegd, zoals bijvoorbeeld over het interne gedachtegoed van SBB met betrekking tot de functie van begrazing door grote herbivoren en kuddebeheer.

Deze aanbesteding van begrazing in de uiterwaarden langs de Waal is gericht op het tot stand brengen van procesnatuur teneinde de biodiversiteit van het rivierengebied in stand te houden en zo mogelijk te verbeteren. Hiervoor moet het begrazingsbeheer zoveel mogelijk aansluiten bij het natuurlijke proces van begrazing door grote herbivoren.

In 2020 zijn er in bepaalde uiterwaarden verhoogde concentraties dioxine en PCB aangetroffen in het vlees van natuurvee dat meerjarig in deze uiterwaarden geleefd heeft. Zowel RWS als SBB zijn geen expert op het gebied van dioxinen en PCB's en hoe deze stoffen zich kunnen manifesteren in dieren. Op dit moment wordt door de NVWA onderzoek uitgevoerd. Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat zijn in afwachting van de resultaten van dit onderzoek. Dioxinen en PCB's zijn alom in het rivierengebied en het ons omringende milieu aanwezig. De verhoogde dioxine en PCB gehalten hebben mogelijk gevolgen voor de vermarktbaarheid van dit vlees. Het is belangrijk te vermelden dat het risico van de eventuele onverkoopbaarheid van het vlees voor Opdrachtnemer is.

Opdrachtgever gaat uit van de volgende situatie op basis waarvan u uw prijsbepaling kan opmaken:

- a) De overtollige runderen en paarden zijn aan het eind van het groeiseizoen, dus in de herfst, grotendeels geschikt voor menselijke consumptie.
- b) De ondergrens hierbij is dat minimaal 80% van de runderen en 80% van de paarden geschikt is voor menselijke consumptie.
- c) Om te bepalen of een dier geschikt is voor menselijke consumptie is geen aanvullende (dure) test nodig, waardoor de verkoop van vlees alsnog niet rendabel zou zijn.
- d) De verkoopbaarheid van orgaanvlees wordt buiten beschouwing gelaten.

Indien in een bepaald perceel de situatie afwijkt van hetgeen hierboven staat vermeld bij a t/m d, zodat als gevolg van dioxine vervuiling meer dan 20% van overtollige runderen en paarden onverkoopbaar is voor menselijke consumptie, dan leidt dit tot een nieuwe situatie met de volgende uitgangspunten:

- e) Opdrachtgever en opdrachtnemer gaan in gesprek en maken aanvullende afspraken over de meest wenselijke oplossing voor de overtollige dieren.
- f) Opdrachtgever en opdrachtnemer gaan in gesprek en maken aanvullende afspraken over de extra kosten en minder opbrengsten die dit onderdeel met zich mee brengt voor opdrachtnemer. Opdrachtnemer blijft verantwoordelijk voor de afvoer van de dieren,
- g) De lagere opbrengsten en de hogere kosten voor dit onderdeel zijn -mits voldoende onderbouwd- voor rekening van de opdrachtgever.

1.9 Planning aanbestedingsprocedure

De planning van onderhavige procedure is hieronder opgenomen

Activiteit	Datum
Uiterste datum voor het stellen van vragen inschrijvingsfase	1 juli 2022, 11.00 uur
Beschikbaar stellen Nota van inlichtingen inschrijvingsfase	11 juli 2022
Uiterste datum voor het indienen van inschrijvingen	1 augustus 2022, 11.00 uur
Verzenden voornemen tot gunning	26 augustus 2022
Einde bezwaartermijn	15 september 2022
Ingangsdatum overeenkomst(en)	1 januari 2023

De Aanbestedende dienst behoudt zich het recht voor om de aangegeven tijdsplanning te wijzigen. In het geval wijziging van de beoogde planning noodzakelijk is, wordt dit in TenderNed gepubliceerd en naar alle betrokkenen gecommuniceerd. Inschrijvers kunnen geen rechten ontleen aan deze beoogde planning.

2 Inschrijvingsprocedure

2.1 Informatieverstrekking

U kunt uw vragen en/of opmerkingen doorlopend via www.tenderned.nl stellen. Gestelde vragen zullen zo snel mogelijk worden beantwoord en geanonimiseerd aan alle partijen beschikbaar worden gesteld via www.tenderned.nl

Mondeling, per brief of per email gestelde vragen worden niet beantwoord. Uitsluitend vragen geplaatst op TenderNed worden door de Aanbestedende Dienst tijdens de aanbestedingsprocedure in behandeling genomen. De vragen dienen gesteld te zijn in het Nederlands.

Op de in hoofdstuk 1 paragraaf 1.4, 'Tijdsplanning' genoemde datum zal er op www.tenderned.nl een Nota van Inlichtingen worden gepubliceerd met daarin alle gestelde vragen en gegeven antwoorden. Mochten gegeven antwoorden strijdig zijn met elkaar dan prevaleert het meest recent gegeven antwoord. De Nota van Inlichtingen is een integraal onderdeel van deze inschrijvingsleidraad. Na de Nota van Inlichtingen worden de eisen en wensen definitief vastgesteld.

2.2 Tegenstrijdigheden en klachten

Dit Beschrijvend document met alle bijbehorende Annexen is met zorg samengesteld. De Aanbestedende Dienst verwacht van de Inschrijvers een proactieve houding. Dit betekent dat indien de Inschrijver onduidelijkheden, tegenstrijdigheden, procedurefouten en/of onvolkomenheden tegenkomt, de Inschrijver de Aanbestedende Dienst hiervan zo spoedig mogelijk doch uiterlijk 1 juli 2022 op de hoogte dient te stellen via het e-mailadres: SBBinkoop@Staatsbosbeheer.nl met opgave van eventuele consequenties en/of correctievoorstellen. Ook eventuele bezwaren of klachten tegen (delen van) dit document (bijv. met betrekking tot termijnen, criteria, werkwijze) dient Inschrijver zo spoedig mogelijk, doch uiterlijk 1 juli 2022, te uiten via het e-mailadres: SBBinkoop@Staatsbosbeheer.nl

De klachtenregeling met de betrekking tot de aanbesteden staat in de volgende paragraaf uitgewerkt.

De Aanbestedende Dienst zal aan het uitblijven van klachten het vertrouwen ontlenen dat de aanbesteding zonder bezwaar kan worden voortgezet en tot ontvangst van de Inschrijvingen kan worden overgegaan. Inschrijvers die voorafgaand aan de datum voor het stellen van vragen niet klagen over onduidelijkheden, tegenstrijdigheden, procedurefouten en/of onvolkomenheden, doen afstand van hun recht om tegen die onregelmatigheden op te komen, althans hebben zij dat recht verwerkt.

De Aanbestedende Dienst heeft er voor gekozen voor eventuele klachten met betrekking tot deze aanbesteding een klachtenmeldpunt in te stellen.

Hierbij zal de procedure worden gevolgd als aangegeven in de definitieve versie "Klachtenafhandeling bij aanbesteden". Voor de inhoud van deze regeling zie: <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/regelingen/2013/03/07/klachtafhandeling-bij-aanbesteden/klachtenafhandeling-definitief.pdf>

Uw eventuele klachten, kunt u enkel per e-mail, indienen op het volgende mailadres: SBBinkoop@Staatsbosbeheer.nl

Wij willen u er op wijzen dat de procedure voor deze klachtenregeling niet is bedoeld voor het verkrijgen van eventueel benodigde verduidelijkingen met betrekking tot het gestelde in deze aanbestedingstukken. Hiervoor kunt

u gebruik maken van de mogelijkheid tot het stellen van vragen als aangegeven in paragraaf 2.1 van dit Beschrijvend document.

2.3 Indienen inschrijving

U dient uw inschrijving, inclusief alle gevraagde documenten, in via www.tenderned.nl

Inschrijvingen dienen op de juiste wijze en vóór de in hoofdstuk 1 paragraaf 1.4, 'Tijdsplanning' genoemde datum en tijdstip op www.tenderned.nl te worden geüpload. Na deze datum en dit tijdstip is het niet meer mogelijk om de stukken in www.tenderned.nl te zetten en is het dus niet meer mogelijk om een inschrijving in te dienen.

Na sluiting van de termijn voor het indienen van inschrijvingen worden inschrijvingen door het beoordelingsteam uit de digitale kluis op www.tenderned.nl gedownload en start de beoordelingsprocedure. De inschrijvingen worden vertrouwelijk behandeld.

Indien inschrijver technische problemen in TenderNed ervaart (bijv. het lukt niet om in te loggen of uw inschrijving in te dienen of documenten te uploaden), dan kan inschrijver contact opnemen met de Servicedesk van TenderNed. Op werkdagen te bereiken via:

1. Telefoon: 0800 – 836 33 76
2. E-mail: servicedesk@tenderned.nl

De inschrijver is zelf verantwoordelijk voor het juist en tijdig indienen van zijn inschrijving. Eventuele vertragingen en storingen te wijten aan bijvoorbeeld internetverbinding zijn voor rekening en risico van de inschrijver.

3 Beoordelingsprocedure

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de beoordelingsprocedure toegelicht. Het opstellen van de inschrijvingsleidraad en het beoordelen van de inschrijvingen wordt uitgevoerd door een inkoopteam, waarin diverse deskundigen deelnemen. Het is niet toegestaan om in het kader van deze Europese aanbesteding contact te zoeken met medewerkers van Staatsbosbeheer en/of Rijkswaterstaat ter verkrijging van welke informatie dan ook. Het verkrijgen van informatie kan uitsluitend op de in hoofdstuk 2.1 beschreven wijze plaatsvinden.

3.2 Gunningcriteria

Staatsbosbeheer gunt op basis van het criterium beste prijs-kwaliteitverhouding, gelet op:

Gunningcriterium	Toelichting	Wegingsfactor criterium
G-1	Uitvoering begrazing	20
G-2	Veredelen beheerdieren	10
G-3	Uitvoering voorzieningen, administratie, communicatie- en recreatietaken	10
G-4	Prijs	60
Totaal		100

3.3 Fasering beoordelingsprocedure

Fase 1: Beoordelen vormvereisten, uitsluitingsgronden en geschiktheidseisen

In deze fase wordt allereerst beoordeeld of inschrijver voldoet aan alle gestelde vormvereisten. Inschrijvers die niet voldoen aan een of meer vormvereisten kunnen van verdere deelname uitgesloten worden.

Vervolgens wordt beoordeeld of inschrijver voldoet aan de uitsluitingsgronden en geschiktheidseisen. Inschrijvers op wie een of meerdere uitsluitingsgrond(en) van toepassing is of die niet aan alle gestelde geschiktheidseisen voldoen, kunnen van verdere deelname uitgesloten worden. Opdrachtgever behoudt zich het recht voor om bij de voorlopige gunning de officiële bewijsstukken die behoren bij de gestelde criteria van de partij waaraan gegund wordt, op te vragen.

Indien (een) Inschrijver(s) zich als Combinatie inschrijft/inschrijven, dienen ook alle aan die Combinatie deelnemende Combinanten deze UEA te overleggen.

Fase 2: Beoordelen programma van eisen.

In deze fase wordt beoordeeld of inschrijver onvoorwaardelijk voldoet aan alle eisen uit het programma van eisen. Inschrijvers die niet onvoorwaardelijk aan alle eisen voldoen, worden van verdere deelname uitgesloten.

Fase 3. Beoordelen gunningcriteria

- Fase 3a. Beoordelen G-1 t/m G-3

De scores van de gunningcriteria G-1 t/m G-3 bestaan per gunningcriterium uit een getal conform onderstaande tabel. Het beoordelingsteam kan ook tussenliggende scores geven. In Annex II is een nadere toelichting opgenomen op de kwalitatieve gunningscriteria.

Beoordeling	Score G-1	Score G-2	Score G-3
Onvoldoende	0	0	0
Voldoende	6	3	3
Goed	12	6	6
Uitmuntend	20	10	10

Indien uw score op G-1, en/of G-2, en/of G-3 beoordeeld wordt als 'Onvoldoende' dan wordt uw inschrijving terzijde gelegd en wordt u van verdere deelname uitgesloten.

- Fase 3b. Beoordelen prijs, G-4

Het gunningcriterium prijs wordt berekend op basis van de totale jaarprijs. De inschrijver met de laagste jaarprijs scoort 60 punten, de maximale score. De scores van de overige inschrijvers wordt bepaald op basis van de formule:

$$\text{Score inschrijver} = 60 * (\text{laagste prijs} / \text{prijs inschrijver})$$

De scores worden afgerond op twee decimalen.

De som van de totaalscore van alle gunningcriteria is de eindscore. De inschrijver met de hoogste eindscore heeft de economisch meest voordelige inschrijving gedaan. Van inschrijvingen waarvan de eindscore na de beoordeling gelijk is, wordt de inschrijving waarvan de score bij G-1 het hoogste is, in de rangorde als hoogste van die gelijk geëindigde inschrijvingen geplaatst. Indien vervolgens de score bij G-1 van die inschrijvingen ook weer gelijk is, wordt de inschrijving waarvan de score bij G-2 het hoogste is, in de rangorde als hoogste van die gelijk geëindigde inschrijvingen geplaatst. Indien vervolgens de score bij G-2 van die inschrijvingen ook weer gelijk is, wordt de inschrijving waarvan de score bij G-3 het hoogste is, in de rangorde als hoogste van die gelijk geëindigde inschrijvingen geplaatst. Indien vervolgens de score bij G-3 van die inschrijvingen ook weer gelijk is, dan bepaalt een loting de plaatsingsvolgorde van de gelijk geëindigde inschrijvingen.

Fase 4. Bekendmaking resultaat

De inschrijver met de hoogste totaalscore kan uitgenodigd worden voor een verificatiebespreking. De overige geldige inschrijvers ontvangen een afwijzingsbrief met daarin de mededeling dat een andere inschrijver is uitgenodigd voor de verificatiebespreking. Voor deze inschrijvers bestaat de mogelijkheid in rechte op te komen tegen het (voorlopig) gunningbesluit. De termijn om in rechte op te komen tegen het (voorlopig) gunningbesluit is (conform artikel 2.127 lid 3 Aanbestedingswet) gesteld op twintig kalenderdagen na dagtekening van de afwijzingsbrief. Eventuele verzoeken om nadere toelichting op het (voorlopig) gunningbesluit schorten deze termijn niet op. Indien niet binnen deze termijn een dagvaarding correct is betekend, is opdrachtgever bevoegd om tot definitieve gunning over te gaan en is het recht vervallen voor inschrijver (alsnog) tegen het (voorlopig) gunningbesluit op te komen.

Fase 5. Verificatiebespreking en contractsluiting

Het beoordelingsteam stelt vast op welke punten in de verificatiebespreking nog nader ingegaan moet worden. Blijkt tijdens de verificatiebespreking dat in de inschrijving onjuiste dan wel onvoldoende / onvolledige informatie is verstrekt of dat op andere punten onoverkomelijke bezwaren bestaan die conform deze inschrijvingsleidraad dan wel blijkens wet- en regelgeving tot uitsluiting of terzijde legging van de inschrijving zouden leiden, dan kan dit ertoe leiden dat Staatsbosbeheer kan of moet besluiten dat de betreffende inschrijver (alsnog) afvalt.

In dat geval zal Staatsbosbeheer vervolgens van de andere inschrijvingen opnieuw de totaalscore vaststellen conform beschreven in deze inschrijvingsleidraad en wordt de inschrijver die dan de hoogste totaalscore heeft behaald, alsnog uitgenodigd voor een verificatiebespreking. Dezelfde procedure zal dan worden gevolgd.

4 Uitsluitingsgronden en geschiktheidseisen

In dit hoofdstuk staan de uitsluitingsgronden en geschiktheidseisen waaraan inschrijvers dienen te voldoen.

Ten aanzien van uitsluitingsgronden en geschiktheidseisen wordt onderscheid gemaakt tussen twee soorten bewijsstukken. Bewijsstukken die bij de inschrijving gevoegd dienen te zijn en bewijsstukken die de inschrijver op eerste verzoek van de Aanbestedende dienst dient op te leveren.

Mocht uit de verklaringen in het Uniforme Europese Aanbestedingsdocument blijken dat aan een, of meerdere, eisen niet wordt voldaan, dan behoudt de Aanbestedende dienst zich het recht voor om de inschrijving terzijde te leggen en komt deze niet voor verdere beoordeling in aanmerking.

4.1 Uitsluitingsgronden

De uitsluitingsgronden zijn aangevinkt zijn aangevinkt in het Uniform Europees aanbestedingsdocument (UEA). Inschrijvers kunnen verklaren dat de uitsluitingsgronden niet op hen van toepassing zijn door het rechtsgeldig ondertekenen van het UEA. Het Uniform Europees Aanbestedingsdocument als digitaal PDF-document toegevoegd. U vult het Uniforme Europees Aanbestedingsdocument integraal en naar waarheid in en voegt deze bij Eis 1 toe aan uw inschrijving.

4.2 Geschiktheidseisen

4.2.1 Bedrijfsgegevens inschrijver

U vult het formulier bedrijfsgegevens integraal en naar waarheid in en voegt deze bij Eis 2 toe aan uw inschrijving.

4.2.2 Bewijs van inschrijving nationale beroeps-/ handelsregister

U overlegt een bewijs van inschrijving van de onderneming in het beroepsregister of in het handelsregister. Dit bewijs bevat de actuele gegevens van de onderneming en is niet ouder dan zes maanden vanaf de datum van publicatie van de aankondiging van opdracht van deze Europese aanbesteding.

Uit het bewijs dient de rechtsgeldige vertegenwoordigingsbevoegdheid te blijken van de persoon die de Europese Aanbesteding ondertekent. Indien de rechtsgeldige vertegenwoordigingsbevoegdheid niet uit dit bewijs blijkt, voegt u een volmacht toe waaruit de rechtsgeldige vertegenwoordigingsbevoegdheid van degene die Europese aanbesteding ondertekent blijkt. U voegt deze bij Eis 3 toe aan uw inschrijving.

4.2.3 Financieel en economische draagkracht

Bij een voorgenomen gunning kan door de Aanbestedende dienst een accountantsverklaring met betrekking tot de financiële gegevens gevraagd worden. Deze accountantsverklaring mag geen continuïteitsparagraaf bevatten. Met het indienen van een inschrijving verklaart u financieel voldoende gezond te zijn om de opdracht uit te voeren. Op verzoek overlegt u deze accountantsverklaring binnen 15 werkdagen.

4.2.4 Verzekering

U beschikt op de uiterste datum voor het indienen van een inschrijving over een beroepsaansprakelijkheidsverzekering die voldoet aan de volgende voorwaarden: gedurende de uitvoering van de opdracht is Opdrachtnemer afdoende verzekerd tegen bedrijfsaansprakelijkheid die voortvloeit uit de overeenkomst. Het verzekerde bedrag dient minimaal € 60.000,- per gebeurtenis te bedragen en minimaal € 240.000,- per verzekeringsjaar.

Op verzoek overlegt u deze gegevens binnen 15 werkdagen.

4.2.5 kerncompetenties

U overlegt kerncompetenties van een vergelijkbare opdrachten die u de afgelopen drie jaar (gerekend vanaf de publicatiedatum van deze aanbesteding) heeft uitgevoerd. U gebruikt daarvoor format 'Eis 4, Kerncompetenties' en voegt deze bij Eis 4 toe aan uw inschrijving. U dient drie kerncompetenties te overleggen:

Kerncompetentie 1, begrazing procesnatuur

Kerncompetentie 2, kennis van sociale kuddestructuur

Kerncompetentie 3, kennis van de-domesticatie van runderen en paarden

U vermeldt per kerncompetentie de volgende zaken:

- Korte omschrijving van het project;
- Naam, adres en telefoonnummer referentie;
- Naam en functie contactpersoon;
- Datum aanvang;
- Datum afronding (indien van toepassing);
- Naam combinant / onderaannemer die de opdracht heeft uitgevoerd.

Als minimumeis voor de kerncompetentie 1 geldt:

- U heeft als kerncompetentie begrazing van procesnatuur uitgevoerd op een oppervlakte van minimaal 100 hectare met runderen en paarden.
- De referentie is niet ouder dan 5 jaar na publicatie van deze Europese aanbesteding.
- U heeft alle gevraagde zaken beschreven/ingevuld.

Als minimumeis voor de kerncompetentie 2 geldt:

- U heeft als kerncompetentie een begrazingsopdracht uitgevoerd waarbij u uw kennis van sociale kuddestructuur heeft ingezet.
- De referentie is niet ouder dan 5 jaar na publicatie van deze Europese aanbesteding.
- U heeft alle gevraagde zaken beschreven/ingevuld.

Als minimumeis voor de kerncompetentie 3 geldt:

- U heeft als kerncompetentie een begrazingsopdracht uitgevoerd waarbij u uw kennis van de-domesticatie van runderen en paarden heeft ingezet.
- De referentie is niet ouder dan 5 jaar na publicatie van deze Europese aanbesteding.
- U heeft alle gevraagde zaken beschreven/ingevuld.

SBB behoudt zich het recht voor om zonder nadere kennisgeving contact op te nemen met de door inschrijver doorgegeven personen. Als u inschrijft als combinatie dient u duidelijk te vermelden door welk lid van de combinatie de referent wordt opgegeven. Als u inschrijft als hoofd/onderaanneming dient u duidelijk te vermelden door wie de referent wordt opgegeven.

4.3 Overige informatie

4.3.1 Juridische bindingen

Indien u gebruik maakt van de gegevens van een moederorganisatie en/of samenwerkingsverbanden met andere ondernemingen voor wat betreft de technische- en beroepsbekwaamheid en/of financiële en economische draagkracht, dan overlegt u op eerste verzoek een beschrijving over de juridische bindingen met deze onderneming(en) en wat de aard van deze relatie is. Bij de beschrijving voegt u tevens het bewijs van inschrijving in het nationale beroeps-/ handelsregister waaruit deze relatie blijkt, waaronder eventueel moeder-/dochter-

/zusterrelaties. Met name is hier de concernrelatie (met percentage van het belang) met eventuele moeder-/dochter-/zusterondernemingen van belang.

4.3.2 Combinaties

Inschrijvers kunnen zich in het kader van deze aanbestedingsprocedure inschrijven. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen twee vormen van een inschrijven:

1. Een inschrijver kan zelfstandig inschrijven op de opdracht. Deze individuele inschrijver zal, indien Staatsbosbeheer besluit een overeenkomst met hem aan te gaan, (als enige) contractpartner zijn;
2. Twee of meer inschrijvers kunnen gezamenlijk als Combinatie inschrijver op de opdracht, waarbij alle aan de combinatie deelnemende inschrijvers contractpartner van Staatsbosbeheer worden en hoofdelijke aansprakelijkheid aanvaarden. Een Combinatie geldt als één inschrijving. Alle aan een Combinatie deelnemende Combinanten dienen de in deze aanbesteding voor de toetsing van de geschiktheid gevraagde informatie te overleggen en (conform de uitwerking in dit Beschrijvend document) aan de gestelde eisen te voldoen. Zij dienen één partij aan te wijzen als penvoerder.

Voor zowel zelfstandige inschrijvers als inschrijvers bestaande uit een combinatie is het mogelijk dat zij zich, in het kader van en ter voldoening aan de in deze aanbesteding gestelde geschiktheidseisen, beroepen op de kwalificaties van derden (zoals technische- en beroepsbekwaamheid en financiële en economische draagkracht). Indien inschrijvers een dergelijk beroep doen op derden, dienen zij dat expliciet bij de inschrijving te vermelden.

Voorts neemt inschrijver bij een beroep op (een) derde(n) als hiervoor bedoeld de verplichting op zich deze derde(n) bij de uitvoering van de opdracht ook daadwerkelijk aantoonbaar beschikbaar te hebben en in te zetten voor die onderdelen waarvoor het beroep op de derde(n) is gedaan (zelfvereiste). Voor een beroep in het kader van de toetsing van de financiële en economische draagkracht houdt deze verplichting in, dat de desbetreffende derde(n) hoofdelijke aansprakelijkheid voor de nakoming van de overeenkomst aanvaardt door middel van het invullen en ondertekenen van de UEA.

De combinatie dient aan te geven welke partij en contactpersoon het aanspreekpunt is tijdens deze procedure en hoe de taakverdeling binnen de combinatie is geregeld. Alle combinaties dienen zich gezamenlijk en hoofdelijk aansprakelijk te stellen voor een juiste en complete afhandeling van de door hen aanvaarde opdracht en de hieruit voortvloeiende verplichtingen. Het vormen van combinaties na indienen van de inschrijving zonder gedegen motivatie hiertoe (voorbeeld: onvoorzienbare en onvoorspelbare gebeurtenissen) is niet toegestaan anders dan met schriftelijke toestemming van opdrachtgever.

4.3.3 Onderaanneming

Inschrijver geeft aan of hij voornemens is delen van de gevraagde dienstverlening in onderaanneming te geven.

Bij onderaanneming moet inschrijver in het Uniforme Europese Aanmeldingsdocument onder andere onderstaande gegevens verstrekken:

- Een overzicht van het gedeelte van de opdracht dat hij voornemens is in onderaanneming te geven;
- U beschikt over een verklaring dat voor de duur van de uitvoering van de opdracht inschrijver kan beschikken over de onderaannemer.

Indien inschrijver een beroep doet op een in te zetten derde(n) dient inschrijver bij zijn inschrijving rechtsgeldige verklaringen van de desbetreffende derde(n) te overleggen waaruit blijkt dat deze daadwerkelijk gedurende de loop van de opdracht beschikbaar is/zijn, door het bijvoegen van een ondertekende UEA).

Annex I Programma van eisen

In deze Annex is het Programma van eisen weergegeven. Door het indienen van uw inschrijving voor deze opdracht verklaart u onvoorwaardelijk akkoord te gaan met alle eisen aan de opdracht.

Inschrijving eisen

Nummer	Eis
Inschrijving eis 1	Uw inschrijving is ondertekend door degene(n) die uw onderneming rechtsgeldig kan/kunnen vertegenwoordigen.
Inschrijving eis 2	Uw inschrijving is ingericht volgens de in deze inschrijvingsleidraad opgenomen instructies.
Inschrijving eis 3	Inschrijver gaat ermee akkoord dat deze niet gerechtigd is de meegeleverde Annexen qua lay-out, dan wel qua vorm of tekst te wijzigen. Ook is het niet toegestaan deze Annexen te vervangen door eigen documenten.
Inschrijving eis 4	U gaat akkoord met de in deze inschrijvingsleidraad beschreven inschrijvings- en beoordelingsprocedure.
Inschrijving eis 5	Uw inschrijving is opgesteld in de Nederlandse taal.
Inschrijving eis 6	U gaat ermee akkoord dat alle communicatie gedurende de looptijd van de overeenkomst wordt uitgevoerd in het Nederlands.
Inschrijving eis 7	Uw inschrijving heeft een gestanddoeningstermijn van minimaal 3 maanden na de uiterste datum indienen inschrijvingen. Tijdens deze periode heeft uw inschrijving het karakter van een onherroepelijk aanbod. U bent tevens bereid die gestanddoeningstermijn op verzoek van Staatsbosbeheer in overleg te verlengen in bijzondere gevallen.
Inschrijving eis 8	U gaat er – onverminderd Inschrijving eis 7 - mee akkoord dat de gestanddoeningstermijn van uw inschrijving, in het geval een gerechtelijke procedure wordt aangespannen, verlengd wordt tot minimaal twee weken na de datum van de onherroepelijke uitspraak (waartegen dus geen rechtsmiddelen meer kunnen worden aangewend) in de betreffende procedure.
Inschrijving eis 9	U gaat ermee akkoord dat aan uw inschrijving voor opdrachtgever geen kosten zijn verbonden, ook niet in het geval deze aanbesteding niet leidt tot het sluiten van een overeenkomst.
Inschrijving eis 10	U gaat ermee akkoord dat opdrachtgever zich het recht voorbehoudt om de aanbesteding te allen tijde, totdat tot ondertekening van de overeenkomst ter opdrachtverstrekking ten gevolge op deze aanbestedingsprocedure wordt

	gekomen, geheel of gedeeltelijk te stoppen. U gaat ermee akkoord dat u in dit geval geen recht heeft op vergoeding van kosten gemaakt in het kader van deze aanbesteding of welke vergoeding dan ook en dat u geen aanspraken overigens zult hebben zoals – maar niet alleen - op hervatting van de aanbestedingsprocedure of op nakoming.
Inschrijving eis 11	U gaat ermee akkoord dat, zolang er geen overeenstemming is bereikt en zolang nog geen schriftelijke, door beide partijen ondertekende overeenkomst tot stand is gekomen, er geen sprake is van enige gebondenheid van opdrachtgever en er geen enkele verplichting is tot vergoeding van welke schade of kosten dan ook.
Inschrijving eis 12	U verklaart dat u zich in het kader van deze aanbesteding niet schuldig heeft gemaakt aan vooroverleg met mogelijke concurrenten, waarbij prijzen en wijze van offreren worden afgestemd.
Inschrijving eis 13	Alle door uw organisatie overgelegde gegevens zijn volledig en naar waarheid ingevuld en kunnen door u gestand worden gedaan. U gaat ermee akkoord dat indien u onjuiste en of onvolledige gegevens heeft verstrekt, kunt u uitgesloten worden van gunning, zonder recht op vergoeding van welke schade of kosten dan ook.
Inschrijving eis 14	Wanneer een Inschrijver deel uitmaakt van een concern/holding met een geconsolideerde jaarrekening, aanvaardt de hoogste moedermaatschappij van het concern aansprakelijkheid voor de nakoming van de verplichtingen door het concernonderdeel. Inschrijver kan dit op verzoek van de Aanbestedende Dienst aantonen door een rechtsgeldig ondertekende verklaring van de hoogste moedermaatschappij waarin deze hoofdelijke aansprakelijkheid aanvaardt voor de nakoming van de verplichtingen van het concernonderdeel. Als deze vraag niet op de Onderneming van Inschrijver van toepassing is, is het toegestaan deze vraag te beantwoorden met 'n.v.t.'.
Inschrijving eis 15	Rechtspersonen en vennootschappen kunnen zich eenmaal zelfstandig (c.q. als hoofdopdrachtnemer) óf als lid van een Combinatie inschrijven.
Inschrijving eis 16	Indien u zich opwerpt als (hoofd)aannemer en u in uw Inschrijving opgave doet van (een) bepaalde Onderaannemer(s), bent u bij gunning gebonden aan het daadwerkelijk gebruik maken van genoemde Onderaannemer(s) conform het gestelde in de Inschrijving. (hoofd)aannemers staan in voor Inschrijvingen van Onderaannemers.
Inschrijving eis 17	Het uitvoeren van werkzaamheden in onderaanneming is alleen toegestaan als de Opdrachtgever daarvoor vooraf toestemming heeft gegeven.
Inschrijving eis 18	Als hoofdaannemer draagt u volledige verantwoordelijkheid voor de activiteiten van uw Onderaannemers. U verzorgt de communicatie namens en naar de Onderaannemer. Facturering van werkzaamheden die in onderaanneming worden uitgevoerd, wordt door de hoofdaannemer verzorgd. De Opdrachtgever ontvang alleen facturen van de hoofdaannemer.

--	--

Materie eisen

Nummer	Eis
	Algemeen
Materie eis 1	U onderschrijft nut en noodzaak van alle aspecten van de procesnatuur zoals Staatsbosbeheer, Rijkswaterstaat en provincie Gelderland dat voor ogen hebben.
Materie eis 2	U bent bereid de aanwezige kudde / dieren over te nemen.
Materie eis 3	U bent bereid de aanwezige kudde / dieren over te dragen bij einde overeenkomst, tenzij er goede argumenten zijn om hiervan af te wijken.
Materie eis 4	U bent op één telefoonnummer 24 uur per dag 7 dagen per week bereikbaar.
Materie eis 5	U bent bereid en in staat om te voldoen aan onderstaande maximale reactietijden bij calamiteiten: Ziek dier: binnen 24 uur ter plaatse Uitbraak dier: binnen 30 minuten ter plaatse Ongeval dier: binnen 30 minuten ter plaatse Ongeval recreant: binnen 30 minuten ter plaatse
Materie eis 6	U heeft de beschikking over minimaal 8 vakbekwame mensen die in geval van calamiteiten zoals plotseling opkomend zomerhoogwater, uitbraak van dieren en dergelijke beschikbaar zijn om bijvoorbeeld de dieren te drijven, te vangen en vervolgens tijdig uit het gebied te evacueren.
Materie eis 7	U voert de dienstverlening uit conform al het gestelde in deze Inschrijvingsleidraad, en alle bijbehorende annexen. Al het gestelde, waaronder specifiek benoemd, Annex IV Bijlage A t/m E, is integraal van toepassing op de dienstverlening.
Materie eis 8	Specifieke aandachtspunten voor zover bekend bij opdrachtgever zijn beschreven in de Annex IV Bijlage A, Gebiedsbeschrijvingen. U onderkent deze aandachtspunten, handelt hiernaar en brengt nieuwe aandachtspunten onder aandacht van opdrachtgever.
	Uitvoering van de begrazing
Materie eis 9	U voert de begrazing met runderen en paarden jaarrond uit, conform gebiedsbeschrijving
Materie eis 10	U gaat ermee akkoord en u zorgt ervoor dat de aantallen runderen en paarden worden afgestemd op;

	a) het creëren en in stand houden van hoofdzakelijk het SNL natuurtype 'rivier- en moeraslandschap' (N01.03) en in mindere mate SNL typen die middels begrazing kunnen worden beheerd; b) de voorgeschreven vegetatieklassen uit de vegetatielegger (of waterwetvergunning) van Rijkswaterstaat. De aantallen voor het komende jaar worden door de opdrachtgever in overleg met opdrachtnemer aan het einde van de winterperiode bepaald.
Materie eis 11	Voor een maximale diversiteit in vegetatietypen en –structuren en daarmee gemiddeld een hogere biodiversiteit, dient u de aantallen grote herbivoren te kunnen laten fluctueren in de tijd (nabootsing natuurlijke populatiedynamiek). Na een sterke afname (bijv. 50%) door het uitnemen van dieren, laat u de populatie via natuurlijke aanwas weer groeien naar de gewenste aantallen. Deze aantalsfluctuaties dient door u niet in alle begrazingseenheden op hetzelfde moment plaats te vinden. Spreiding en variatie in tijd en ruimte vergroot de biodiversiteit in het totale rivierensysteem.
Materie eis 12	De verhouding rund-paard kan per gebied variëren en is met name afhankelijk van de natuurdoelstelling. U gaat ermee akkoord en zorgt ervoor dat de verhouding van paard : rund in grote lijnen varieert = 1:1 tot 1:2.
Materie eis 13	Om maximaal gebruik te kunnen maken van het de-domesticatie proces en het begrazingsproces waarbij oudere dieren specifieke kennis van het gebied overdragen op de jongere dieren, dient u wijzigingen in de huidige populaties runderen en paarden uitsluitend uit te voeren indien dit de doelstelling van het begrazingsbeheer ten goede komt.
Materie eis 14	Fokken en selecteren op de-domesticatie (o.a. jaarrond zelfredzaamheid, behoud conditie, niet gevoelig voor infecties, ziektes en tekorten, korte hoeven, laatrijphheid, overweg kunnen met schrale perioden) dient door u te worden voortgezet.
Materie eis 15	Naast selectie op de-domesticatie dient u de dieren te fokken en selecteren op interactie met de bezoekers (recreanten). De dieren dienen niet agressief te zijn en wijkgedrag te vertonen. Recreanten dienen het terrein veilig te kunnen gebruiken.
Materie eis 16	U dient een proactieve selectie uit te voeren om tot een gewenste man:vrouw verhouding en leeftijdsopbouw van de populaties te komen. Bij een meer extensieve begrazing (voldoende voedselaanbod waardoor populatie zich in de groeifase bevindt) kan zowel bij rund als paard worden uitgegaan van een man:vrouw verhouding van 1:1 en een piramidale leeftijdsopbouw (veel jonge dieren en weinig oude dieren). Bij een meer intensieve begrazing kan de verhouding man:vrouw bij paarden nog steeds 1:1 zijn en bij runderen iets lager (bijv. 0,8:1). De leeftijdsopbouw is bij beide piramidaal maar er zijn relatief iets minder jongere dieren.
Materie eis 17	U gaat ermee akkoord en zorgt ervoor dat de begrazingseenheden zo groot mogelijk zijn, eventueel door koppeling van deelgebieden. Hierdoor wordt de heterogeniteit van het begrazingsgebied zo groot mogelijk gemaakt en kunnen bepaalde processen

	van de begrazing (bijv. optimale leeftijdsopbouw en sociale structuur, vorming sub-groepen) plaatsvinden.
Materie eis 18	U voert de werkzaamheden uit conform alle vigerende wet- en regelgeving, waaronder maar niet uitsluitend Natuurwetgeving.
Materie eis 19	U gaat ermee akkoord en zorgt ervoor dat bijvoeren niet plaatsvindt dan wel zo lang mogelijk uitgesteld wordt aangezien het gebruik van vetvoorraden in de winterperiode zowel voor de dieren zelf van essentieel belang is, als voor het proces van begrazing (gebruik van minder aantrekkelijke vegetatietypen) Bijvoeren met het oogmerk op vleesproductie is niet toegestaan. Bijvoeren in het kader van dierenwelzijn is niet alleen toegestaan, maar ook wettelijk verplicht, dus een dier moet tijdig bijgevoerd worden, indien de conditie van dit dier dit vereist. Dieren met een (te) slechte conditie kunnen ook uit het gebied worden verwijderd.
Materie eis 20	Bijvoeren kan uitsluitend geschieden bij hoogwater of calamiteiten. Hierbij geldt dat: a) Kosten voor bijvoeren voor een periode korter dan zes weken per jaar zijn voor rekening van opdrachtnemer. b) Aanschafkosten (na goedkeuring Staatsbosbeheer) voor hooi bij calamiteiten (zoals: langdurig sneeuw en extreem hoogwater) zijn na zes weken per jaar, voor rekening van opdrachtgever. c) Opdrachtnemer het hooi aanschaft en verantwoordelijk is en blijft voor het bijvoeren. d) De kosten voor het voeren en opruimen voor rekening van opdrachtnemer zijn. Opdrachtnemer voert deze werkzaamheden ook zelf uit. Een calamiteit is een extreme gebeurtenis, die niet vaak plaats vindt en die een grote impact heeft. De winter van 1963 en 1978-79 en het hoge water van 1993 en 1995 waren calamiteiten. Hoog water dat één of meerdere keren per jaar voorkomt, zoals bijvoorbeeld afgelopen zomer in Gelderland, is wel uitzonderlijk, maar nog geen calamiteit. Hoogwater is wel een bijzondere situatie en vergt veel extra inspanning van de inschrijver.
Materie eis 21	Bijvoeren geschiedt door u op de door opdrachtgever aangewezen locatie, dit is veelal de hoogwatervluchtplaats. Het afvoeren van overgebleven hooi e.d. ziet de opdrachtgever als onderdeel van het bijvoeren en is dus een taak van de kuddebeheerder
Materie eis 22	U gaat ermee akkoord en u zorgt ervoor dat een uitzonderlijke slechte conditie van de dieren niet voorkomt. Is dit wel het geval dan is dit toerekenbaar aan u. Dierenwelzijn mag nimmer ter discussie staan.
Materie eis 23	Reeds aanwezige dieren dienen tegen een vooraf vastgestelde prijs te worden overgenomen en ingezet. De vooraf gestelde prijs is opgenomen in de gebiedsbeschrijving. Toelichting; De in te zetten grote herbivoren worden beschouwd als een essentieel onderdeel van de procesnatuur. De dieren zorgen namelijk voor een verrijking van de natuur. Daarvoor is het van belang dat de runderen en paarden generaties lang

	in de natuurterreinen aanwezig zijn. Hier zijn drie belangrijke argumenten voor te noemen: • De in te zetten grote herbivoren hebben terreinkennis en weten o.a. waar zij het beste kunnen verblijven in geval van hoog water; • De dieren zijn gewend aan publiek en reageren daar zoals gewent op (zie bijlage C). Door selectie van dieren kunnen de gewenste eigenschappen binnen de kuddes aanwezig blijven en de ongewenste eigenschappen (bijv. opdringerig gedrag naar mensen toe) verdwijnen; • Bezoekers van de natuurterreinen zijn gewend aan deze dieren en het gedrag van deze dieren en worden niet iedere keer geconfronteerd met een nieuwe kudde met onverwacht gedrag.
Materie eis 24	De opdrachtnemer is verplicht de kudde van runderen en paarden bij afloop of beëindiging van het contract ter verkoop aan te bieden aan de opdrachtgever. De overnameprijs is gelijk aan de prijs bij aanvang van de opdracht zoals beschreven in de gebiedsbeschrijving. Dit ongeacht eventuele wijzigingen in de samenstelling van de kudde plus of min 25%. Indien er geen prijs bij aanvang bekend is aangezien de inschrijver de dieren zelf heeft geleverd, dan geldt het bedrag genoemd in de gebiedsbeschrijving. Een nadere detaillering is opgenomen in de gebiedsbeschrijving.
Materie eis 25	U bent verplicht om de aangeschafte runderen en paarden als uitgangsmateriaal te gebruiken voor het doorontwikkelen van de geëiste en gewenste eigenschappen en daarmee in stand houden van voor het doel ontwikkelde kuddes runderen en paarden, zie Annex IV bijlage E. Hierop is echter een uitzondering mogelijk. Mochten er bij opdrachtgever nieuwe inzichten, of wensen zijn, waaruit blijkt dat een ander beheer, of andere beheerdieren beter voldoen, dan houdt opdrachtgever de mogelijkheid om de bestaande dieren (deels) te verwijderen of (deels) te vervangen door dieren die beter voldoen. In dit geval zullen opdrachtgever en opdrachtnemer hierover aanvullende afspraken maken.
Materie eis 26	Waar geen of onvoldoende runderen en/of paarden aanwezig zijn bij de start van de opdracht, dient u zelf voor runderen en/of paarden te zorgen. Deze dieren dienen te voldoen aan de eisen genoemd in Annex IV bijlage C, D en E. Dit zijn o.a.: Runderen die zelfredzaam zijn en geschikt voor verwildering. De dieren hebben een natuurlijke uitstraling o.a. Schotse Hooglander, Galloway en Rode Geus (of gelijkwaardig) categorie 4. Paarden die zelfredzaam zijn met een natuurlijke uitstraling: o.a. Konikpaard, Sorraia (of gelijkwaardig) categorie 4 of Paarden die zelfredzaam zijn en vrijwel rechtstreeks afstammen van Europese wilde paarden: o.a. Exmoores, Asturcon, Pottoka (of gelijkwaardig) categorie 5. Dus voor de terreinen die in deze aanbesteding zitten (alle met procesnatuur (type a)), komen uitsluitend dieren uit de volgende categorieën in aanmerking: Runderen

	in de categorie 4 en paarden in de categorieën 4 of 5. Rassen die niet goed samengaan met bezoekers voldoen echter niet, zoals het Heckrund. Indien u wilt begrazen met een ras (of type) dat hierboven niet specifiek is genoemd, maar dat vergelijkbaar is, dan dient u te onderbouwen waarom deze dieren volgens u op alle punten vergelijkbaar zijn. Indien er geen geschikte runderen en paarden uit de hierboven genoemde categorie 4 en 5 bij de inschrijving aanwezig zijn, dan kan opdrachtgever besluiten om tijdelijk dieren uit categorie 2 in te zetten. U geeft in G-2 aan met welke dieren u gaat begrazen.																								
Materie eis 27	U gaat ermee akkoord dat alle terreinen (m.u.v. een aantal kleine gebieden) zijn opengesteld voor bezoekers. U gaat ermee akkoord en zorgt ervoor dat de runderen en paarden die worden ingezet, samengaan met bezoekers. Runderen en paarden zullen door u jaarrond in de gebieden worden ingezet, waarbij het natuurlijke proces van begrazing zo dicht mogelijk benaderd dient te worden. Daarnaast zijn deze gebieden toegankelijk voor recreanten. De-domesticatie, zelfredzaamheid en niet agressief en/of gevaarlijk voor recreanten en honden zijn belangrijke eisen die gesteld worden aan de in te zetten grote herbivoren.																								
Materie eis 28	De runderen en paarden die worden ingezet moeten voldoen aan de volgende eisen: <table><tr><th>Eisen</th><th>Rund</th><th>Paard</th></tr><tr><td>Ras en selectie</td><td>Runderen die zelfredzaam zijn en geschikt voor verwildering. Zie hierboven.</td><td>Paarden die zelfredzaam zijn en geschikt voor verwildering. Zie hierboven.</td></tr><tr><td>Agressie ten opzichte van mensen</td><td>Flegmatieke runderen met geen tot weinig agressie</td><td>Geen tot weinig agressie</td></tr><tr><td>Nieuwsgierigheid ten opzicht van mensen en honden</td><td>Geen tot weinig</td><td>Geen tot weinig</td></tr><tr><td>Natuurlijk wijkgedrag ten opzichte van mensen en honden</td><td>Wel aanwezig</td><td>Wel aanwezig</td></tr><tr><td>Sociale kuddestructuur</td><td>Aanwezig, uit zich o.a. in de ontwikkeling van stiergroepen met eigen territorium</td><td>Aanwezig, uit zich o.a. in natuurlijke haremstructuur</td></tr><tr><td>Zelfredzaamheid</td><td>Aanwezig. Dieren hebben geen hulp nodig van de mens en kunnen jaarrond buiten staan</td><td>Aanwezig. Dieren hebben geen hulp nodig van de mens en kunnen jaarrond buiten staan</td></tr><tr><td>Allertheid</td><td>Aanwezig, maar niet schrikachtig</td><td>Aanwezig, maar niet schrikachtig</td></tr></table>	Eisen	Rund	Paard	Ras en selectie	Runderen die zelfredzaam zijn en geschikt voor verwildering. Zie hierboven.	Paarden die zelfredzaam zijn en geschikt voor verwildering. Zie hierboven.	Agressie ten opzichte van mensen	Flegmatieke runderen met geen tot weinig agressie	Geen tot weinig agressie	Nieuwsgierigheid ten opzicht van mensen en honden	Geen tot weinig	Geen tot weinig	Natuurlijk wijkgedrag ten opzichte van mensen en honden	Wel aanwezig	Wel aanwezig	Sociale kuddestructuur	Aanwezig, uit zich o.a. in de ontwikkeling van stiergroepen met eigen territorium	Aanwezig, uit zich o.a. in natuurlijke haremstructuur	Zelfredzaamheid	Aanwezig. Dieren hebben geen hulp nodig van de mens en kunnen jaarrond buiten staan	Aanwezig. Dieren hebben geen hulp nodig van de mens en kunnen jaarrond buiten staan	Allertheid	Aanwezig, maar niet schrikachtig	Aanwezig, maar niet schrikachtig
Eisen	Rund	Paard																							
Ras en selectie	Runderen die zelfredzaam zijn en geschikt voor verwildering. Zie hierboven.	Paarden die zelfredzaam zijn en geschikt voor verwildering. Zie hierboven.																							
Agressie ten opzichte van mensen	Flegmatieke runderen met geen tot weinig agressie	Geen tot weinig agressie																							
Nieuwsgierigheid ten opzicht van mensen en honden	Geen tot weinig	Geen tot weinig																							
Natuurlijk wijkgedrag ten opzichte van mensen en honden	Wel aanwezig	Wel aanwezig																							
Sociale kuddestructuur	Aanwezig, uit zich o.a. in de ontwikkeling van stiergroepen met eigen territorium	Aanwezig, uit zich o.a. in natuurlijke haremstructuur																							
Zelfredzaamheid	Aanwezig. Dieren hebben geen hulp nodig van de mens en kunnen jaarrond buiten staan	Aanwezig. Dieren hebben geen hulp nodig van de mens en kunnen jaarrond buiten staan																							
Allertheid	Aanwezig, maar niet schrikachtig	Aanwezig, maar niet schrikachtig																							

	<table><tr><td>Kleur</td><td>Wildkleur: min of meer egaal grijs, bruin of andere donkere kleur</td><td>Wildkleur: min of meer egaal grijs, bruin of andere donkere kleur</td></tr></table>	Kleur	Wildkleur: min of meer egaal grijs, bruin of andere donkere kleur	Wildkleur: min of meer egaal grijs, bruin of andere donkere kleur
Kleur	Wildkleur: min of meer egaal grijs, bruin of andere donkere kleur	Wildkleur: min of meer egaal grijs, bruin of andere donkere kleur		
Materie eis 29	U gaat ermee akkoord en zorgt ervoor dat veterinair ingrijpen door u getoetst wordt aan de doelstellingen van het natuurbeheer. Een bijzonder voorbeeld is het toedienen van ontwormingsmiddelen en antibiotica. Dit is gangbare praktijk in de veehouderij maar divers onderzoek heeft aangetoond dat niet alleen de mest van deze dieren geen enkele ecologische rol meer vervult, maar ook de grond onder de mest sterk negatief beïnvloed wordt door de aanwezigheid van deze middelen. Daarom mogen deze middelen niet, of alleen bij wijze van hoge uitzondering, na goedkeuring door opdrachtgever aan de dieren gegeven te worden.			
Materie eis 30	Opdrachtgever ontvangt SNL-subsidie en is daarmee gehouden aan de SNL systematiek. Het handelen van opdrachtnemer moet daarom gericht zijn op de instandhouding of verbeteren van de natuurdoeltypen van het begrazingsgebied zoals deze zijn opgenomen in de Index Natuur en Landschap van de provincie Gelderland. Aanvullende randvoorwaarde is dat er geen bemesting en bestrijdingsmiddelen mogen worden gebruikt. De begrazingsgebieden in deze opdracht zijn voornamelijk te beheren als natuurdoeltype N01.03 Rivier- en moeraslandschap. Meer informatie over dit natuurdoeltype is te vinden op https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/index-natuur-en-landschap/natuurtypen/n01-grootschalige-dynamische-natuur/n01-03-rivier-en-kwelderlandschap/. Op delen van het begrazingsgebied zijn andere natuurdoeltypen van toepassing. Welke dit zijn kan bekeken worden op; https://geoportaal.gelderland.nl/portaal/apps/webappviewer/index.html?id=abe3fe98fc2f488a9c89dc4fa212f72c. Meer informatie over deze natuurdoeltypen is te vinden op https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/index-natuur-en-landschap/.			
	Veredelen beheerdieren			
Materie eis 31	U gaat ermee akkoord en zorgt ervoor dat u gericht kruist en selecteert , zodat de dieren beter voldoen aan de eisen en wensen zoals gesteld in dit document (en eventueel toekomstige eisen van opdrachtgevers die nu nog niet bekend zijn). Een voorbeeld van een kenmerk dat verbeterd kan worden, is het fokken van runderen met een korte vacht, zodat de dieren 's zomers tijdens warme periodes ook actief zijn.			
Materie eis 32	U houdt minimaal 2 keer per jaar overleg met opdrachtgever en de andere opdrachtnemers en stelt onder auspiciën van de opdrachtgever jaarlijks het programma vast om de gewenste eigenschappen te behouden en zo mogelijk te verbeteren.			

Materie eis 33	Opdrachtgever heeft een ideaalbeeld bij de kenmerken van natuurlijk grazers. Het betreft wensen die opdrachtgever terug wil zien in het programma van u. U wordt verzocht zoveel mogelijk rekening te houden met deze wensen. In G-2 geeft u ook een uitwerking op onderstaande tabel.																																									
	<table><tr><th>Wensen</th><th>Rund</th><th>Paard</th></tr><tr><td>Ras en selectie</td><td>De-domesticatie zoveel als functioneel mogelijk aanwezig</td><td>De-domesticatie zoveel als functioneel mogelijk aanwezig</td></tr><tr><td>Geslachtsrijpheid</td><td>Koeien dienen pas als zij voldoende volgroeid zijn vruchtbaar te worden</td><td></td></tr><tr><td>Agressie ten opzichte van mensen en honden</td><td>Geen agressie, natuurlijk wijkgedrag</td><td>Geen agressie, natuurlijk wijkgedrag</td></tr><tr><td>Nieuwsgierigheid ten opzicht van mensen en honden</td><td>Geen interesse tonend</td><td>Geen interesse tonend</td></tr><tr><td>Alertheid</td><td>Alert gedrag tonend, maar geen schrikgedrag</td><td>Alert gedrag tonend, maar geen schrikgedrag</td></tr><tr><td>Kleur</td><td>Wildkleur. Vacht min of meer egaal grijs, bruin, of donkere kleur. Zeker niet bont, wit of blond. Hoeven donker van kleur.</td><td>Wildkleur. Vacht min of meer egaal grijs, bruin, of donkere kleur. Zeker niet bont, wit of blond. Hoeven donker van kleur.</td></tr><tr><td>Gezondheid</td><td>Vitaal en weinig vatbaar voor ziekten en tekorten.</td><td>Vitaal en weinig vatbaar voor ziekten en tekorten. Paarden beschikken over extra rudimentair bot in hoef, zoals bij Konikpaard, die voor extra stabiliteit zorgt bij het lopen op stortsteen.</td></tr><tr><td>Hoorns</td><td>Runderen hebben hoorns, tenzij dit uit veiligheidsoverweging niet wenselijk is.</td><td></td></tr><tr><td>Zelfredzaamheid</td><td>Geheel zelfredzaam</td><td>Geheel zelfredzaam</td></tr><tr><td>Sociale kuddestructuur</td><td>Aanwezig</td><td>Aanwezig</td></tr><tr><td>Klimaat</td><td>Ook actief bij warm weer (vergelijk Galloway vs. Rode Geus)</td><td>Ook actief bij warm weer</td></tr><tr><td>Belevingswaarde</td><td>Woest en natuurlijk uiterlijk</td><td>Woest en natuurlijk uiterlijk</td></tr></table>			Wensen	Rund	Paard	Ras en selectie	De-domesticatie zoveel als functioneel mogelijk aanwezig	De-domesticatie zoveel als functioneel mogelijk aanwezig	Geslachtsrijpheid	Koeien dienen pas als zij voldoende volgroeid zijn vruchtbaar te worden		Agressie ten opzichte van mensen en honden	Geen agressie, natuurlijk wijkgedrag	Geen agressie, natuurlijk wijkgedrag	Nieuwsgierigheid ten opzicht van mensen en honden	Geen interesse tonend	Geen interesse tonend	Alertheid	Alert gedrag tonend, maar geen schrikgedrag	Alert gedrag tonend, maar geen schrikgedrag	Kleur	Wildkleur. Vacht min of meer egaal grijs, bruin, of donkere kleur. Zeker niet bont, wit of blond. Hoeven donker van kleur.	Wildkleur. Vacht min of meer egaal grijs, bruin, of donkere kleur. Zeker niet bont, wit of blond. Hoeven donker van kleur.	Gezondheid	Vitaal en weinig vatbaar voor ziekten en tekorten.	Vitaal en weinig vatbaar voor ziekten en tekorten. Paarden beschikken over extra rudimentair bot in hoef, zoals bij Konikpaard, die voor extra stabiliteit zorgt bij het lopen op stortsteen.	Hoorns	Runderen hebben hoorns, tenzij dit uit veiligheidsoverweging niet wenselijk is.		Zelfredzaamheid	Geheel zelfredzaam	Geheel zelfredzaam	Sociale kuddestructuur	Aanwezig	Aanwezig	Klimaat	Ook actief bij warm weer (vergelijk Galloway vs. Rode Geus)	Ook actief bij warm weer	Belevingswaarde	Woest en natuurlijk uiterlijk	Woest en natuurlijk uiterlijk
Wensen	Rund	Paard																																								
Ras en selectie	De-domesticatie zoveel als functioneel mogelijk aanwezig	De-domesticatie zoveel als functioneel mogelijk aanwezig																																								
Geslachtsrijpheid	Koeien dienen pas als zij voldoende volgroeid zijn vruchtbaar te worden																																									
Agressie ten opzichte van mensen en honden	Geen agressie, natuurlijk wijkgedrag	Geen agressie, natuurlijk wijkgedrag																																								
Nieuwsgierigheid ten opzicht van mensen en honden	Geen interesse tonend	Geen interesse tonend																																								
Alertheid	Alert gedrag tonend, maar geen schrikgedrag	Alert gedrag tonend, maar geen schrikgedrag																																								
Kleur	Wildkleur. Vacht min of meer egaal grijs, bruin, of donkere kleur. Zeker niet bont, wit of blond. Hoeven donker van kleur.	Wildkleur. Vacht min of meer egaal grijs, bruin, of donkere kleur. Zeker niet bont, wit of blond. Hoeven donker van kleur.																																								
Gezondheid	Vitaal en weinig vatbaar voor ziekten en tekorten.	Vitaal en weinig vatbaar voor ziekten en tekorten. Paarden beschikken over extra rudimentair bot in hoef, zoals bij Konikpaard, die voor extra stabiliteit zorgt bij het lopen op stortsteen.																																								
Hoorns	Runderen hebben hoorns, tenzij dit uit veiligheidsoverweging niet wenselijk is.																																									
Zelfredzaamheid	Geheel zelfredzaam	Geheel zelfredzaam																																								
Sociale kuddestructuur	Aanwezig	Aanwezig																																								
Klimaat	Ook actief bij warm weer (vergelijk Galloway vs. Rode Geus)	Ook actief bij warm weer																																								
Belevingswaarde	Woest en natuurlijk uiterlijk	Woest en natuurlijk uiterlijk																																								
Materie eis 34	Einde opdracht (bij oplevering)																																									

	De eigenschappen van de dieren, zoals geëist en gewenst in dit document dienen bij oplevering te zijn verbeterd. Dit betekent: meer de-domesticatie, minder opdringerig naar mensen, meer wijkgedrag vertonen, wildkleur etc.
	Onderhoud voorzieningen, administratie-, communicatie- en beheertaken
Materie eis 35	Bij aanvang van de opdracht wordt als verificatie een schouw van de voorzieningen gemaakt. Dit betreft een gezamenlijke schouw door opdrachtgever en opdrachtnemer. Opdrachtnemer legt alle bevindingen vast in een schouwrapport. Daar waar nodig zal Staatsbosbeheer de voorzieningen aanpassen zodat alle voorzieningen in een goede staat van onderhoud verkeren. U bent verplicht om de voorzieningen na beëindiging van de overeenkomst in minimaal dezelfde staat weer op te leveren. Alle voorzieningen worden in het voorlaatste jaar gecheckt door opdrachtgever. Dit betreft een gezamenlijke schouw door opdrachtgever en opdrachtnemer. Opdrachtnemer legt alle bevindingen vast in een schouwrapport.
Materie eis 36	U gaat ermee akkoord en zorgt voor het onderhoud van de veekerende voorzieningen (rasters, klap/draaihekken, slagboom, landbouwpoort en veeroosters). U zorgt ervoor dat deze voorzieningen te allen tijden hun veekerende functie behouden. Indien er een incident optreedt, bijvoorbeeld een auto die door het raster rijdt, dan zorgt u er voor dat de veekerende functie zo snel mogelijk wordt hersteld. In detail gelden de volgende afspraken: Vegetatiebeheer dat nodig is voor de instandhouding van veekerende voorzieningen behoort tot de opdracht. Denk hierbij aan het uitmaaïen van klaphekken, verwijderen van takken die rasters kunnen beschadigen of het verwijderen van een omgevallen boom op een raster. Rasters: In geval van een calamiteit waarbij meer dan 250 meter aaneengesloten raster tegelijkertijd kapot is gegaan, zijn de herstelkosten voor opdrachtgever. In alle overige gevallen zijn alle kosten voor opdrachtnemer. Klaphekken, landbouwhekken: De kosten voor onderhoud en het instant houden van de veekerende functie van klaphekken en landbouwhekken zijn voor opdrachtnemer. De kosten voor slotenbeheer van klaphekken en landbouwhekken zijn voor opdrachtnemer. Hierbij geldt dat opdrachtgever bepaalt welke type slot wordt toegepast. Kosten voor het vervangen van klaphekken en landbouwhekken zijn voor opdrachtgever. Groene en witte ijzeren slagbomen (Klompenwaard en Bemmelse waard): Alle onderhoudskosten zijn voor opdrachtgever. Veeroosters:

	De kosten voor onderhoud van veeroosters zijn voor opdrachtnemer. De kosten voor het functioneel houden van veeroosters zijn voor opdrachtnemer. De kosten voor het vervangen van veeroosters zijn voor opdrachtgever. Vandalisme: Kosten in geval van vandalisme van voorzieningen (zoals: het afzagen van palen, meermaals doorknippen van draad op eenzelfde plek, diefstal van borden en hekken,) zijn voor opdrachtgever. Opdrachtnemer meldt vandalisme direct na constatering bij opdrachtgever. Opdrachtnemer voert herstel van de voorzieningen uit. Bebording: Alle kosten voor bebording zijn voor opdrachtgever. Zwerfvuil: Onder zwerfvuil valt alle materiaal dat gebiedsvreemd is en schadelijk is bij de instandhouding van natuur. Dit kan illegaal gedumpt afval zijn, drijfvuil na hoogwater, recreatief afval of ingewaaid en aangespoeld afval. Het opruimen van dit zwerfafval louter ten behoeve van de natuur is in principe geen onderdeel van de opdracht. Echter, opdrachtnemer is verantwoordelijk voor het welzijn en gezondheid van de kudde. Dit geldt ook ten aanzien van aanwezig zwerfvuil. Opdrachtnemer dient in geval van zwerfvuil passende maatregelen te treffen voor het welzijn en de gezondheid van het vee. Opdrachtgever kan niet worden aangesproken in geval er schade (bv kosten dierenarts, gederfde inkomsten bij overlijden van vee) aan de kudde ontstaat als gevolg van zwerfvuil. Van opdrachtnemer wordt verwacht dat hij kleine hoeveelheden zwerfvuil, die een gevaar zijn voor het vee en met geringe inspanning verwijderd kunnen worden, afvoert. Dit naar redelijkheid en billijkheid. Over het verwijderen en afvoeren van bovenmatig zwerfvuil worden na gunning afzonderlijke afspraken tussen opdrachtgever en opdrachtnemer gemaakt afhankelijk van het soort zwerfvuil, de hoeveelheid en de frequentie waarin het voorkomt. Alle kosten voor zwerfvuil zijn voor opdrachtgever. Vervangingsinvesteringen bij einde levensduur van voorzieningen zijn voor rekening van opdrachtgever. Opdrachtnemer dient het onderhoud aan de veekerende voorzieningen zodanig uit te voeren dat de levensduur niet nadelig wordt beïnvloed en de veekerende voorzieningen niet hoeven te worden vervangen gedurende de looptijd van de opdracht (door toedoen van opdrachtnemer).
Materie eis 37	U gaat ermee akkoord en zorgt ervoor dat u pro-actief handelt, niet enkel in het belang van het natuurbeheer, de recreatie en de hoogwaterveiligheid, maar ook in het belang van imago, aanzien, reputatie en betrouwbaarheid van opdrachtgever. Hieronder volgen een aantal voorbeelden. In geval van (vermoedelijk) hoog water draagt u er zorg voor dat de beheerdieren tijdig op een terrein staan, waar voldoende voedsel en water aanwezig is, de dieren niet alleen droog, maar ook beschut staan en uit de buurt van omwonenden staan. In geval van een ziek of gewond dier, bijvoorbeeld een dier dat kreupel loopt of een vleeswond heeft beoordeelt u of het noodzakelijk is om een veearts in te schakelen. Mocht medische behandeling niet nodig zijn, dan kan het nog steeds wenselijk zijn

	om aan recreanten, de wijkagent, toezichthouders, boswachters e.d. uit te leggen wat er met het dier aan de hand is, wat voor stappen er zijn ondernomen en wat de prognose van het dier is. Alle veterinaire kosten zijn voor opdrachtnemer. Indien een raster van minder goede kwaliteit is, dan wordt deze vervangen voordat de dieren uitbreken. De inschrijver dient toezicht te houden op de beheerdieren en zaken die te maken hebben met de beheerdieren. Indien de kuddebeheerder bijvoorbeeld ziet dat een recreant te dicht bij de dieren komt, de dieren voert, aait e.d., dan dient de inschrijver als beheerder van de kudde de recreant hierop aan te spreken en uit te leggen waarom dit niet de bedoeling is. Andere overtredingen, bijvoorbeeld met een crossmotor door het terrein rijden, dient de kuddebeheerder te melden bij de terreineigenaar of politie. De inschrijver heeft geen verplichting om hier actie op te ondernemen. Uiteraard mag hij de bestuurder van het voertuig wel aanspreken en aangeven dat dit niet is toegestaan. De opdrachtnemer is dus verplicht bijzonderheden te melden. Dieren waarvan het vermoeden bestaat dat deze gevaarlijk zijn voor recreanten worden direct verwijderd en dus niet pas nadat er een (bijna) ongeluk heeft plaatsgevonden.
Materie eis 38	U voert de dienstverlening uit conform alle vigerende wet- en regelgeving.
Materie eis 39	U voldoet aan wet- en regelgeving ten aanzien van gehouden dieren zoals bv de Wet op Dieren en de Gezondheidswet voor Dieren. Daarin staan de eisen die aan houders van deze dieren gesteld worden op gebied van welzijn, transport, en veterinaire zorg. Daarnaast zijn er regels, opgesteld door productschappen of als gevolg van rijksbeleid, voor het tegengaan van veeziekten en registratie & identificatie van dieren in verband met risico's voor de volksgezondheid. De laatste stand van zaken op dit vlak is te vinden op de website van het ministerie van EZ (https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/dierziekten) Alle veterinaire kosten zijn voor opdrachtnemer.
Materie eis 40	U houdt afstamming, bloedlijnen en andere relevante informatie van de dieren bij.
Materie eis 41	U draagt zorg voor oormerken van runderen en chippen van paarden, inclusief de bijbehorende administratie.
Materie eis 42	De gebieden zijn alle (m.u.v. een paar gebieden) opengesteld voor voetgangers en deels voor fietsers, brommers en overig gemotoriseerd verkeer. U mag bezoekers niet onnodig hinderen en u dient er voor te zorgen dat voetgangers via bestaande toegangen veilig toegang hebben tot de gebieden. Verzoeken voor (commerciële) activiteiten moeten worden voorgelegd aan de opdrachtgever. Niet alle activiteiten zijn namelijk gewenst en/of toegestaan. Opdrachtgever bepaalt welke activiteiten toegestaan zijn en onder welke voorwaarden.

Materie eis 43	U gaat ermee akkoord en zorgt ervoor dat dieren in geval van hoogwater tijdig in veiligheid worden gebracht. Hiervoor dient u in overleg met opdrachtgever binnen twee maanden na definitieve gunning een hoogwaterprotocol op te stellen.
Materie eis 44	Opdrachtnemer is verantwoordelijk voor het tijdelijk en definitief afvoeren van beheerdieren. De opdrachtnemer dient er zorg voor te dragen dat dit op een zorgvuldig wijze verloopt met aandacht voor dierenwelzijn, wetgeving en draagvlak voor de jaarrondbegrazing. De wijze van afvoeren dient vooraf met opdrachtgever te worden afgestemd.
Materie eis 45	Storm, vorst en sneeuw en dergelijke kunnen leiden tot verminderd functioneren van veekerende voorzieningen. U moet passende maatregelen nemen om te zorgen dat de dieren in het terrein blijven en om het welzijn en de veiligheid van dieren en omgeving te waarborgen.
Materie eis 46	U geeft ad-hoc uitleg in het terrein over procesnatuur, natuurlijke begrazing, sociale kuddestructuur en dergelijke. Georganiseerde voorlichting zoals bv excursies dienen te worden afgestemd met opdrachtgever. Bij beide communicatievormen geldt dat gastheerschap en uitleg over terreinen en grazers bij u ligt. Opdrachtgever voert strategische voorlichting uit ten aanzien van onder andere pers en dergelijke.
Materie eis 47	U gaat ermee akkoord dat opdrachtgever en u elk kwartaal overleg voeren ten aanzien van evaluatie, voortgang en dergelijke.
Materie eis 48	Bijzonderheden meldt u indien mogelijk ruim vooraf en anders direct bij de opdrachtgever.

Commerciële eisen

Nummer	Eis
Commerciële eis 1.	De prijsopbouw vindt plaats conform het in Annex III bij dit Beschrijvend Document beschreven prijzenblad. U wijzigt de opmaak van het prijzenblad niet.
Commerciële eis 2.	De plafondprijs bedraagt € 300,- per hectare. Indien uw inschrijfprijs op een van de gebieden of beide gebieden hoger is dan € 300,- per hectare, is uw inschrijving ongeldig en wordt deze terzijde gelegd.
Commerciële eis 3.	U voegt een gedetailleerde openbegroting van uw inschrijfprijs bij uw inschrijving bij. Uw openbegroting is in ieder geval onderverdeeld in de volgende onderdelen: 1) Uitvoeren begrazing (opsplitsing minimaal in subthema ; a. aanschaf dieren, b. toezicht/dagelijks beheer kudde, c. bijvoeren, d. verkoop vlees, e. overig) 2) Veredelen dieren 3) Onderhoud Voorzieningen 4) Uitvoering administratie 5) Uitvoering communicatie (opsplitsen in subthema a. intern en b. extern)
Commerciële eis 4.	Uw inschrijfprijs is exclusief de kosten voor hoogwater. De kosten van hoogwater zijn een vast bedrag per 'hoogwaterronde'. In geval van hoogwater mag u € 6500,- per 'verplaatsing uit het gebied en weer terug in het gebied' in rekening brengen bij opdrachtgever. Dit vaste bedrag mag in geval van hoogwater separaat in rekening worden gebracht bij de opdrachtgever en vormen dus geen onderdeel van de inschrijfprijs. De kosten hebben betrekking op het lokken, drijven, vangen, transporteren en dergelijke van dieren. Voor de kosten van bijvoeren geldt het gestelde in onder andere Materie eis 20.
Commerciële eis 5.	Uw inschrijving is in de Nederlandse taal gesteld en de gehanteerde tarieven zijn in euro's, exclusief btw.
Commerciële eis 6.	De prijzen zijn gebaseerd op een vastgestelde prijs per hectare zoals opgegeven in het prijzenblad. Indien de totale oppervlakte voor de begrazing in een jaar met plus of min 20% afwijkt van de totale oppervlakte zoals opgenomen in het prijzenblad, vindt verrekening plaats van de kosten, conform de door u opgegeven prijs per hectare van het betreffende deelgebied. De verrekening gaat in per 1 januari in van het volgende jaar.
Commerciële eis 7.	Maximaal éénmaal per jaar, voor het eerst op 1 januari 2024, worden de door u opgegeven prijzen geïndexeerd. Ook in het geval van een negatieve indexering wordt de herziening van de tarieven doorgevoerd. De prijzen en tarieven worden geïndexeerd met een percentage te berekenen op basis van het Consumentenprijsindices (CPI) alle huishoudens, 2006=100, alle categorieën volgens de volgende prijsherzieningsformule: $\text{Prijs nieuw} = \text{Prijs oud} * (L1 / L0)$ Daarin staat voor; Prijs oud: Prijzen conform uw inschrijving Prijs nieuw: nieuw overeen te komen prijzen L0: CPI, januari 2023 1*

	L1: CPI, januari 2024 1* Prijs nieuw wordt afgerond op hele euro's. 1*: Het aangegeven jaar wordt gedurende de looptijd van de Overeenkomst telkens met 1 verhoogd.
Commerciële eis 8.	U gaat akkoord met een betalingstermijn van 30 dagen.
Commerciële eis 9.	E-facturing: Opdrachtgever gaat in de komende jaren geheel over op elektronisch factureren. Dat betekent dat Opdrachtgever elektronische facturen (e-factuur) wenst te ontvangen. Een e-factuur is een gestructureerd elektronisch bestand (geen pdf) waarbij de vereiste gegevens altijd op een vaste plek met specifieke codering in het bestand staan. Zie voor meer informatie (op termijn) over e-factureren met Staatsbosbeheer: https://tradeinterop.com/e-factureren-staatsbosbeheer

Juridische eisen

	Eis
Juridische eis 1	U gaat volledig en onvoorwaardelijk akkoord met de bijgevoegde overeenkomsten: - Annex V: Een opdracht tot het leveren van diensten zijnde het (laten) begrazen van alle hectares, alle gronden, - Annex VI: Op het eigendom van Staatsbosbeheer een geliberaliseerde pachtovereenkomst op basis van art. 7:397 lid 1 BW.
Juridische eis 2	U conformeert zich volledig en onvoorwaardelijk aan de bijgevoegde Algemene Voorwaarden Staatsbosbeheer (Annex VII, ARVODI) en dat bij strijdigheid van de algemene voorwaarden met de Overeenkomsten, de Overeenkomsten prevaleert.
Juridische eis 3	U gaat ermee akkoord dat andere (leverings)voorwaarden nadrukkelijk uitgesloten zijn.
Juridische eis 4	U gaat ermee akkoord dat de overeenkomst een looptijd heeft van 3 jaar en vermoedelijk ingaat op 1 januari 2023. U gaat er tevens mee akkoord dat de opdrachtgever ervoor kan kiezen de overeenkomst totaal met 2 keer 3 jaar te verlengen.

Annex II Kwalitatieve gunningcriteria

Nummer	Gunningcriterium
G-1	Uw inschrijving bevat een zo duidelijk, efficiënt en concreet mogelijk plan waarin u aangeeft hoe u de begrazing uitvoert gedurende de contractperiode. In uw plan staan o.a. de volgende onderwerpen: 1. veiligheid recreanten 2. procesnatuur 3. sociale kuddestructuur 4. hoogwater 5. bijvoeren 6. dierziektes 7. medewerkers 8. toezicht op de grote grazers 9. veterinaire zorg Naar mate de door u voorgestane invulling volledig is en relatief meer waarborgen bevat voor een zo goed mogelijke begrazing gedurende de contractperiode, scoort u hoger. De uitwerking bedraagt maximaal 2 pagina's enkelvoudig A-4, lettertype 9 of groter. Uw plan wordt onderdeel van de overeenkomst en is bindend. Alle door u genoemde aspecten zijn verdisconteerd in uw prijzen en tarieven.
G-2	Uw inschrijving bevat een zo duidelijk, efficiënt en concreet mogelijk plan waarin u aangeeft hoe u de kwaliteit van de beheerdieren verbetert gedurende de contractperiode. In uw plan staan o.a. de volgende onderwerpen: 1. gewenst gedrag richting recreanten 2. fokken in sociale kuddestructuur t.b.v. natuurdoelen 3. selecteren en kruisen 4. afvoeren overtollige dieren 5. de-domesticatie 6. zelfredzaamheid 7. uiterlijk 8. samenstelling kudde 9. genetische diversiteit Naar mate de door u voorgestane invulling volledig is en relatief meer waarborgen bevat voor een zo goed mogelijke inzet uitvoering van het selecteren en kruisen met beheerdieren gedurende de contractperiode, scoort u hoger. De uitwerking bedraagt maximaal 2 pagina's enkelvoudig A-4, lettertype 9 of groter. Uw plan wordt onderdeel van de overeenkomst en is bindend. Alle door u genoemde aspecten zijn verdisconteerd in uw prijzen en tarieven.
G-3	Uw inschrijving bevat een zo duidelijk, efficiënt en concreet mogelijk plan waarin u volgende aspecten heeft uitgewerkt: 1. Het onderhoud van de voorzieningen 2. De uitvoering van de administratie 3. De uitvoering van de communicatie 4. De uitvoering van de recreatietaken

	Naar mate de door u voorgestane invulling volledig is en relatief meer waarborgen bevat, scoort u hoger. De uitwerking bedraagt maximaal 2 pagina's enkelvoudig A-4, lettertype 9 of groter. Uw plan wordt onderdeel van de overeenkomst en is bindend. Alle door u genoemde aspecten zijn verdisconteerd in uw prijzen en tarieven.
--	---

Let op: Indien uw score op G-1, en/of G-2, en/of G-3 beoordeeld wordt als 'Onvoldoende' dan wordt uw inschrijving terzijde gelegd en wordt u van verdere deelname uitgesloten.

Annex III Gunningcriterium Prijs

Nummer	Gunningcriterium
G-4	Aanbestedende dienst wenst een inschrijver te contracteren die de werkzaamheden tegen zo laag mogelijke kosten uitvoert. Voor de berekening van de score wordt de totale jaarprijs exclusief BTW genomen.

Het prijzenblad is als digital document opgenomen (Annex III.1 Prijzenblad.xls).

Annex IV Documenten

- Bijlage A Gebiedsbeschrijvingen
- Bijlage B Begrazing uiterwaarden Waal: doelen en voorwaarden
- Bijlage C In te zetten soorten grote herbivoren
- Bijlage D Vaste kuddes runderen en paarden: overname kuddes tussen opdrachtnemer en opdrachtgever bij start en beëindigen van de overeenkomst.
- Bijlage E Selectie en fokken grote herbivoren op juiste eigenschappen

Bijlage A Gebiedsbeschrijving

Gebiedsbeschrijving en Opdrachtoomschrijving

Deze gebiedsbeschrijving geeft grotendeels de beschrijving van het terrein. De inschrijver dient zich te vergewissen van de condities en eigenschappen van het terrein op basis van de situatie ter plaatse. De inschrijver kan geen rechten ontlenen aan afwijkingen in de beschreven situatie en de bestaande situatie.

Gebied 1 Oosterhoutse waard en Veur Lent

1 Het terrein

1.1 Ligging

Perceel 4 ligt in de uiterwaarden van Oosterhout en Lent en bestaat uit 2 deelgebieden; Oosterhoutse Waard en Rivierpark Nijmegen (Veur Lent) en ligt op de rechteroever van de Waal tussen rivierkilometer 882 en 889. De Oosterhoutse Waard loopt ruwweg van de Oversteek (brug) te Lent tot aan camping De Grote Altena aan de westzijde. Rivierpark Nijmegen loopt ruwweg van Oversteek tot net voorbij het Wijnfort aan de oostzijde. Op de losse kaarten is dit deel aangeduid als kavel 4.

1.2 Historie

De uiterwaarden van Lent zijn in kader van het Ruimte voor de Rivier project Veur-Lent opnieuw ingericht waarbij een lange tweezijdig aangetakte nevengeul is aangelegd. Deze nevengeul heeft de naam Spiegelwaal meegekregen en is onderdeel van Rivierpark Nijmegen.

In de Oosterhoutse waard heeft in het verlengde van de Spiegelwaal een ontzanding plaatsgevonden en is lange tijd een overslag locatie geweest voor het zand dat nodig was voor de nieuwe woonwijken van Lent. Hiertoe was ook een ontsluitingsweg aanwezig welke inmiddels is verwijderd.

1.3 Functie

Het gebied is een Natura 2000 natuurterrein, is onderdeel van het Gelders Natuur Netwerk (GNN) en heeft daarnaast een belangrijke functie ten behoeve van de veiligheid tijdens hoog water.

Beide uiterwaarden worden recreatief druk gebruikt. De aanliggende grote woonkernen maken dat veel mensen de uiterwaarden bezoeken voor een wandeling al dan niet met hond. Door de uitbreiding van de verschillende woonkernen is de verwachting dat het aantal bezoekers nog zal toenemen. Met mooi weer worden met name de stranden tussen de bruggen op Veur Lent overspoeld door dagrecreanten.

Het Rivierpark Nijmegen heeft twee evenemententerreinen. Het evenemententerrein tussen de oude Waalbrug en de spoorbrug wordt in het zomerseizoen niet begraasd in verband met de hoge aantallen recreanten. Hier zijn regelmatig grote evenementen met veel bezoekers. Ook is er een horecalocatie waar seizoenshoreca mag plaatsvinden. Deze is nog niet aanwezig maar zal naar verwachting wel geplaatst gaan worden. Daarnaast zijn in dit gebied half-verharde paden aanwezig voor wandelaars en fietsers en loopt er een verhard fietspad aan de oostzijde van het gebied.

1.4 Beheer

Het perceel bestaat uit 2 deelgebieden; 1. Oosterhoutse Waard inclusief een stuk rivierpark langs de Oosterhoutse dijk en 2. het eiland van het rivierpark inclusief de uiterwaard aan de noordzijde van de drempel. Het gebied rondom de te verondiepen plas is geen eigendom van RWS en SBB, zie ook 1.10.

In de Oosterhoutse Waard bestaat de begrazing uit runderen en paarden. De runderen zijn Schotse Hooglanders en de paarden zijn konik. Beide diersoorten hebben een min of meer natuurlijke samenstelling, dus zowel mannelijke als vrouwelijke dieren en zowel jong en oud.

In het Rivierpark Nijmegen bestaan de grote grazers uit Galloway i.v.m de hoge recreatie druk.

In geval van een evenement of andere drukte op het eiland kunnen en moeten dieren die zich op het eiland bevinden tijdelijk worden verplaatst naar een gebied dat begint bij de Waalbrug en doorloopt (via de drempel) naar de uiterste grens in het oosten.

De kaart met de verschillende natuurbeheertypen in kader van GNN en de N2000 begrenzingen is te vinden op internet, op de [pagina](#) van de provincie Gelderland. Het beheertype bestaat grotendeels uit N 01.03, Rivier- en moeraslandschap, een beheertype waar processen zoals successie, erosie en sedimentatie een rol spelen mits dit mogelijk is. Daarnaast is het natuurtipe N12.02, kruiden- en faunarijk grasland aanwezig dat mee begraasd kan worden.

Naast het natuurbeheer wordt de uiterwaard ook beheerd ten behoeve van hoogwaterveiligheid en de maximaal toegestane vegetatie is te vinden op de [vegetatielegger](#) van Rijkswaterstaat.

Om beide doelen te realiseren wordt het terrein begraasd met runderen en paarden die speciaal geschikt zijn voor dit soort natuur terreinen. Indien de begrazing niet voldoende is om de gestelde doelen te behalen dan kan

Staatsbosbeheer besluiten om aanvullend mechanisch te beheren, door bijvoorbeeld een teveel aan bomen en struiken te verwijderen; dit werk is geen onderdeel van deze opdracht.

1.5 Infrastructuur

De ontsluiting in de gebieden is over het algemeen goed. Op Veur Lent zijn half-verharde fiets en wandelpaden aanwezig. Er zijn een aantal bruggen met opgangen naar het te begrazen gebied. Het onderhoud van de wegen en paden ligt bij de gemeente Nijmegen. In de Oosterhoutse waard zijn deze niet aanwezig, maar door de beperkte breedte en het grote areaal korte vegetatie van de uiterwaard is de toegankelijkheid voldoende.

1.6 Rasters en andere voorzieningen

Het gebied bevat veeroosters bij de uitgangen van het Rivierpark. Ook zijn er onderhoudspoorten en klaphekken. Bij de ingangen staan welkomstborden met huisregels die tevens waarschuwen om voldoende afstand te houden tot de kudde. De voorzieningen, zoals klaphekken en landbouwhekken in het deel Rivierpark Nijmegen zijn uitgevoerd in hout en hebben een andere uitstraling dan de voorzieningen in het deel Oosterhoutse waard en rondom het Wijnfort. Hier zijn de voorzieningen soberder uitgevoerd en voornamelijk van metaal.

De grote grazers dienen in het natuurterrein te blijven, dit lijkt logisch, maar is een zeer belangrijk onderdeel van deze opdracht. De opdrachtnemer is te allen tijde verantwoordelijk voor het in stand houden van de vee-kerende functie van rasters, wildroosters, klaphekken, landbouwhekken, overstapjes e.d. De opdrachtnemer dient dus adequaat en pro-actief te handelen om te voorkómen dat de grote grazers uitbreken. Een beschrijving van dit onderhoud en de afbakening van de opdracht is beschreven in het onderdeel: materie- eis: **Onderhoud voorzieningen, administratie-, communicatie- en beheertaken**

Alle vee-kerende voorzieningen dienen aan een bepaalde kwaliteitsnorm te voldoen. In dit geval zijn dat dus twee normen, namelijk de norm Rivierpark Nijmegen en de norm Rivierengebied-Oost, zie bijlage.

1.7 Oppervlakte

In onderstaande tabel staat het oppervlakte weergegeven.

	ha
Totaal jaarrond	186
Rijkswaterstaat	108
Staatsbosbeheer	78
Begraasbaar ca 80%	149

*Het gebied bestaat deels uit water, afhankelijk van de waterstand van de rivier is het oppervlakte meer of minder.

1.8 Hoogwater

Qua hoogwatervluchtplaatsen is dit perceel niet heel ruim bemeten. Er is feitelijk maar 1 kleine locatie welke gebruikt kan worden als hoogwatervluchtplaats. Aan de oostzijde ligt namelijk een kleine hoogwatervluchtplaats in de vorm van de verhoogde verdedigingswal van het Wijnfort Lent. Het oppervlakte hoogwatervrij is klein, het grootste deel van de vluchtplaats bestaat uit talud. De vluchtplaats is ontsloten aan de weg welke op de dijk ligt.

Evacueren grote grazers

Aangezien er in dit gebied onvoldoende terrein beschikbaar is, dat in geval van hoog water droog blijft, is het noodzakelijk de grote grazers in geval van hoog water tijdelijk uit het gebied te halen. De opdrachtnemer dient de beheerdieren daarom ruim voor aanvang van een voorspeld hoogwater uit het terrein te verwijderen. De opdrachtnemer dient de dieren op zijn kosten bijtijds te vangen, te transporteren en in een ander terrein onder te brengen. Na de hoogwaterperiode dienen de beheerdieren door de opdrachtnemer weer terug gebracht te

worden. De opdrachtnemer kan per hoogwater (één keer de dieren uit het gebied halen en één keer de dieren weer terug brengen) een vast bedrag van € 6500 bij opdrachtgever in rekening brengen.

Opdrachtgever stelt twee of meerdere terreinen beschikbaar waar opdrachtnemer de dieren tijdens hoogwater tijdelijk kan plaatsen.

Het gaat hierbij om ca.

30 stuks Schotse Hooglander

30 stuks Konik

15 stuks Galloway

Staatsbosbeheer stelt met advies van de kuddebeheerder een hoogwaterprotocol op. Na elk hoogwater wordt dit protocol gezamenlijk geëvalueerd en door de opdrachtgever geactualiseerd.

1.9 Uitgezonderde objecten en gebieden

Op het eiland ligt een zwemwaterlocatie aan de geulzijde tussen Promenadebrug en Spoorbrug. Het bijbehorende strandje is vanwege hygiëne voorschriften uitgerasterd middels een houten hek en behoort niet tot de opdracht.

Op het schiereiland van het rivierpark staan hoogspanningsmasten welke zijn uitgerasterd. Het evenemententerrein en de zwemlocatie worden in het zomerseizoen niet begraasd.

1.10 Bijzonderheden

In het Rivierpark Nijmegen is sprake van een samenwerking tussen gemeente Nijmegen en Rijkswaterstaat.

Rijkswaterstaat is eigenaar van het grootste gedeelte van de gronden in het Rivierpark. Gemeente Nijmegen voert als belanghebbende gemeente de regie op de ontwikkelingen in het gebied en het dagelijkse beheer en onderhoud. De gemeente huurt daarbij de gronden van RWS om voldoende vrijheid te hebben bij deze regie. Het gebied is ook nog steeds in ontwikkeling. De functionaliteiten worden verder uitgebreid en de inrichting hierop aangepast. Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer plegen overleg met gemeente Nijmegen rond ontwikkelingen en bespreken deze met opdrachtnemer. Opdrachtnemer draagt zorg voor de afstemming met gemeente Nijmegen over de operationele aansturing van de kudde.

Deel van de landtong en het gebied rondom de te verondiepen plas in het oosten van de Oosterhoutse waard is in eigendom van de gemeente Nijmegen en maakt geen onderdeel uit van deze opdracht. Het gebied is echter wel onderdeel van het begrazingsgebied. De verwachting is dat dit deel in de toekomst aan het te begrazen natuurterrein wordt toegevoegd. Dit deel dient dus wel begraasd te worden.

Hoge recreatiedruk Een groot deel van het gebied wordt jaarrond intensief bezocht door recreanten uit binnen- en buitenland en er lopen een aantal wandel en fietspaden door het gebied (zie kaart). Het kuddebeheer en dan met name de keuze van het vee moet hier op aangepast zijn. De interactie tussen vee en bezoekers is een constant aandachtspunt. Met name in het Rivierpark Nijmegen zijn overdag maar bij mooi weer ook 's avonds veel mensen aanwezig. Het Waalstrand tussen Spoorbrug en Promenadebrug is bij mooi weer een drukbezochte locatie. Mensen komen dan massaal via de bruggen het eiland op.

Grote evenementen Het gebied van het Rivierpark is deels verhuurd aan gemeente Nijmegen die hier grote en kleine evenementen op staatsgrond organiseert bv vierdaagsefeesten en muziekfestivals. Er zal met evenementenorganisaties moeten worden gecommuniceerd over de raakvlakken tussen begrazing en evenement. Denk aan tijdelijk verplaatsen van vee naar een ander deel van het gebied.

Horecalocatie Op het eiland van het Rivierpark is de mogelijkheid een horecavoorziening te plaatsen (tijdelijke, seizoensgebonden bebouwing). De ontwikkellocatie is 350 m2 groot en ligt nabij de Zalige brug en het evenemententerrein in de Ossenwaard. Gedurende de Coronaperiode is hier nog geen invulling aan gegeven. Er zal met de horeca uitbater moeten worden gecommuniceerd over de raakvlakken tussen begrazing en horeca.

Op de welcomsborden in het Rivierpark is een telefoonnummer opgenomen waar mensen met meldingen of vragen terecht kunnen. Met de gemeente Nijmegen is afgesproken dat zaken betreffende begrazing en vee worden doorgezet naar de kuddebeheerder.

Er loopt een fietspad door het gebied aan de oostzijde van het perceel. Vanaf de Bemmelse dijk gaat het fietspad de dijk af om via de drempel op het eiland uit te komen. Dit fietspad is niet verlicht en voor het vee vrij toegankelijk. Het beheer van het fietspad valt onder gemeente Nijmegen.

In algemene zin is het bekend dat gronden in de uiterwaarden van de grote rivieren waaronder de Waal verontreinigingen kunnen bevatten. Mogelijk aanwezige verontreinigingen kunnen de kwaliteit van landbouwproducten beïnvloeden. De opdrachtnemer dient hier rekenschap van te nemen. Opdrachtnemer is verantwoordelijk om er voor te zorgen dat deze producten voldoen aan de wettelijke regelingen.

In de Sterreschans is een paal aanwezig van de Schutterij, de evenementen van de Schutterij vinden plaats in het terrein; de kuddebeheerder dient dit af te stemmen en in goede banen te leiden.

1.11 Toekomstverwachting

Er zal een verdere ontwikkeling van het gebied rond de Spiegelwaal plaatsvinden.

Uiterwaarden langs de rivier liggen in een dynamisch gebied. In het (recente) verleden zijn er veranderingen geweest. De verwachting is dat het gebied ook in de toekomst aangepast wordt aan nieuwe ontwikkelingen. Opdrachtgever behoudt zich het recht voor om het gebied aan te (laten) passen. Wijzigingen in het gebied, waaronder projecten ten behoeve van de natuurkwaliteit, ruimte voor de rivier, KRW, dijkverzwaring en recreatie, vergen van de inschrijver extra inspanning ten aanzien van bijvoorbeeld controle beheerdieren, verplaatsen dieren, aanpassen aantallen dieren, rasteronderhoud etc. Dit werk wordt gezien als onderdeel van de bestaande opdracht en kan niet als meer- en minderwerk worden verrekend.

Het gebied is in ontwikkeling. Zowel opdrachtgever als opdrachtnemer hebben de taak om actief te onderzoeken wat de beste manier van begrazen is voor dit gebied. Aan de hand van nieuwe inzichten kan opdrachtgever het beheer, het ras, aantallen dieren e.d. wijzigen, zie materie-eis 24 en bijlage D

Het gebied kan in de toekomst groter of kleiner worden. Wijzigingen van het areaal, dus het aantal ha te begrazen terrein, zal indien dit meer is dan 20% van de oorspronkelijk overeengekomen oppervlakte worden verrekend op basis van de prijs per hectare. Deze verrekening gaat in per 1 januari na de desbetreffende wijziging. Zie commerciële eis 5.

2 Beheerdieren

2.1 Soorten en rassen

De aanwezige beheerdieren die verplicht ter overname worden aangeboden zijn Schotse Hooglander, Galloway en Konik paarden.

2.2 Aanvang opdracht

De inschrijver dient bij aanvang van de opdracht de beheerdieren te kopen voor een vooraf door opdrachtgever vastgesteld bedrag per dier. De waarde van de dieren is niet onderhandelbaar. De waarde van de dieren is gebaseerd op de waarde van het vlees en een opslag voor de waarde die de dieren vertegenwoordigen doordat ze geschikt zijn voor jaarrondbegrazing (o.a. selectie op gedrag en uiterlijk). In onderstaande tabel staat een indicatie van de aantallen dieren. De koopsom wordt berekend op basis van de daadwerkelijk geleverde aantallen.

Gebied	Dier	Type	Aantal	Waarde per dier	Subtotaal	Totaal bedrag
Rivierpark Nijmegen	Galloway	Stier	1	€ 550	€ 550	
		Koe	5	€ 400	€ 2.000	
		Kalf	4	€ 150	€ 600	
						€ 3.150
Oosterhoutse waard	Konik	Hengst	10	€ 225	€ 2.250	
		Merrie	10	€ 225	€ 2.250	
		Veulen	10	€ 75	€ 750	
						€ 5.250
	Schotse Hooglander	Stier	10	€ 550	€ 5.500	
		Koe	10	€ 400	€ 4.000	
		Kalf	10	€ 150	€ 1.500	
						€ 11.000
		Totaal				€ 19.400

Bedragen exclusief BTW

2.3 Einde opdracht

Verkoop beheerdieren -verplichte karakter-

Het doel van de opdrachtgever is om met de kudde dieren die tijdens deze opdracht zich heeft ontwikkeld, de jaarrondbegrazing in dit gebied voort te zetten. De redenen hiervoor staan genoemd in dit document en de bijlagen. De opdrachtnemer is daarom verplicht om de grote grazers, zowel de runderen als de paarden, na afloop van de opdracht te verkopen aan de opdrachtgever. (Deze bepaling is ook van toepassing op de gebieden waar de opdrachtnemer bij aanvang zelf de dieren heeft geleverd.)

Verkoop beheerdieren -samenstelling-

De kudde die na afloop van de opdracht te koop wordt aangeboden dient te bestaan uit de dieren die het meest geschikt zijn voor jaarrondbegrazing in procesnatuur, qua gedrag, uiterlijk, gezondheid, sociale kuddestructuur, afstamming en andere eisen en wensen, zoals genoemd in deze aanbesteding. Kortom de beste dieren in de meest

gewenste samenstelling t.b.v. begrazing in procesnatuur worden verkocht door opdrachtnemer aan opdrachtgever.

Verkoop beheerdieren -omvang levering-

Verkoper is verplicht Staatsbosbeheer de beheerdieren te leveren, met alle daarbij behorende rechten en aanspraken, waaronder administratie ten behoeve van RVO, administratie ten behoeve van afstamming van de geleverde dieren, eigendomsbewijzen, oormerken, chips, DNA profielen e.d. voor zover aanwezig. Verkoper zal de beheerdieren leveren met geen andere lasten en beperkingen die het gebruik zouden kunnen hinderen.

Verkoop beheerdieren -aantallen-

De verwachting voor de toekomst is dat de grootte van de kudde na afloop van de opdracht min of meer vergelijkbaar is met de omvang bij aanvang. Het aantal dieren bij verkoop wordt door opdrachtgever bepaald aan de hand van de dan gewenste winterstand. Mocht het echter zo zijn dat het aantal runderen bij verkoop, meer dan 10 % afwijkt van het aantal bij aanvang, dan wordt het aantal boven de 10 % verrekend. De verrekening van de runderen vindt plaats aan de hand van de gemiddelde prijs per diersoort ongeacht leeftijd en sexe.

Verkoop beheerdieren -waardebepaling-

De opdrachtgever verwacht dat de dieren in de toekomst minder waard zullen worden, daarom wordt de inflatie niet doorberekend.

Runderen en paarden

De prijs na afloop van de opdracht is gebaseerd op een vast bedrag. De prijs is dus niet zoals bij aanvang afhankelijk van aantal, sexe, leeftijd etc.

De waarde van de runderen en paarden bij verkoop wordt vooraf door opdrachtgever bepaald door deze gelijk te stellen aan het totaalbedrag zoals genoemd in de tabel hierboven. Zowel opdrachtnemer als opdrachtgever gaan vooraf accoord met dit bedrag en kunnen dit bedrag niet wijzigen.

Verkoop beheerdieren datum

De opdrachtnemer dient het teveel aan dieren op zijn kosten af te voeren uiterlijk één maand voor het einde van de opdracht, namelijk 1 december. De datum van overdracht is 1 januari, de eerste dag na afloop van de opdracht.

2.4 begrazing

In het Rivierpark Nijmegen is sprake van een zeer hoge recreatiedruk waardoor er veel contact momenten zijn met de beheerdieren. Opdrachtnemer dient zich hier terdege bewust van te zijn, en voldoende extra inspanning te leveren om het risico op conflictsituaties zo klein mogelijk te maken. Zo dient de kudde dusdanig te zijn samengesteld dat dit risico aanvaardbaar is.

Opdrachtnemer is verantwoordelijk voor het begrazingsbeheer en aanvullende werkzaamheden. In deze inschrijvingsleidraad staat dit verder beschreven. Hieronder staan vermeld welke bijzonderheden of uitzonderingen er voor dit gebied van toepassing zijn.

- Vee-kerende voorzieningen, conform de norm Rivierengebied-Oost.

Gebied 2

Bemmelse, Gendtse en Klompenwaard

Op de losse kaarten is dit gebied aangegeven als kavel 5

3 Het terrein

3.1 Ligging

De gebieden liggen ten noorden van de Waal op de rechteroever, vanaf het splitsingspunt Rijn en Pannerdens kanaal tot aan de oprukkende bebouwing van Nijmegen Noord. Gezamenlijk grenzen de gebieden aan de Waal en het Pannerdens kanaal.

Het gebied is onderverdeeld in twee deelgebieden die beide apart worden begraasd. De gebieden die al met elkaar zijn verbonden worden zoveel als mogelijk als één aaneengesloten natuurterrein, dus zonder compartimenten, begraasd.

a Bemmelse-, Konijnen- en Gendtse waard (BKGW)

b Klompenwaard

Bemmelse Waard

De Bemmelse Waard ligt ten zuiden van Bommel. De grote grazers kunnen het hele gebied bereiken, maar moeten zich af en toe langs smalle passages manoeuvreren om uiteindelijk op grotere vlaktes te kunnen komen. Dit is ook te zien op de kaart hieronder. Het totaal ingetekende vlak is te begrazen. Op de defensiedijk zit een sluis, zie de gele stip op de kaart hieronder. Deze sluis gaat pas open als de verwachting is, dat het hoogwater boven de NAP + 14.30m bij Lobith komt. De smalle corridors zijn o.a. ook de veeroosters (zie groene stippen op de kaart). De 6 veeroosters in het oosten van het gebied worden dagelijks gebruikt door vrachtverkeer naar de steenfabriek en voor woon-werkverkeer. Het woon-werkverkeer komt ook over andere veeroosters het gebied binnen. Dit woon-werkverkeer bestaat vooral uit (elektrische) fietsers, brom- en snorfietzen. Wandelaars maken ook veel gebruik van het gebied. Zo komen lokale bewoners ook graag hier hun ommetje maken met de hond. In de Bemmelse waard is een zwemlocatie aangewezen waarvan de kwaliteit van het water wordt gecontroleerd door de provincie Gelderland. Uitgangspunt is om het zwemwater zo mogelijk bij het te begrazen natuurterrein te betrekken.

Bemmelse waard

Konijnenwaard

De Konijnenwaard ligt tussen de Bemmelse Waard en Gendtse Waard in. In het noorden is de verbinding met de Bemmelse Waard gemaakt op 3 plaatsen, middels 6 veeroosters. Op 2 plaatsen is de verbinding naar de hoogwatervluchtplaats gemaakt. De Konijnenwaard is verder een rustige uiterwaard als het gaat om recreatie. Een aantal vissers zal zich aan de Waal bevinden en wandelaars met of zonder hond zullen hier te vinden zijn. In de warme zomermaanden zwemmen er mensen in de Waal, maar de zwemgroepjes liggen vooral in het noorden en enkele in het zuiden.

Opdrachtgever is voornemens om de Defensiedijk voorlopig maar wel tijdelijk uit de begrazing te halen, waarbij de stip op de horizon nog steeds een zo groot mogelijk aaneengesloten gebied is, met zo min mogelijk rasters.

Konijnenwaard

Gendtse Waard

In de Gendtse Waard is een groot deel (ca. 100 ha) begraasbaar. Een ander deel wordt de komende jaren ingericht, onder het project '[Gendtse Waard West](#)'. Het laatste inrichtingsproject 'Gendtse Oeverwal' is afgerond in 2017. Op de kaart hieronder is de scheiding aangeduid tussen het gebied dat al begraasd wordt met Rode Geus en Koniks en het deel dat vanaf 2021 ingericht gaat worden.

Het westelijk deel van de Gendtse Waard (geel op de kaart) zal vanaf 2021 gedeeltelijk aan de begrazing worden toegevoegd. Het oostelijk deel (blauw en rood gearceerd) is direct te gebruiken voor de jaarrondbegrazing.

Mogelijk komen de groen gearceerde delen in de toekomst in de begrazing. Het rood gearceerde is de hoogwatervluchtplaats. Er zijn 4 veeroosters op dit moment in het gebied en er zullen er na verwachting nog 2 á 4 veeroosters bijkomen in het project 'Gendtse Waard West'. De huidige 4 veeroosters zijn in beheer en onderhoud bij de Gemeente Lingewaard.

De lokale gemeenschap is betrokken bij het gebied. Er zijn dagelijks veel wandelaars met of zonder hond. In het voorjaar, de zomer en de nazomer wordt het fietspad veel gebruikt door (elektrische) fietsen. Het kunstobject 'Dijk van een Wijf' is voor fietsers en wandelaars ook een tussenstop. Dit kunstobject is te vinden aan de oostkant van de hoogwatervluchtplaats.

Zwimmers zijn vooral in de westzijde te vinden aan de Waal, dit is nog het nieuw in te richten deel. Het lichtblauwe deel is in gebruik bij een lokale agrariër en doet niet mee in de begrazing.

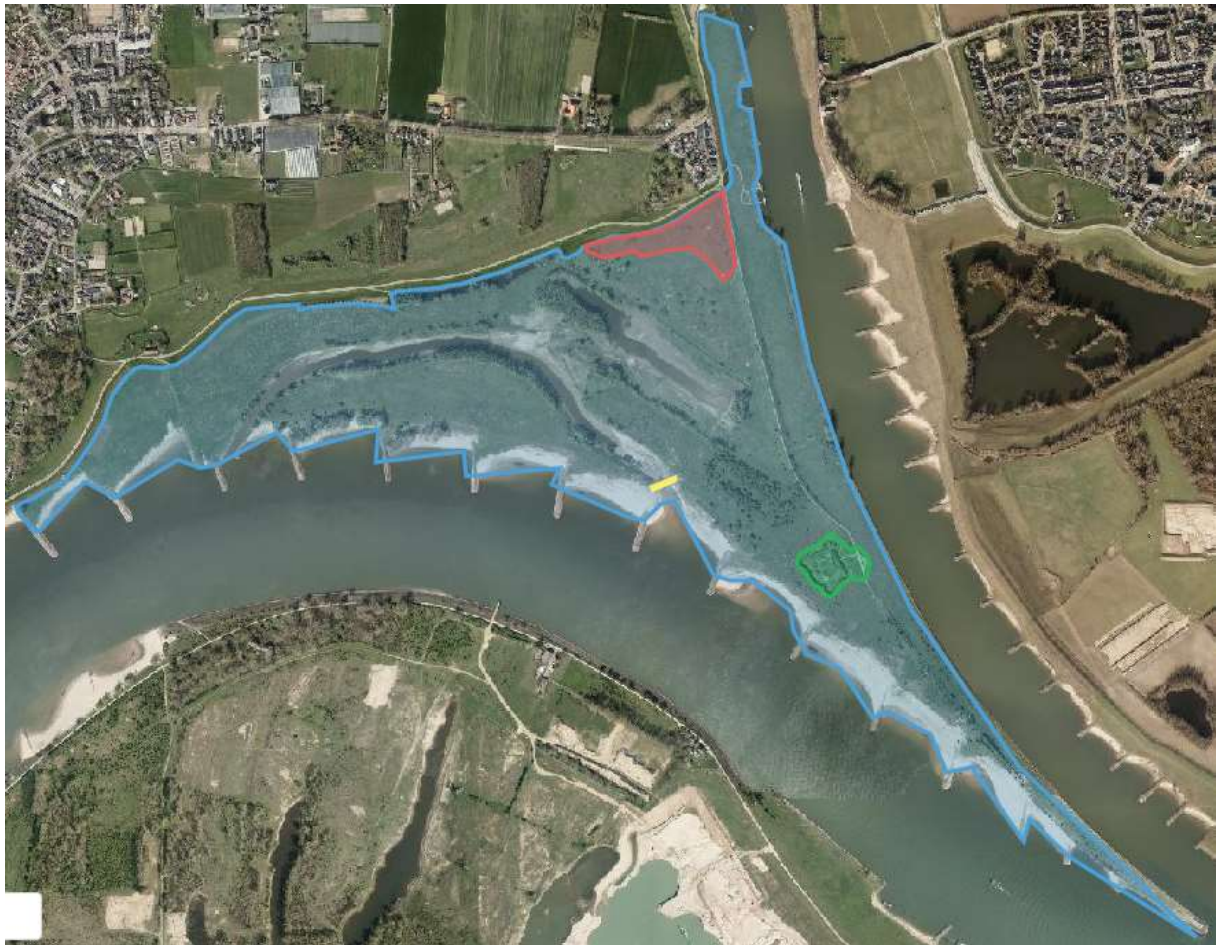

Gendtse waard

Klompenwaard

Hier is de eerste en belangrijke vertakking van het Nederlandse Rivierendelta systeem. De Rijn, die via Duitsland is binnengekomen wordt op dit punt opgedeeld ($\frac{1}{3}^e$ naar het Pannerdensch Kanaal en $\frac{2}{3}^e$ naar de Waal. De kracht van het rivierwater op dit punt tot ongeveer Nijmegen is gigantisch. Na een hoogwater kunnen er grote pakketten zand en grind worden afgezet. Deze waterkracht wordt ook gebruikt in de Klompenwaard zelf door een meestromende nevengeul. Helaas wordt het water in deze meestromende nevengeul wel gereguleerd. Zo is er een inlaat aangelegd (zie gele vlak op kaart hieronder) die ervoor zorgt dat slechts een klein deel van het water in de Waal naar binnen kan stromen. Toch wordt de nevengeul op deze wijze wel meer gevormd door de het water. Over de inlaat kunnen mensen en dieren vrij lopen en is deze zelfs af te sluiten bij hoogwater. Dieren kunnen dan van de hoge oeverwal, tussen de Waal en de nevengeul, over de inlaat gedreven worden. Het hek kan dan gesloten worden, zodat dieren niet terug lopen. Vanaf daar kunnen ze dan naar Fort Pannerden gedreven worden en via de weg naar de hoogwatervluchtplaats (zie rood gearceerde deel hieronder) gedreven worden.

De Klompenwaard is in het voorjaar en gedurende de zomer druk bezocht. Fort Pannerden trekt namelijk in deze periode vele bezoekers, hieronder op de kaart in het groen aangeduid. Over de weg naar Fort Pannerden vinden dan ook veel bewegingen van wandelaars, fietsers en tuk-tuks die door vrijwilligers van Fort Pannerden worden gereden.

Klompenwaard

Sterreschans

De Sterreschans is een binnendijks gebied ten noorden van de Klompenwaard van ca 16 ha.

De Sterreschans is een bijzondere eend in de bijt, het terrein heeft namelijk tijdens hoogwater een functie voor het opvangen van beheerdieren uit gebied 1 Veur Lent en Oosterhoutse waard.

De verwachting is dat dit gebied in de toekomst door middel van een dijkoversteek wordt aangesloten op de Klompenwaard (m.u.v. de winterperiode als het gebied nodig is als hoogwatervluchtplaats)

De Sterreschans is nog niet opgenomen in de kaarten in de Bijlagen, (kavel 5)

Sterreschans

3.2 Historie

Nabij het splitsingspunt van Rijn en Panterdins kanaal ligt Fort Panterden, vroeger één van de belangrijkste forten van de Hollandse Waterlinie en thans in gebruik als een museum.

Het inrichtingsproject van de Klompenwaard is het oudste van deze drie gebieden en is voor het grootste eind vorige eeuw gerealiseerd. In de Gendtse waard is een paar jaar geleden het oostelijk deel ingericht als natuurterrein en momenteel wordt er aan gewerkt om het westelijk deel hier aan toe te voegen. In de Bemmelse waard wordt momenteel gewerkt aan de laatste hand van het inrichtingsplan voor dit gebied. De afgelopen jaren is er veel werk uitgevoerd en zowel de natuur, de bezoekers als de doorstroming ten behoeve van hoog water plukken hier nu de vruchten van.

3.3 Functie

De terreinen zijn primair een Natura 2000 natuurterrein, zijn onderdeel van het Gelders Natuur Netwerk (GNN) en hebben tevens een belangrijke functie ten behoeve van de doorstroming tijdens hoog water. Recreatie is een andere functie voor zowel de natuur, als voor Fort Panterden.

3.4 Beheer

De kaart met de verschillende natuurbeheertypen in kader van GNN en de N2000 begrenzingen is te vinden op internet, op de [pagina](#) van de provincie Gelderland. Het beheertype bestaat grotendeels uit N 01.03, Rivier- en moeraslandschap, een beheertype waar processen zoals successie, erosie en sedimentatie een rol spelen mits dit mogelijk is.

Naast het natuurbeheer wordt de uiterwaard ook beheerd ten behoeve van hoogwaterveiligheid en de maximaal toegestane vegetatie is te vinden op de [vegetatielegger](#) van Rijkswaterstaat.

Om beide doelen te realiseren wordt het terrein sinds een aantal jaren begraasd met Rode Geus runderen en Konikpaarden. Indien de begrazing niet voldoende is om de gestelde doelen te behalen dan kan Staatsbosbeheer besluiten om aanvullend mechanisch te beheren, door bijvoorbeeld een teveel aan bomen en struiken te verwijderen; dit werk is geen onderdeel van deze opdracht.

3.5 Infrastructuur

In beide gebieden zijn een beperkt aantal verharde paden aanwezig die worden gebruikt voor fietsers en brommers. In de Bemmelse waard ligt een doorgaande weg die intensief wordt gebruikt door fietsers en brommers, dit is voor een deel woon-werk verkeer en schoolgaande jongeren. In de Klompenwaard ligt de weg naar fort Pannerden die wordt gebruikt door mensen die in het museum werken, leveranciers en tuk-tuks die de bezoekers die niet kunnen lopen naar het fort rijden. Aan de westzijde van de klompenwaard is een aanlanding van een voetveer, via deze locatie kan men de dijk op of verder het gebied in.

3.6 Rasters en andere voorzieningen

De grote grazers dienen in het natuurterrein te blijven, dit lijkt logisch, maar is een zeer belangrijk onderdeel van deze opdracht. De opdrachtnemer is te allen tijde verantwoordelijk voor het in stand houden van de vee-kerende functie van rasters, wildroosters, klaphekken, landbouwhekken, overstapjes e.d. De opdrachtnemer dient dus adequaat en pro-actief te handelen om te voorkómen dat de grote grazers uitbreken. Een beschrijving van dit onderhoud en de afbakening van de opdracht is beschreven in het onderdeel: materie- eis: **Onderhoud voorzieningen, administratie-, communicatie- en beheertaken**

Alle vee-kerende voorzieningen dienen aan een bepaalde kwaliteitsnorm te voldoen. In dit geval is dat de norm Rivierengebied-Oost, zie bijlage.

Hieronder staan de kaarten met daarop aangegeven de rasters en de jaartallen waarin deze rasters zijn geplaatst en onderhouden. De kaarten hieronder geven de huidige situatie weer. De kaart in de bijlage geeft de toekomstige situatie vanaf 2022 weer.

Sterreschans:

Ca. 3500 m1 raster

Ca. 10 klaphekken

Ca. 5 landbouwhekken

3.7 Oppervlakte

In onderstaande tabel staat het oppervlakte weergegeven.

	ha
Totaal	440
Rijkswaterstaat	87
Staatsbosbeheer	353
Begraasbaar ca 70 %	297

*Het gebied bestaat deels uit water, afhankelijk van de waterstand op de rivier is het oppervlakte land groter of kleiner.

3.8 Hoogwater

De hoogwatervluchtplaatsen zijn aangegeven op de kaarten in paragraaf 1.1. Staatsbosbeheer stelt met advies van de kuddebeheerder een hoogwaterprotocol op. Na elk hoogwater wordt dit protocol gezamenlijk geëvalueerd en door de opdrachtgever geactualiseerd.

Bemmelse waard

De hoogwatervluchtplaats is apart op de kaart in 1.1. met de rode arcering. Het oranje deel is in gebruik gegeven, maar te gebruiken bij een hoogwatercalamiteit om de dieren naar de hoogwatervluchtplaats te kunnen drijven. Een alternatieve route, om de dieren te drijven, ligt net direct in het bosje boven het oranje gearceerde deel. Hier ligt een oude hoge kade. Een hoogwatergolf komt niet snel in de uiterwaard. Pas vanaf een waterstand van 14.75m bij Lobith gaat het water over de defensiedijk, en dit dan in de bocht ten westen van de haven.

Konijnenwaard

Dit is dezelfde hoogwatervluchtplaats die eerder genoemd is bij de Bemmelse Waard. Tijdens een hoogwater zal de Waal al snel de Konijnenwaard opknippen in 2 delen. Bij een waterstand van ca. 12.60m bij Lobith heeft de Waal zich verbonden met de plas die op de luchtfoto te zien is en is ook de looproute richting de Gendtse Waard in het zuiden afgesneden. De dieren die dan in het zuidelijk deel lopen kunnen dan nog naar de hoogwatervluchtplaats gedreven worden middels de doorgang ten noordoosten van de Konijnenwaard. De dieren die dan in het noordwestelijke deel lopen kunnen naar de Bemmelse Waard gedreven worden op de 2 andere doorgangen, waarvan 1 doorgang direct op de hoogwatervluchtplaats uitkomt. Bij een waterstand van ca. 13.30m bij Lobith zal dit noordwestelijke deel onder water staan. Ook de doorgang naar de hoogwatervluchtplaats in het noordoosten zal iets afgesneden zijn door het water en stroomt het water net over de kade die vanaf de dijk richting de hoogwatervluchtplaats loopt (ook te zien op de luchtfoto).

Gendste waard

Deze hoogwatervluchtplaats is aangelegd in het project 'Gendtse Oeverwal', waarbij de oude drooglegkades zijn hersteld en op 1 gelijk niveau zijn aangelegd. Aan de oostzijde van deze kades kunnen de dieren tijdens een hoogwater veilig staan. In de meest noordoostelijke is in het gebied een soort 'trechter-vorm' gerealiseerd met een landbouwhek op het eind. Hier zouden de dieren ingedreven kunnen worden en bij een hoogwater uit het gebied gehaald kunnen worden. De Gendtse Waard zal zich, tijdens een hoogwater, vullen vanaf de westzijde. Conform het huidige waterpeil beheer zal een hoogwatergolf als eerste via de sluis de Gendtse Waard in komen. Deze sluis bevindt zich onder de weg bij de afrit van de Waaldijk aan de noordwest-zijde. Vanaf ca. 10.30m bij Lobith zou de sluis al kunnen instromen, echter maakt het waterschap de sluis pas open als de verwachting van ca. 12.75m bij Lobith wordt uitgesproken. Bij een waterstand van ca. 13.30m bij Lobith gaat de overlaat meestromen en de Gendtse Waard vullen. Deze bevindt zich aan de westzijde van de lange weg richting de steenfabriek. Vanaf het westen wordt de Gendtse Waard gevuld in noordoostelijke richting.

Klompewaard

Bij een te verwachten hoog water moeten de dieren van het eiland worden gehaald en naar de hoogwatervluchtplaats worden gedreven. Zie ook 1.1.

Staatsbosbeheer stelt met advies van de kuddebeheerder een hoogwaterprotocol op. Na elk hoogwater wordt dit protocol gezamenlijk geëvalueerd en door de opdrachtgever geactualiseerd.

3.9 Uitgezonderde objecten en gebieden

Het zuidwestelijke deel van de Bemmelse waard en de Ambtswaard maken geen onderdeel uit van de procesnatuur. In de Gendtse waard wordt een perceel gebruikt door een agrariër. Verder is op de kaarten goed te zien welk deel valt onder procesnatuur en in deze aanbesteding zit.

3.10 Bijzonderheden

In de Bemmelse waard is nog een project in uitvoering om de waarde van het gebied voor natuur en recreatie te verhogen. Staatsbosbeheer is voornemens om de Defensiedijk (fietspad) al dan niet tijdelijk uit de begrazing te halen. Op dit moment wordt gekeken of dit haalbaar is. Verder is er in de Bemmelse waard een zwemlocatie aanwezig.

In de Gendtse waard is dit jaar ook een inrichtingsproject van start gegaan. Het westelijk deel van de Gendtse waard wordt grotendeels omgevormd naar natuurterrein, waardoor er een verbinding ontstaat van de Bemmelse waard via de Konijnenwaard naar de Gendste waard. Deze drie gebieden zijn dus vanaf volgend jaar één aaneengesloten begrazingsgebied. Het gebied in eigendom van derden, zie kaart, dient ook te worden begraasd.

In algemene zin is het bekend dat gronden in de uiterwaarden van de grote rivieren waaronder de Waal verontreinigingen kunnen bevatten. Mogelijk aanwezige verontreinigingen kunnen de kwaliteit van landbouwproducten beïnvloeden. De opdrachtnemer dient hier rekenschap van te nemen. Opdrachtnemer is verantwoordelijk om er voor te zorgen dat deze producten voldoen aan de wettelijke regelingen.

3.11 Toekomstverwachting

De komende jaren vinden er nog tal van inrichtingswerkzaamheden plaats met name in de Gendtse waard. De kuddebeheerder dient de begrazing af te stemmen op deze werkzaamheden. Verschillende partijen zijn bezig om de veerpont vanaf Bemmel naar het Tasveld te realiseren.

Uiterwaarden langs de rivier liggen in een dynamisch gebied. In het (recente) verleden zijn er veranderingen geweest. De verwachting is dat het gebied ook in de toekomst aangepast wordt aan nieuwe ontwikkelingen. Opdrachtgever behoudt zich het recht voor om het gebied aan te (laten) passen. Wijzigingen in het gebied, waaronder projecten ten behoeve van de natuurkwaliteit, ruimte voor de rivier, KRW, dijkverzwaring en recreatie, vergen van de inschrijver extra inspanning ten aanzien van bijvoorbeeld controle beheerdieren, verplaatsen dieren, aanpassen aantallen dieren, rasteronderhoud etc. Dit werk wordt gezien als onderdeel van de bestaande opdracht en kan niet als meer- en minderwerk worden verrekend.

Het gebied kan in de toekomst groter of kleiner worden. Wijzigingen van het areaal, dus het aantal ha te begrazen terrein, zal indien dit meer is dan 20% van de oorspronkelijk overeengekomen oppervlakte worden verrekend op basis van de prijs per hectare. Deze verrekening gaat in per 1 januari na de desbetreffende wijziging, zie commerciële eis 5.

4 Beheerdieren

2.1 Soorten en rassen

De aanwezige beheerdieren zijn Rode Geus runderen en Konik paarden.

2.2 Aanvang opdracht

Aankoop beheerdieren -verplichte karakter-

Het doel van de opdrachtgever is om met de bestaande kudde dieren, die zich de afgelopen periode hebben ontwikkeld, de jaarrondbegrazing in dit gebied voort te zetten. De redenen hiervoor staan genoemd in dit document en de bijlagen. De opdrachtnemer is daarom verplicht om de grote grazers, zowel de bestaande runderen als de paarden, aan te kopen.

Aankoop beheerdieren -waardebepaling-

De waarde van de dieren is niet onderhandelbaar. De waarde van de dieren is gebaseerd op de waarde van het vlees en een opslag voor de waarde die de dieren vertegenwoordigen doordat ze geschikt zijn voor jaarrondbegrazing (o.a. selectie op gedrag en uiterlijk).

Aankoop beheerdieren -datum-

De datum van overdracht is 1 januari 2022, de eerste dag van deze opdracht.

Aankoop dieren -aantallen-

Aangezien we te maken hebben met levende dieren en een sociale kudde structuur, kunnen de vooraf vastgestelde aantallen in de praktijk iets afwijken van de daadwerkelijk aanwezige aantallen. De opdrachtgever heeft bepaald dat deze afwijking (behalve bij overmacht) maximaal 5 % mag zijn, de inschrijver heeft deze bandbreedte te accepteren. Indien er minder dieren worden verkocht dan vermeld in onderstaande tabel, dan wordt dit conform de waarde in de tabel in mindering gebracht op de aankoopprijs. Indien er daarentegen meer dieren aanwezig zijn, dan worden deze dieren niet doorberekend in de aankoopprijs. De inschrijver is verplicht deze extra dieren aan te kopen, zonder dat de totaalprijs verandert. Mochten er kalveren of veulens worden geboren in november en december dan tellen deze niet mee voor de aantallen, de inschrijver is verplicht deze dieren om niet over te nemen.

In onderstaande tabel staan de aantallen en bedragen.

Gebied	Dier	Type	Aantal	Waarde	Subtotaal	Bedrag
Bemmelse-, Gendtse en Konijnenwaard	Rode Geus	Stier	23	€ 800	€ 18.400	
		Koe	29	€ 600	€ 17.400	
		Kalf	20	€ 200	€ 4.000	
	Koniks	Hengst	21	€ 225	€ 4.725	
		Merrie	26	€ 225	€ 5.850	
		Veulen	11	€ 75	€ 825	
	subtotaal		130		€ 51.200	€ 51.200
Klompenwaard	Rode Geus	Stier	3	€ 800	€ 2.400	
		Koe	7	€ 600	€ 4.200	
		Kalf	5	€ 200	€ 1.000	
	Koniks	Hengst	5	€ 225	€ 1.125	
		Merrie	6	€ 225	€ 1.350	
		Veulen	4	€ 75	€ 300	
	subtotaal		30		€ 10.375	€ 10.375
	Totaal					€ 61.575

Bedragen exclusief btw.

2.3 Einde opdracht – overdracht grote grazers

Verkoop beheerdieren -verplichte karakter-

Het doel van de opdrachtgever is om met de kudde dieren die tijdens deze opdracht zich heeft ontwikkeld, de jaarrondbegrazing in dit gebied voort te zetten. De redenen hiervoor staan genoemd in dit document en de bijlagen. De opdrachtnemer is daarom verplicht om de grote grazers, zowel de runderen als de paarden, na afloop van de opdracht te verkopen aan de opdrachtgever. Deze bepaling is ook van toepassing op de gebieden waar de opdrachtnemer bij aanvang zelf de dieren heeft geleverd.

Verkoop beheerdieren -samenstelling-

De kudde die na afloop van de opdracht te koop wordt aangeboden dient te bestaan uit de dieren die het meest geschikt zijn voor jaarrondbegrazing in procesnatuur, qua gedrag, uiterlijk, gezondheid, sociale kuddestructuur, afstamming en andere eisen en wensen, zoals genoemd in deze aanbesteding. Kortom de beste dieren in de meest gewenste samenstelling t.b.v. begrazing in procesnatuur worden verkocht door opdrachtgever aan opdrachtnemer.

Verkoop beheerdieren -omvang levering-

Opdrachtnemer is verplicht Staatsbosbeheer de beheerdieren te leveren, met alle daarbij behorende rechten en aanspraken, waaronder administratie ten behoeve van RVO, administratie ten behoeve van afstamming van de geleverde dieren, eigendomsbewijzen, oormerken, chips, DNA profielen e.d. voor zover aanwezig. Verkoper zal de beheerdieren leveren met geen andere lasten en beperkingen die het gebruik zouden kunnen hinderen.

Verkoop beheerdieren -aantallen-

De verwachting voor de toekomst is dat de grootte van de kudde na afloop van de opdracht min of meer vergelijkbaar is met de omvang bij aanvang. Het aantal dieren bij verkoop wordt door opdrachtgever bepaald aan de hand van de dan gewenste winterstand. Mocht het echter zo zijn dat het aantal dieren bij verkoop, meer dan 10 % afwijkt van het aantal bij aanvang, dan wordt het aantal boven de 10 % verrekend. De verrekening vindt plaats aan de hand van de gemiddelde prijs per diersoort ongeacht leeftijd en sexe.

Verkoop dieren -waardebepaling-

De opdrachtgever verwacht dat de dieren in de toekomst minder waard zullen worden, daarom wordt de inflatie niet doorberekend. De prijs na afloop van de opdracht is gebaseerd op een vast bedrag per perceel voor de gezamenlijke runderen en paarden. De prijs is dus niet zoals bij aanvang afhankelijk van aantal, sexe, leeftijd etc. De waarde bij verkoop van de dieren wordt vooraf door opdrachtgever bepaald door deze gelijk te stellen aan de waarde bij aankoop. Zowel opdrachtnemer als opdrachtgever gaan vooraf accoord met dit bedrag en kunnen dit bedrag niet wijzigen.

Verkoop beheerdieren -datum-

De opdrachtnemer dient het teveel aan dieren op zijn kosten af te voeren één maand voor het einde van de opdracht, namelijk 1 december. De datum van overdracht van eigendom is 1 januari, de eerste dag na afloop van de opdracht.

2.5 begrazing

Opdrachtnemer is verantwoordelijk voor het begrazingsbeheer en aanvullende werkzaamheden. In deze inschrijvingsleidraad staat dit beschreven. Hieronder staan vermeld welke bijzonderheden of uitzonderingen er voor dit gebied van toepassing zijn.

- Vee-kerende voorzieningen, conform de norm Rivierengebied-Oost.

Bijlage B Begrazing uiterwaarden Waal: doelen en voorwaarden

1. Inleiding

In veel natuurgebieden worden grote herbivoren ingezet als beheermiddel om de vegetatieontwikkeling in een gewenste richting te sturen. De begrazing kan met verschillende soorten grote herbivoren en op verschillende manieren worden uitgevoerd. Onder de grote herbivoren vallen de wilde herbivoren zoals wisent, eland, edelhert, damhert, ree en wild zwijn, en de gedomesticeerde grote herbivoren zoals rund, paard, schaap en geit. De soorten grote herbivoren, de dichtheden aan dieren en de vorm van begrazing hangen af van het gestelde doel voor het gebied.

2. Doel

Voor de uiterwaarden langs de Waal, zoals in Bijlage A aangegeven, is het doel een natuurlijk ecosysteem waarin runderen en paarden een sleutelrol vervullen. In dit gebied mogen mensen (grotendeels) vrij wandelen. Het ecosysteem bestaat uit een afwisseling van bos, struweel, open gebieden, zand en slikplaten, en oeverwallen. Natuurlijke processen dragen bij aan een dynamisch en gevarieerd ecosysteem.

Het beleid van de provincie Gelderland is om in het rivierengebied ruim baan te geven aan natuurlijke processen om het rivierenlandschap vorm te geven en daarmee een biodiversiteit tot stand te brengen en houden die zo dicht mogelijk die van een natuurlijk rivierengebied benadert. Onder deze natuurlijke processen vallen onder andere neerslag en verdamping, waterpeildynamiek, sedimentatie en erosie, successie, herbivorie, concurrentie en facilitatie, en predatie. Deze processen dragen bij aan een dynamisch en gevarieerd ecosysteem.

Helemaal vrij in deze ontwikkeling zijn Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat echter niet. Zo heeft bijvoorbeeld niet al het oppervlak in het rivierengebied de bestemming natuur en spelen andere factoren als scheepvaart, (hoogwater)veiligheid en waterkwaliteit en waterkwantiteit een belangrijke rol.

In de natuurgebieden is op provinciaal niveau aangegeven welke natuurtypen daar worden nagestreefd (de SNL natuurtypen). De gebieden waar het hier over gaat vallen vrijwel allemaal binnen SNL en hoofdzakelijk onder de natuurtypen 'rivier- en moeraslandschap' (N01.03).

Het type 'rivier- en moeraslandschap' (N01.03) betreft gebieden langs rivieren waar de waterdynamiek van de rivieren en successie in combinatie met integrale begrazing door grote herbivoren het landschap bepalen. Het gaat hierbij ook om kleine in het overstromingsbereik van de rivier liggende gebieden die tezamen langs een rivier een landschappelijke eenheid vormen. Al naar gelang de ligging van het gebied bestaat het uit een groot scala van andere in riviergebieden voorkomende natuurtypen (zoals rivier, zoete plas, moeras, droog schraalland, overstromingsgrasland, ruigteveld, rivierbegeleidend bos) die echter vanwege het veranderlijke landschap niet in omvang en ligging apart in het beheer worden vastgelegd. De overstromingsdynamiek is langs de rivieren een belangrijke factor. Deze is echter door allerlei ingrepen bovenstrooms en door het dieper komen te liggen van de rivier veranderd van bijna jaarlijkse lage overstromingen tot onvoorspelbare hoge overstromingen. Hierdoor hebben concurrentiekrachtige soorten van storingsmilieus een groot aandeel gekregen en is begrazing belangrijk om ook andere soorten nog kansen te geven (let op: zoals hier is aangegeven, is begrazing duidelijk een middel met een specifiek doel geworden om een 'ongewenste' ontwikkeling in de vegetatie als gevolg van een sterk door de mens veranderde rivierdynamiek om te buigen). In dit grootschalig voorkomende beheertype zijn ook top-predatoren als zeearend karakteristiek en daarnaast kan ook de bever invloed hebben op het landschap. Ook aanwezigheid van grote zoogdieren zoals edelhert in meer natuurlijke dichtheden zijn van belang.

Zoals hierboven aangegeven vormt begrazing met grote herbivoren, naast de andere natuurlijke processen, een belangrijk onderdeel in het beheer ten behoeve van de totstandkoming van het rivier- en moeraslandschap.

Idealiter zou het begrazingsbeheer zo vormgegeven moeten worden dat het ook als volledig natuurlijk proces kan werken. Een van de aspecten daarin is dat natuurlijke factoren en processen de populatiedynamiek van de grote herbivoren bepalen en dat de mens niet ingrijpt in de aantallen. In dat geval bepalen klimaat, waterpeildynamiek, voedselaanbod, strengheid van de winter, concurrentie/facilitatie, predatie en vrije migratie de aantallen grote herbivoren. Hiervoor dient het gebied dan wel 'compleet' te zijn. Onder die compleetheid vallen dan de aanwezigheid van al die andere natuurlijke factoren en processen zoals hierboven aangegeven, en een grote heterogeniteit en voldoende schaal van het gebied. Dit laatste is mogelijk door koppeling van gebieden in de uiterwaarden maar ook met gebieden achter de dijken. Hoewel het streven hiernaar wel aanwezig is, zijn de gebieden nog niet zo ver.

Zolang deze gebieden nog niet 'compleet' zijn, beheert Staatsbosbeheer deze gebieden middels een jaarrondbegrazingsbeheer met runderen en paarden, waar ook wilde herbivoren zoals edelherten en reeën via natuurlijke weg (migratie vanuit andere gebieden) een rol kunnen vervullen. Om de begrazing door runderen en paarden zo dicht mogelijk aan te laten sluiten bij het natuurlijke proces van herbivorie en de andere natuurlijke processen van waterpeildynamiek en successie, dient de begrazing met runderen en paarden aan een paar voorwaarden te voldoen.

3. Voorwaarden begrazingsbeheer

Voordat wordt ingegaan op de voorwaarden voor het begrazingsbeheer, wordt in het kort weergegeven waardoor het natuurlijke proces van begrazing door grote herbivoren zich kenmerkt.

Natuurlijke begrazing

Onder natuurlijke omstandigheden kenmerkt begrazing met grote herbivoren zich als volgt:

- Populatiedynamiek, maximale aantallen, dieet en terreingebruik zijn soortspecifiek (bijv. type herbivoor, lichaamsgrootte, sociale structuur) en worden medebepaald door klimaat, waterpeildynamiek, productiviteit van het gebied, concurrentie en facilitatie, predatie en migratie;
- Aantallen grote herbivoren zijn nooit constant en kunnen tussen jaren fluctueren als gevolg van variatie in bovengenoemde factoren of processen (bijv. zomer met zeer lage productie van grasland of zeer strenge winter met enkele dagen tot weken sneeuwdek). Onder natuurlijke omstandigheden kunnen afnames van 70% of meer voorkomen door bijvoorbeeld een laag productief groeiseizoen gevolgd door een strenge winter. Dynamiek in aantallen grote herbivoren levert dynamiek in de vegetatieontwikkeling en daarmee in het voorkomen van planten- en diersoorten. Jaren met hoge aantallen grote herbivoren zullen leiden tot toenames van kortgrazige graslandvegetaties en afnames van oevervegetaties, ruigtes, struiken en bomen. Jaren met lage aantallen zullen leiden tot een verruiging van het gebied. Doordat deze dynamiek varieert in ruimte en tijd, treedt de hoogste variatie in vegetatie-/habitattypen met de daarbij behorende soorten op;
- Bij sexueel dimorfe soorten zoals het rund of edelhert, is de overlevingskans van de grotere mannelijke dieren lager dan de kleinere vrouwelijke dieren in tijden met bijvoorbeeld voedselschaarste of strenge winters. De grotere mannelijke dieren hebben in absolute zin meer voedsel nodig om hun energiehuishouding op orde te houden. In tijden van schaarste of hoge energie-uitgaven delven zij als eerste het onderspit. Bij paarden is het verschil in grootte tussen mannelijk en vrouwelijk vele malen kleiner en speelt dit vrijwel niet. Dit betekent dat bij sterke afnames van de kuddes door natuurlijke omstandigheden, de man-vrouw verhouding bij runderen sterk kan afnemen in tegenstelling tot paarden. Als de kuddes na een sterke afname weer geleidelijk toenemen door natuurlijke aanwas, wordt bij de runderen de man-vrouw verhouding uiteindelijk weer gelijk aan 1.
- De leeftijdsopbouw hangt af van de fase waarin de populatie zich bevindt. Als er weinig herbivoren zijn en het voedselaanbod de consumptie in ruime mate overtreft, is de sterfte onder zowel mannelijke als vrouwelijke

dieren en van alle leeftijdsklassen zeer laag. De populaties kunnen exponentieel groeien, het aantal jonge dieren neemt dan sterk toe en er ontstaat een zogenaamde piramidale leeftijdsopbouw die zowel voor mannelijke als vrouwelijke dieren gelijk is. Naarmate de populaties groeien, neemt het voedselaanbod per individu af en neemt de sterfte, met name onder de jaarlingen toe (zij investeren vooral in groei en minder in vetvoorraden). Bij sexueel dimorfe soorten is bovendien de sterfte onder mannelijke jaarlingen groter. Relatief gezien nemen de jonge dieren minder toe en ontstaat er bij sexueel dimorfe soorten al een lichte verschuiving in de man:vrouw verhouding. Wanneer de populaties nog verder toenemen richting de 'draagkracht' van het gebied, neemt de sterfte van de jaarlingen verder toe en vindt er ook sterfte onder de kalveren en oudere dieren plaats. In ongunstige jaren kunnen dan hele jaarklassen uitvallen: er ontstaat een zogenaamd kerstboom model. Door de toenemende sterfte onder mannelijke dieren bij sexueel dimorfe soorten kan de man:vrouw verhouding teruglopen van 1:1 naar 1:8. Na een sterke afname in de populaties door natuurlijke factoren, wordt meestal binnen een paar jaren de man:vrouw verhouding door natuurlijke aanwas weer 1:1 omdat gemiddeld evenveel mannelijke als vrouwelijke dieren worden geboren.

- Iedere soort heeft een specifieke sociale structuur die weer van invloed kan zijn op bijvoorbeeld het terreingebruik. Runderen kennen een structuur van enkele stiergroepen met dominante volwassen stieren die ieder hun eigen territorium hebben, en groepen met koeien en jonge dieren die dagelijks langs de stiergroepen trekken. Paarden zijn opgedeeld in harems die uit 1 of 2 hengsten en 8-12 merries met veulens en jaarlingen bestaan. Naast deze harems komen ook zogenaamde vrijgezellen groepen van hengsten zonder harems voor. De harems en vrijgezellen groepen leven veelal in één kudde bij elkaar, en kunnen soms enkele dagen op eenzelfde locatie grazen. Als het voedselaanbod lager wordt of is, deelt de kudde zich meer op in kleinere groepen of afzonderlijke harems. Een groot verschil tussen rund en paard is dat de graasdruk bij paarden lokaal gedurende enkele dagen zeer hoog kan oplopen terwijl bij runderen de graasdruk dagelijks over een groter gebied is verspreid.
- De soorten hebben een lange levensverwachting en de oudere dieren geven kennis over het gebied (bijv. voedselrijke delen, giftige plantensoorten, beschuttingslocaties of hoogwatervluchtplaatsen) door aan jongere generaties. Hierdoor kunnen gebiedsspecifieke graaspatronen ontstaan die bijdragen aan de heterogeniteit van het gebied;
- Grote herbivoren bouwen vetvoorraden op in het groeiseizoen (april-november) om te kunnen gebruiken in de winterperiode als het voedselaanbod en de kwaliteit laag zijn. In de winterperiode kunnen runderen en paarden 30% in gewicht afnemen (gebruik van vetvoorraden) zonder dat dit consequenties heeft voor het voortbestaan van de populaties. Dit proces van aanleg en gebruik van vetvoorraden is van invloed op het dieet en terreingebruik. Naarmate het voorkeursvoedsel (grassen) opraakt, worden de dieren gedwongen de minder aantrekkelijke voedselplanten op te nemen waardoor ook de minder aantrekkelijke delen van het gebied worden bezocht en verruiging van het gebied wordt voorkomen. Bijvoeren werkt dit proces tegen;
- Predatie kan soortafhankelijk zijn. In het algemeen geldt dat bij grotere herbivoren de populatiedynamiek en maximale aantallen minder beïnvloed wordt door grote predatoren en meer door voedselaanbod dan bij kleinere herbivoren. Grote predatoren zijn opportunisten en eten alles wat voor hun bek komt. Dat betekent dan ook dat zwakke dieren of niet beschermde jonge dieren eerder het slachtoffer zijn dan gezonde of volwassen dieren.
- Verschillende soorten kunnen een verschillend effect op de vegetatiestructuur hebben. Bij paarden ontstaan vaak patronen van zeer korte grazige vegetaties naast sterk verruigde delen doordat ze met de hele kudde soms enkele dagen op één locatie kunnen grazen en hier ook vaak naar terugkeren. Op die locaties vindt namelijk dan steeds weer sterke hergroei van jong en eiwitrijk gras (blad) plaats. Doordat paarden ook boventanden hebben, kunnen ze dit korte voedselrijke gras goed afgrazen. Runderen grazen meer verspreid door het gebied waardoor meer gradiënten ontstaan van korte vegetaties naar verruigde delen. Runderen kunnen het gras niet zo kort afgrazen als paarden en zijn dus meer gebaat bij meer variatie in grashoogtes. Runderen en paarden samen creëren een grotere diversiteit in structuur graslanden (van heel kort tot ruig) dan wanneer ze alleen worden ingezet.

- Tussen herbivoren kan concurrentie optreden wanneer er veel overlap is in het dieet en terreingebruik. Bij runderen en paarden is dit het geval. Rund en paard hebben beide sterke voorkeur voor grassen. Het paard vreet gras korter af dan rund en het rund kan niet op de kort afgegrasde graslanden grazen (zeker als daar ook nog ganzen op grazen). Hierdoor moet het rund eerder uitwijken naar minder aantrekkelijke vegetaties zoals riet, ruigtes en houtige gewassen. Als gevolg daarvan worden die vegetaties omgezet in grazige vegetaties. Ook hier geldt weer dat rund en paard samen voor een grotere diversiteit in het totale gebied dan wanneer ze alleen worden ingezet.

Voorwaarden begrazing langs Waal en Pannerdens kanaal

Omdat op dit moment natuurlijke begrazing zoals hierboven beschreven, niet kan worden toegepast vanwege de incompleetheid van de gebieden (zie onderdeel 2. Doel) kiest Staatsbosbeheer voor een vegetatiebeheer met runderen en paarden dat zo dicht mogelijk aansluit bij de kenmerken van een natuurlijke begrazing. Het doel van het vegetatiebeheer is het creëren en in stand houden van een laagland rivierenlandschap met bijbehorende biodiversiteit. Dit betekent dat de begrazing aan de volgende voorwaarden dient te voldoen:

- De begrazing met runderen en paarden vindt jaarrond plaats;
- De aantallen runderen en paarden zijn afgestemd op het creëren en in stand houden van de SNL natuurtypen 'rivier- en moeraslandschap' (N01.03), de aantallen worden gereguleerd door de opdrachtgever;
- Voor een maximale diversiteit in vegetatietypen en –structuren en daarmee gemiddeld een hogere biodiversiteit, dienen de aantallen grote herbivoren te fluctueren in de tijd (nabootsing natuurlijke populatiedynamiek). Na een sterke afname (bijv. 50%) door het uitnemen van dieren, kan de populatie via natuurlijke aanwas weer groeien naar de gewenste aantallen. Deze aantalsfluctuaties dienen niet in alle begrazingseenheden op hetzelfde moment plaats te vinden. Spreiding en variatie in tijd en ruimte vergroot de biodiversiteit in het totale rivierensysteem;
- De verhouding rund-paard kan per gebied variëren en is met name afhankelijk van de natuurdoelstelling. In grote lijnen varieert de verhouding van paard : rund = 1:1 tot paard : rund = 1:2.
- Om maximaal gebruik te kunnen maken van het dedomesticatie proces en het begrazingsproces waarbij oudere dieren specifieke kennis van het gebied overdragen op de jongere dieren, dienen de huidige populaties runderen en paarden in het gebied te blijven en mogen niet vervangen worden door andere kuddes. Daarnaast dient de selectie binnen de kuddes die gericht is op dedomesticatie (jaarrond overleving, niet gevoelig voor infecties, korte hoeven, geen opdringerig gedrag naar mensen, laatrijphed, overweg kunnen met schrale perioden) te worden voortgezet;
- Naast selectie gericht op dedomesticatie, dient er ook selectie uitgevoerd te worden om tot een gewenste man:vrouw verhouding en leeftijdsopbouw van de populaties te komen. Bij een meer extensieve begrazing (voldoende voedselaanbod waardoor populatie zich in de groeifase bevindt) kan zowel bij rund als paard worden uitgegaan van een man:vrouw verhouding van 1:1 en een piramidale leeftijdsopbouw (veel jonge dieren en weinig oude dieren). Bij een meer intensieve begrazing kan de verhouding man:vrouw bij paarden nog steeds 1:1 zijn en bij runderen iets lager (bijv. 0,8:1). De leeftijdsopbouw is bij beide piramidaal maar zijn er relatief iets minder jongere dieren.
- Bijvoeren dient niet plaats te vinden dan wel zo lang mogelijk uitgesteld te worden; gebruik van vetvoorraden in de winterperiode is zowel voor de dieren zelf van essentieel belang als voor het proces van begrazing (gebruik van minder aantrekkelijke vegetatietypen in andere delen van het gebied);
- De begrazingseenheden dienen zo groot mogelijk te zijn; eventueel door koppeling van deelgebieden. Hierdoor wordt de heterogeniteit van het begrazingsgebied zo groot mogelijk gemaakt en kunnen bepaalde processen van de begrazing (bijv. optimale leeftijdsopbouw en sociale structuur, vorming sub-groepen) plaatsvinden;
- Wet- en regelgeving voor gehouden dieren dienen in acht te worden genomen;

Aandachtspunten

Bij tegenstrijdige doelen dient aanvullend beheer overwogen te worden. Een voorbeeld hiervan betreft stroomdalgraslanden. Deze vegetatie is gebaat bij een meer intensieve begrazing omdat het grasland anders zal verruigen. Bij de keuze voor een extensieve begrazing met runderen en paarden, zal dit type dus niet in stand gehouden kunnen worden zonder aanvullende maatregelen. Bij het vaststellen van de doelen zal dit expliciet meegenomen moeten worden met bijbehorende beheermaatregelen.

Bijlage C In te zetten soorten grote herbivoren

De keuze van de in te zetten soorten grote herbivoren

Bij de keuze van de in te zetten soorten grote herbivoren zijn de volgende zaken van belang:

- Type terrein;
- Type herbivoor.

Het type terrein

Staatsbosbeheer kent twee soorten natuurterreinen:

- a) Terreinen met procesnatuur
In deze gebieden is het doel niet strikt omschreven en mag de natuur haar eigen gang gaan. Het is zogenaamde 'spontane' natuur zoals bijvoorbeeld in de Millingerwaard en Biesbosch.
- b) Terreinen met patroonnatuur
Deze gebieden worden beheerd met een bepaald doel, zoals bijvoorbeeld weidevogels, glanshaverhooiland, of multifunctioneel bos. In geval van begrazing wordt er veelal gekozen voor seizoensbegrazing met landbouwhuisdieren.

De gebieden in deze opdracht vallen alle onder het type procesnatuur (zie bijlage B).

Het type herbivoor

Staatsbosbeheer heeft runderen en paarden die in hun terreinen worden ingezet in een aantal categorieën ingedeeld naar gebruiksdoel.

Indeling runderen:

1. Boerengebruiksvee (melkvee): o.a. Holstein-Friesian en Jersey;
2. Boerengebruiksvee (vleesvee): o.a. Blonde d'Aquitaine, Hereford en Limousin;
3. Historische huisdierrassen: o.a. Lakenvelder, Brandrode Rund en MRIJ-rund;
4. Runderen die zelfredzaam zijn en geschikt zijn verwildering. De dieren hebben een natuurlijke uitstraling: o.a. Schotse Hooglander, Galloway, Rode Geus en Heckrund.

Indeling paarden:

1. Gebruiksdieren: o.a. Nederlands warmbloed, springpaarden;
2. Historische paardenrassen: o.a. Fries paard, Zeeuws trekpaard;
3. Hobbydieren, al dan niet opgenomen in een stamboek: o.a. Fjorden, Shetlanders, Tinkers;
4. Paarden die zelfredzaam zijn met een natuurlijke uitstraling: o.a. Konikpaard, Sorraia
5. Paarden die zelfredzaam zijn en vrijwel rechtstreeks afstammen van Europese wilde paarden: o.a. Exmoores, Asturcon, Pottoka

Voor de terreinen die in deze aanbesteding zitten (alle met procesnatuur (type a)), komen uitsluitend dieren uit de volgende categorieën in aanmerking: Runderen in de categorie 4 en paarden in de categorieën 4 of 5. Rassen die niet samengaan met bezoekers voldoen echter niet, zoals het Heckrund.

De keuze voor deze categorieën komt tot stand door naar de verschillende eigenschappen van de soorten te kijken. Wetende dat het perfecte ras (nog) niet bestaat en het zoeken is naar een optimale combinatie van eigenschappen, is er hierbij sprake van zowel eisen (hier moet een beherdier in ieder geval aan voldoen; de minimale eigenschappen) als van wensen (het zou mooi zijn als een beherdier hier aan voldoet; het doel).

Concrete eisen en wensen in te zetten grote herbivoren

Algemeen

Runderen en paarden zullen jaarrond in de gebieden worden ingezet waarbij het natuurlijke proces van begrazing zo dicht mogelijk benaderd dient te worden. Daarnaast zijn deze gebieden toegankelijk voor recreanten. De-domesticatie, zelfredzaamheid en vriendelijk voor recreanten en honden zijn belangrijke eisen die gesteld worden aan de in te zetten grote herbivoren.

Eisen aan in te zetten grote herbivoren

De in te zetten grote herbivoren dienen aan een aantal eisen te voldoen. Als ze niet voldoen aan onderstaande eisen, komen ze niet in aanmerking voor jaarrondbegrazing in de terreinen van deze aanbesteding.

Eisen	Rund	Paard
Ras en selectie	Runderen die zelfredzaam zijn en geschikt voor verwildering. Zie hierboven.	Paarden die zelfredzaam zijn en geschikt voor verwildering. Zie hierboven.
Geslachtsrijpheid	Jonge koeien dienen pas op latere leeftijd vruchtbaar te worden	
Agressie ten opzichte van mensen	Flegmatieke runderen met geen tot weinig agressie	Geen tot weinig agressie
Nieuwsgierigheid ten opzicht van mensen en honden	Geen tot weinig	Geen tot weinig
Natuurlijk wijkgedrag ten opzichte van mensen en honden	Wel aanwezig	Wel aanwezig
Sociale kuddestructuur	Ontwikkeling van stiergroepen met eigen territorium	Natuurlijke haremstructuur
Zelfredzaamheid	Wel aanwezig. Dieren hebben geen hulp nodig van de mens en kan jaarrond buiten staan	Wel aanwezig. Dieren hebben geen hulp nodig van de mens en kan jaarrond buiten staan
Allertheid	Aanwezig, maar niet schrikachtig	Aanwezig, maar niet schrikachtig
Kleur	Wildkleur: min of meer egaal grijs, bruin of andere donkere kleur	Wildkleur: min of meer egaal grijs, bruin of andere donkere kleur

Wensen aan in te zetten grote herbivoren

Het zou mooi zijn dat de in te zetten grote herbivoren aan een aantal wensen kunnen voldoen. Als ze niet voldoen aan onderstaande wensen kunnen ze wel in aanmerking komen voor jaarrondbegrazing als ze aan de eisen voldoen.

Wensen	Rund	Paard
Ras en selectie	De-domesticatie zoveel mogelijk aanwezig	De-domesticatie zoveel mogelijk aanwezig
Geslachtsrijpheid	Jonge dieren dienen pas als zij geheel volgroeid zijn vruchtbaar te worden	
Agressie ten opzichte van mensen en honden	Geen agressie, natuurlijk wijkgedrag	Geen agressie, natuurlijk wijkgedrag
Nieuwsgierigheid ten opzicht van mensen en honden	Geen interesse tonend	Geen interesse tonend
Alertheid	Alert gedrag tonend, maar geen schrikgedrag	Alert gedrag tonend, maar geen schrikgedrag
Kleur	Wildkleur. Vacht min of meer egaal grijs, bruin, of donkere kleur. Zeker niet bont, wit of blond. Hoeven donker van kleur.	Wildkleur. Vacht min of meer egaal grijs, bruin, of donkere kleur. Zeker niet bont, wit of blond. Hoeven donker van kleur.
Gezondheid	Vitaal en weinig vatbaar voor ziekten en tekorten.	Vitaal en weinig vatbaar voor ziekten en tekorten. Paarden beschikken over extra rudimentair bot in hoof, zoals bij Konikpaard, die voor

		extra stabiliteit zorgt bij het lopen op stortsteen.
Hoorns	Runderen hebben hoorns, tenzij dit uit veiligheidsoverweging niet wenselijk is.	
Zelfredzaamheid	Geheel zelfredzaam	Geheel zelfredzaam
Sociale kuddestructuur	aanwezig	Aanwezig
Klimaat	Ook actief bij warm weer (vergelijk Galloway vs. Rode Geus)	Ook actief bij warm weer
Belevingswaarde	Woest en natuurlijk uiterlijk	Woest en natuurlijk uiterlijk

Recreatie

In een voor recreatie opengesteld gebied heeft een schuw ras, dat niet door voeren of aaïen opdringerig wordt, de voorkeur.

Aandachtspunten

Voorlichting, educatie & recreatief (mede-)gebruik

De aanwezigheid van dieren in een terrein is voor veel mensen een positief gegeven. Dat is vaak ook een goede ingang om wat over het terrein en ons werk in het terrein te vertellen. Dat mensen dieren aantrekkelijk vinden betekent niet automatisch dat zij verstandig met deze dieren omgaan, er is vaak een groot gebrek aan kennis over het gedrag van dieren en daarmee samenhangend een gebrek aan besef dat het eigen gedrag daaraan aangepast moet worden. Het voeren van dieren is een van de hardnekkigste gedragingen die voor zowel dier (verkeerde voedingsstoffen) als mens (opdringerige dieren) vervelende gevolgen heeft. Ook veel voorkomend is te weinig afstand houden tot de dieren (aaïen, foto's maken), dat kan leiden tot botsingen tussen mens en dier. Voorlichting is en blijft belangrijk. Er zijn goede ervaringen met vormen van sociale controle door betrokken bezoekers (Amsterdamse Bos).

Regelgeving

Voor gehouden diersoorten, zoals rund, paard, geit, schaap of varken geldt de Wet op Dieren en de Gezondheidswet voor Dieren. Daarin staan de eisen die aan houders van deze dieren gesteld worden op gebied van welzijn, transport, en veterinaire zorg. Daarnaast zijn er regels, opgesteld door productschappen of als gevolg van rijksbeleid, voor het tegengaan van veeziekten en registratie & identificatie van dieren in verband met risico's voor de volksgezondheid.

De laatste stand van zaken op dit vlak is te vinden op de website van het ministerie van EZ

(<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/dierziekten>)

Veterinair ingrijpen

Veterinair ingrijpen zal ook getoetst moeten worden aan de doelstellingen van het terrein. Een bijzonder voorbeeld is het toedienen van ontwormingsmiddelen en antibiotica. Dit is gangbare praktijk in de veehouderij maar divers onderzoek heeft aangetoond dat niet alleen de mest van deze dieren geen enkele ecologische rol meer vervult, maar ook de grond onder de mest sterk negatief beïnvloed wordt door de aanwezigheid van deze middelen. Daarom dienen deze middelen niet, of alleen bij wijze van hoge uitzondering aan dieren in onze terreinen gegeven te worden.

Bijlage D Vaste kuddes runderen en paarden

Overname kuddes tussen opdrachtgever en opdrachtnemer bij start en beëindigen van de overeenkomst

De in te zetten grote herbivoren worden beschouwd als een essentieel onderdeel van de procesnatuur. De dieren zorgen namelijk voor een verrijking van de natuur, zie bijlage A. Daarvoor is het van belang dat de runderen en paarden generaties lang in de natuurterreinen aanwezig zijn. Hier zijn drie belangrijke argumenten voor te noemen:

- De in te zetten grote herbivoren hebben terreinkennis en weten waar zij het beste kunnen verblijven in geval van hoog water;
- De dieren zijn gewend aan publiek en reageren daar zoals gewenst op (zie bijlage C). Door selectie van dieren kunnen de gewenste eigenschappen binnen de kuddes aanwezig blijven en de ongewenste eigenschappen (bijv. opdringerig gedrag naar mensen toe) verdwijnen;
- Bezoekers van de natuurterreinen zijn gewend aan deze dieren en het gedrag van deze dieren en worden niet iedere keer geconfronteerd met een nieuwe kudde met onverwacht gedrag.

In onderstaande tabel staat aangegeven of er runderen en paarden zijn, die de inschrijver verplicht dient over te nemen. Verder is aangegeven welke rassen van runderen en paarden er momenteel lopen.

Tabel 1 Aanwezige runderen en paardenrassen ter overname.

Gebied	Runderen ter overname aanwezig	Paarden ter overname aanwezig
Oosterhoutse waard	Schotse Hooglander	Konik
Veur Lent	Galloway	Paarden niet toegestaan
Bemmelse-, Klompen- en Gendtse waard	Rode Geus	Konik

Aanvang opdracht

De inschrijver/opdrachtnemer is verplicht de runderen en paarden bij aanvang te kopen tegen een prijs vastgesteld door de opdrachtgever. In tabel 1 staat waar nu reeds dieren aanwezig zijn en welke rassen dit zijn die overgenomen dienen te worden. Waar geen runderen en paarden aanwezig zijn bij de start van de opdracht, dient de inschrijver zelf voor runderen en paarden te zorgen die voldoen aan alle eisen, zie bijlage C. Bij het zelf aankopen van runderen en paarden in de gebieden waar deze nu nog niet aanwezig zijn, moet dus al rekening worden gehouden met deze eigenschappen, zodat deze al voor een groot deel aanwezig zijn in de nieuwe kuddes.

Tijdens opdracht

De inschrijver is verplicht om de aangeschafte runderen en paarden als uitgangsmateriaal te gebruiken voor het doorontwikkelen van de geëiste en gewenste eigenschappen en daarmee in stand houden van voor het doel aangepaste kuddes runderen en paarden, zie bijlage E.

Hierop is echter een uitzondering mogelijk. Mochten er bij opdrachtgever nieuwe inzichten, of wensen zijn, waaruit blijkt dat een ander beheer, of andere beheerdieren beter voldoen, dan houdt opdrachtgever de mogelijkheid om de bestaande dieren (deels) te verwijderen of (deels) te vervangen door dieren die beter voldoen. In dit geval zullen opdrachtgever en opdrachtnemer hierover aanvullende afspraken maken.

Einde opdracht

De opdrachtnemer is verplicht de runderen en paarden bij afloop of beëindiging van het contract ter verkoop aan te bieden aan de opdrachtgever. De overnameprijs is gelijk aan de prijs bij aanvang van de opdracht zoals beschreven in de gebiedsbeschrijving. Dit ongeacht eventuele wijzigingen in de samenstelling van de kudde.

Bijlage E Veredelen grote herbivoren op juiste eigenschappen

Fokprogramma en selectie op optimaal inzetbaar bij natuurbeheer, veiligheid bij hoog water en recreatie

Het doel is om via procesnatuur een dynamisch natuurlijk rivierenlandschap te bereiken, waar bezoekers vrij kunnen wandelen. Tevens dient het landschap te voldoen aan de eis dat de rivier voldoende doorstroomt in geval van hoog water. De vegetatie, zoals bomen en struiken, dient daarom te voldoen aan de vegetatielegger. De grote herbivoren spelen een sleutelrol in dit beheer, zie bijlage B.

De opdrachtnemer dient de beheerdieren gericht te fokken en selectie uit te voeren, zodat de dieren beter voldoen aan de eisen en wensen zoals gesteld in dit document en eventueel toekomstige eisen van opdrachtgevers die nu nog niet bekend zijn. Een voorbeeld van een kenmerk dat verbeterd kan worden, is het fokken van runderen met een korte vacht, zodat de dieren 's zomers tijdens warme periodes ook actief zijn.

Aanvang opdracht

De dieren voldoen minimaal aan de eisen zoals gesteld in bijlage C.

Tijdens opdracht

De opdrachtnemer houdt minimaal 2 keer per jaar overleg met opdrachtgever en de andere opdrachtnemers en stelt onder auspiciën van de opdrachtgever jaarlijks het fok- en selectieprogramma vast. U dient samen met andere opdrachtnemers gericht de in te zetten dieren verder te ontwikkelen.

Einde opdracht (bij oplevering)

De eigenschappen van de dieren, zoals geëist en gewenst in dit document dienen bij oplevering te zijn verbeterd. Dit betekent: meer de-domesticatie, minder opdringerig naar mensen, meer wijkgedrag vertonen en een egale wildkleur etc.

Annex V Dienstenovereenkomst

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Overeenkomst Begrazing procesnatuur Rivierenland

Staatsbosbeheer & Rijkswaterstaat

en

**Oosterhoutse waard, Veur Lent, Bemmelse-, Konijnen-,
Gendtse- en Klompenwaard**

PARTIJEN:

1. Staatsbosbeheer, te dezen rechtsgeldig vertegenwoordigd door de heer Ir. S. Thijssen BNT in zijn hoedanigheid van Directeur, hierna gezamenlijk te noemen: 'Opdrachtgever'

en

2. ***, (statutair) gevestigd te ***, te dezen rechtsgeldig vertegenwoordigd door *** in zijn/haar hoedanigheid van ***, hierna te noemen "**Opdrachtnemer**";

Opdrachtgever en Opdrachtnemer hierna gezamenlijk, respectievelijk afzonderlijk ook wel te noemen "**Partijen**", respectievelijk "**Partij**",

NEMEN IN AANMERKING DAT:

- a. Opdrachtgever in het kader van haar bedrijfsvoering behoefte heeft aan het adequaat laten uitvoeren van begrazing procesnatuur Rivierenland in 'Oosterhoutse waard, Veur Lent, Bemmelse-, Konijnen-, Gendtse- en Klompenwaard'.
- b. De werkzaamheden omvatten alle werkzaamheden zoals opgenomen in de inschrijvingsleidraad, waaronder: het uitvoeren van begrazing, het veredelen van beheerdieren, het onderhouden van voorzieningen, het uitvoeren van administratie-, communicatie-, voorlichting- en beheertaken en dergelijke werkzaamheden;
- c. Opdrachtgever daartoe een Europese openbare aanbesteding heeft aangekondigd op *** mei 2022 door middel van de publicatie van het Aanbestedingsdocument met TenderNed-kenmerk ***, waarin de Opdracht, ten aanzien van het afsluiten van een Overeenkomst voor het uitvoeren van begrazing procesnatuur Rivierenland is omschreven;
- d. Opdrachtnemer in dat kader op *** 2022 een Inschrijving heeft gedaan voor de Opdracht;
- e. Opdrachtgever de Inschrijving van Opdrachtnemer heeft beoordeeld als de inschrijving met de Economisch Meest Voordelige Inschrijving, gebaseerd op de beste prijs-kwaliteitverhouding (BPKV) als gevolg waarvan Opdrachtgever de deelname aan de Overeenkomst aan Opdrachtnemer heeft gegund;
- f. Partijen beogen geenszins met deze overeenkomst een pachtovereenkomst aan te gaan. Afspraken over het gebruik van de grond worden in een nadere geliberaliseerde overeenkomst tussen partijen vastgelegd;
- g. Op basis van die gunning de onderhavige Overeenkomst (de "Overeenkomst") tussen Partijen tot stand is gekomen, waarin de voorwaarden zijn vastgelegd die van toepassing zijn op de opdracht tot het verrichten van Diensten beschreven in de aanbestedingsdocumenten.
- h. Op deze Overeenkomst de ALGEMENE RIJKSVOORWAARDEN VOOR HET VERSTREKKEN VAN OPDRACHTEN TOT HET VERRICHTEN VAN DIENSTEN 2018 (ARVODI-2018) van toepassing zijn, voor zover daarvan in deze Overeenkomst niet wordt afgeweken.

VERKLAREN HET VOLGENDE OVEREEN TE KOMEN:

Artikel 1. Begrippen

- 1.1 Diensten: het uitvoeren van begrazing procesnatuur Rivierenland, zoals nader geduid in de Inschrijvingsleidraad en de bijbehorende bijlagen.

Artikel 2. Voorwerp van de Overeenkomst

- 2.1. Opdrachtnemer is verplicht uit te voeren de Diensten zoals beschreven in de aanbestedingsdocumenten met betrekking op 'Oosterhoutse waard, Veur Lent, Bemmelse-, Konijnen-, Gendtse- en Klompenwaard'.
- 2.2. De stukken die in de aanbestedingsprocedure zijn gedeeld, vormen een onlosmakelijk onderdeel van deze Overeenkomst. In geval van tegenstrijdigheden, geldt de volgende rangorde van documenten (waarbij het eerder genoemde document prevaleert boven het later genoemde en waarbij nr. 1 'De Overeenkomst' het eerstgenoemde document is):
 1. De Overeenkomst;
 2. Verslag verificatiebespreking d.d. *** 2022;
 3. Nota('s) van Inlichtingen inschrijvingsleidraad (laatste versie als hoogste in de rangorde);
 4. De inschrijvingsleidraad inclusief Bijlagen (exclusief de daarbij verstrekte concept Overeenkomst nu die is vervangen door onderhavige Overeenkomst);
 5. De ARVODI 2018;
 6. De Inschrijving van Opdrachtnemer.
- 2.3. Met uitzondering van het verslag verificatiebespreking, zijn de in het vorige lid onder 3 tot en met 8 genoemde documenten via de website TenderNed.nl (TenderNed-kenmerk ***) reeds in bezit gekomen van opdrachtgever en opdrachtnemer en zullen niet nogmaals als bijlage bij de overeenkomst worden gevoegd. Alle in 2.2 genoemde documenten maken echter wel nadrukkelijk onderdeel van de overeenkomst uit.
- 2.4. Opdrachtgever is verplicht gedurende de looptijd van deze Overeenkomst de beschreven Diensten af te nemen.
- 2.5. De voorwaarden van deze Overeenkomst zijn integraal van toepassing.

Artikel 3. Duur van de Overeenkomst

- 3.1. Deze Overeenkomst gaat in op 1 januari 2023 en wordt aangegaan voor de duur van drie (3) jaar tot en met 31 december 2025 met twee (2) maal de optie, eenzijdig uit te oefenen door Opdrachtgever, tot verlenging van de Overeenkomst onder gelijkblijvende voorwaarden met een periode van telkens drie (3) jaar. De maximale looptijd van deze Overeenkomst is dan ook negen (9) jaar.
- 3.2. Opdrachtgever stelt Opdrachtnemer uiterlijk drie (3) maanden voor het verstrijken van de initiële (of: dan geldende) looptijd van de Overeenkomst schriftelijk in kennis indien Opdrachtgever gebruikmaakt van de verlengingsoptie. Indien de verlengingsoptie niet wordt uitgeoefend, eindigt de Overeenkomst van rechtswege na het verstrijken van de dan geldende looptijd.
- 3.3. Na beëindiging van de Overeenkomst, om welke reden en op welke wijze dan ook, blijven de bepalingen uit deze Overeenkomst en de ARVODI 2018 die naar hun aard bedoeld zijn om ook na afloop van de Overeenkomst tussen Partijen te gelden, van kracht.

Artikel 4. Communicatie

- 4.1. Partijen stellen beiden een contactpersoon binnen de organisatie aan die primair verantwoordelijk is voor het bewaken van en de communicatie ten aanzien van de uitvoering van de Overeenkomst en (dus) de naleving van het Programma van Eisen en eventuele (nadere) werkafspraken op grond van deze Overeenkomst. Tevens wijzen beide Partijen een vervangende contactpersoon aan.
- 4.2. Communicatie tussen de contactpersonen zal op continue basis plaatsvinden teneinde de correcte uitvoering van de Overeenkomst en dus de door de Opdrachtnemer te verrichten Diensten, te bewaken. In ieder geval vindt éénmaal per jaar een evaluatie plaats van de dienstverlening van Opdrachtnemer. Dit jaarlijkse evaluatiegesprek wordt op initiatief van Opdrachtgever ingepland. Voorafgaand aan dat overleg verstrekt (de contactpersoon van) Opdrachtnemer de door Opdrachtgever ten behoeve van dat gesprek gewenste informatie. Tijdens het overleg wordt onder ander gesproken over positieve en negatieve ervaringen, naleving van gemaakte afspraken, en kwaliteit van de dienstverlening.
- 4.3. In geval van (verwachte) organisatorische of personele veranderingen in de organisatie van één der Partijen die van belang kunnen zijn voor de uitvoering van de Diensten, dient deze Partij de andere Partij terstond (na het ontstaan van de verwachting daartoe) op de hoogte te stellen. Partijen kunnen in dat geval eventueel (nadere) afspraken maken ter zake van de uitvoering van de Diensten.

Artikel 5. Prijs en facturering

- 5.1. Opdrachtnemer factureert vijftig procent van de totale jaarprijs vooraf in januari van het betreffende jaar en vijftig procent van de totale jaarprijs in september van het betreffende jaar, conform het inschrijfbedrag in de Europese aanbesteding. Vóórdat Opdrachtnemer de betreffende factuur verstuurt, stemt opdrachtnemer de factuur eerst af met de directievoerder die optreedt namens de Opdrachtgever.
- 5.2. Facturen worden digitaal gezonden aan digitale.facturen@staatsbosbeheer.nl. Op elke factuur wordt vermeld:
 - Factuurnummer;
 - Contractnummer (dat door Opdrachtgever aan Opdrachtnemer wordt verstrekt);
 - Nummer van de Nadere Overeenkomst (zogenoeten: "UBW-nummer");
 - BEC-code;
 - Factuurdatum;
 - Eenduidige omschrijving van de geleverde Diensten;
 - Naam Opdrachtgever;
 - KvK-nummer van Opdrachtnemer;
 - Bankrekeningnummer (IBAN) van Opdrachtnemer;
- 5.3. De in artikel 5.1 Overeenkomst bedoelde prijs heeft betrekking op alle door Opdrachtnemer in het kader van de Overeenkomst te verrichten Diensten en eventueel daartoe benodigde materialen en is inclusief eventuele reis- en verblijfskosten en alle eventueel bijkomende kosten en exclusief BTW.
- 5.4. Het overeengekomen kostprijsbedrag kan middels verrekening gewijzigd worden in overeenstemming met corresponderende wijzigingen van de opdracht (= mogelijk enkele hectares meer of minder), de hectare-prijs vormt daarbij de grondslag voor de verrekening.
- 5.5. Indexering gedurende de maximale looptijd van de Overeenkomst is conform het gestelde in Commerciële eis 7 van de Inschrijfleidraad.

Artikel 6. Tijd en plaats werkzaamheden

- 6.1. De werkzaamheden verband houdend met in de Overeenkomst gespecificeerde Diensten, worden verricht op de aangegeven terreinen, zie hiervoor onder andere de gebiedsbeschrijvingen.
- 6.2. Partijen verplichten zich het Personeel van de andere Partij toegang te verlenen tot de plaats waar de werkzaamheden verband houdend met de in de Overeenkomst gespecificeerde Diensten moeten worden verricht, alsmede dit Personeel in staat te stellen de werkzaamheden onder de bij die Partij gebruikelijke arbeidsomstandigheden te verrichten gedurende de tijden die noodzakelijk zijn voor het naar behoren uitvoeren van de Opdracht zoals vastgelegd in de Overeenkomst.
- 6.3. Partijen verplichten zich hun Personeel op te dragen de ter plekke van de uitvoering geldende huisregels na te leven. In het bijzonder verplichten Partijen zich om de flora en fauna op het natuurerrein waar de Diensten worden uitgevoerd zo minimaal mogelijk te verstoren.

Artikel 7. Overname kudde

- 7.1. Reeds aanwezige dieren dienen tegen een vooraf vastgestelde prijs te worden overgenomen en ingezet. De vooraf gestelde prijs is opgenomen in de gebiedsbeschrijving.
- 7.2. De opdrachtnemer is verplicht de kudde van runderen en paarden bij afloop of beëindiging van het contract ter verkoop aan te bieden aan de opdrachtgever. De overnameprijs is gelijk aan de prijs bij aanvang van de opdracht zoals beschreven in de gebiedsbeschrijving dus zonder indexering. Dit ongeacht eventuele wijzigingen in de samenstelling van de kudde plus of min 25%. Indien er geen prijs bij aanvang bekend is aangezien de inschrijver de dieren zelf heeft geleverd, dan geldt het bedrag genoemd in de gebiedsbeschrijving.

Artikel 8. Overige bepalingen

- 8.1. Voor de aansprakelijkheid wordt verwezen naar hetgeen hierover in de aanbestedingsdocumenten is opgenomen.
- 8.2. Opdrachtnemer verklaart dat hij in het kader van de gunning van deze Overeenkomst tot het verrichten van Diensten Personeel van Opdrachtgever generlei voordeel heeft geboden, gegeven, doen aanbieden of doen geven, respectievelijk zal bieden, geven, zal doen aanbieden of zal doen geven. Opdrachtnemer zal dat ook niet alsnog doen teneinde Personeel in dienst van Opdrachtgever te bewegen enige handeling te verrichten of na te laten.

Artikel 9. Bijkomende bepalingen t.a.v. uitvoering werkzaamheden

- 9.1 Alle werkzaamheden worden uitgevoerd conform de Gedragscodes Natuurbeheer.
- 9.2 Opdrachtnemer is verantwoordelijk voor eventuele schades aan materieel als gevolg van aanwezige obstakels in het maaiveld. Ook indien obstakels niet bekend en/of niet zichtbaar zijn.
- 9.3 Indien naar oordeel van de opdrachtgever de weer –of terreinomstandigheden goede uitvoering onmogelijk maken is opdrachtgever bevoegd het werk tijdelijk stil te leggen zonder dat de opdrachtnemer aanspraak kan maken op verrekening of aanvullende vergoeding.

Aldus overeengekomen en in tweevoud ondertekend door:

Opdrachtgever
Staatsbosbeheer

Opdrachtnemer

Naam: Ir. S. Thijssen BNT

Naam: ***

Functie: Directeur

Functie: ***

Handtekening:

Handtekening:

Datum:

Datum:

Plaats: Amersfoort

Plaats: Beuningen

Annex VI Concept Pachtovereenkomst

De concept pachtovereenkomst is als los document toegevoegd.

Annex VII Algemene Voorwaarden

De Arvodi 2018 zijn als los document bijgevoegd (Annex VII Arvodi 2018.doc).

Annex VIII Voorbeeld hoogwater protocol

Hoogwaterprotocol Gelderse Poort Versie 2022

1 Doel Hoogwaterprotocol

1. Beheerdieren (runderen en paarden) ruim van te voren op een veilige plaats zetten.
2. Droge en rustige plaats voor inheemse zoogdieren.
3. Eenduidige afspraken.

Het is van belang de terreinen die tijdens hoogwater een soort schiereilanden worden af te sluiten voor bezoekers. Uitleg van deze maatregel is van belang om zo bij de bezoekers draagvlak te krijgen en te houden.

2 Locaties

Afhankelijk van de waterstand zullen de terreinen geheel of gedeeltelijk worden afgesloten. Het gaat hierbij om de

- Millingerwaard, Bizonbaai, Stadswaard en Oude waal,
- Bemmelse- Gendtse- en Klompenwaard
- Oosterhoutse waard en Loenense waard

3 Waar afsluiten

Hieronder een lijst van de gebieden en de betreffende ingangen die afgesloten moeten worden bij een bepaalde waterstand, Het is belangrijk om gebieden niet te snel af te sluiten maar te wachten tot de geïsoleerde terreinen ontstaan die we willen beschermen.

Bij waterstand Lobith 12.80	Millingerwaard Kekerdom afsluiten; kaphekjes van Beijer tot voormalige Rabobank Millingerwaard Lange Paal afsluiten
Bij waterstand Lobith 13.00	Millingerwaard oost bij Berning afsluiten; klaphek afsluiten (wegafzetting als extra) en ingang bij wildrooster/oversteek Waiboerweg. Op winterdijk al waarschuwing plaatsen over afsluiting verderop. Bewoners houden toegang. Bizonbaai afsluiten bij Oortjeshekken en klaphek bij wijlen Ad.
Bij waterstand Lobith 13.30	Bizonbaai afsluiten bij Oortjeshekken en klaphek bij wijlen Ad. Loenense waard afsluiten; klaphek bij parkeerplaats en brug met lint afzetten
Bij waterstand Lobith 13.30	Bij aanhoudend hoogwater HVP Vlietberg afsluiten tussen weg ten zuiden en noorden van HVP.
Bij waterstand Lobith 13.50	Gendtse Waard afsluiten

4 Hoe gaan we afsluiten

- Informeren gemeenten over afsluiting.
- Bebording afdekken met een vuilniszak.
- Bij ingang bord 'verboden toegang' plaatsen
- Fysieke afsluiting met ketting en hangslot
- Poster met uitleg

Heel belangrijk: de afsluiting niet langer te laten duren dan noodzakelijk.

Dit in verband met het draagvlak voor de afsluitingen van de bezoekers en blijft de boodschap over doel van afsluiting geloofwaardig.

5 Handhaving

Essentieel bij het hoogwaterprotocol is de handhaving. Willen we de afsluiting tot een succes maken dan dienen we toe te zien dat gebruikers van onze terreinen zich aan de regels houden. De eerste dagen zullen we ook de mensen uit moeten leggen wat de noodzaak is van deze maatregel.

We moeten de capaciteit die we hebben benutten op de momenten dat het nodig is. In overleg met de BOA Coördinator kan ondersteuning gevraagd worden.

6 Communicatie

De boodschap in het algemeen is: Hoogwater is prachtig en kom het vooral zien. Bekijk het vanaf de winterdijk en voorkom zo dat dieren niet verstoord worden. Bezoekers kunnen (onbedoeld) dieren zodanig verontrusten dat ze het water in gaan; in het uiterste geval zelfs verdrinken.

Een voorbeeld van dieren die zijn gebaat bij het afsluiten van gebieden tijdens hoogwater:

Ree, Das, Vos, Haas, Konijn, Wezel, Hermelijn, Steenmarter, Boommarter, Bever, Muis, en natuurlijk ook Rund en Paard, etc

7 Persbericht

Het is raadzaam om voor een hoogwaterpiek een persbericht uit te doen om mensen in te lichten over afsluiting met de gebieden.

8 Taken

Wanneer het hoogwaterprotocol wordt ingezet zijn de taken als volgt verdeeld:

Boswachter Beheer geeft aan wanneer het hoogwaterprotocol van start gaat.

Boswachter Publiek regelt communicatie en kondigt de afsluiting aan door middel van:

- Uitdoen van persbericht
- Berichten delen over #hoogwater op sociale media
- Plaatsen bericht op weblog
- Optioneel verzorgen van hoogwaterexcursie

Uitvoering van het protocol is gezamenlijk door beheer en publiek

- Afsluiten van de gebieden doormiddel van fysieke afsluiting
- Controle van de afgesloten gebieden

9 Waterstanden Gelderse Poort

De waterstanden zijn de waterstanden bij Lobith

07.50 Monding van het Meertje valt droog.

08.20 De drempel **Klompewaard** in de geul loopt onder. De geul gaat vanaf deze waterstand meestromen.

08.90 Dam bij de Beijer in de **Millingerwaard** stroomt over.

10.30 Percelen aan de westkant van de **Erlecomse waard** komen onder water te staan. Zeg maar tussen de twee uiterst westelijke kribben. Ook staat het water aan de dijk aan de noord-oost kant, tussen de wilgen (aansluiting richting Kekerdom).

Sluis in **Gendtse Waard** en **Oosterhoutse waard** kan instromen.
(richtlijn is 12.75 voor waterschap)

11.00 Weg bij vogelkijkhuis **Millingerwaard** begint te overstromen.

Sluis Oosterhoutse Waard zet Staatsbosbeheer open. (lokaal peil 8.00 NAP)

- 11.50 Laagte aan benedenstroomse kant van de **Klompenwaard** (voor het witte dijkhuis (Olaf van Hoorn) loopt vol.

De **Loowaard** en de **Kandiawaard** zijn gescheiden.

- 11.80 De middendam in de **Millingerwaard** stroomt over.

- 12.00 Water loopt de **Klompenwaard** in via de strang aan de teen van de dijk. Graslanden tussen de geul en de strang langs de dijk komen geïsoleerd te liggen.

Weg naar de hoogwatervluchtplaats **Loowaard** loopt onder. Buitenkaadse deel staat onder.

Verbinding (onder langs de dijk) tussen **Erlecomse waard** en **Bisonbaai** komt onder water te staan.

Erlecom geul bij duin en kaliwaal gaat instromen

Oude Waal evacueren. Een en ander is afhankelijk van hoeveel water er al in de Oude Waal staat en hoe hoog de rivier doorstijgt .

- 12.10 Noordelijk deel van de **Stadswaard** definitief gescheiden van het zuidelijk deel. Bij doorstijgende rivierstanden grazers naar noordkant drijven.

Water stroomt benedenstrooms van de **Bisonbaai** over de asfaltweg aan westkant.

- 12.50 Laagte tussen Oeverwal en Overlaat ten noorden van Vossegat in **Gendtse Waard** gaat meestromen. Oeverwal van Zandberg tot uitstroom Gendtse Waard moet geëvacueerd zijn.

- 12.60 **Konijnenwaard** gaat het water over de dwarskade aan de kant van de hoogwatervluchtplaats en het oostelijk deel loopt onder, hiermee is de **Gendtse Waard** echt afgesloten van de Konijnenwaard

- 12.70 Uiterwaarden van het Pannerdensch kanaal (richting het veer naar Pannerden) **Klompenwaard** komen plas dras te staan.

- 12.80 **OHW** begint in te stromen ca 50 meter ten oosten van de sluis.

- 12.90 Verbindingsdam **Bisonbaai-Groenlanden** overstroomt. In het winterhalfjaar is het aan te raden om de grazers bij voorspellingen die boven 13.00 m Lobith uitgaan vroegtijdig in de Groenlanden te parkeren. Mislukt dat en ontstaan later problemen met doorstijgend water dan kunnen de grazers altijd nog via de uitgang Oortjeshekken geëvacueerd worden.

- 13.00 De delen tussen de geul en de dijk in de **Klompenwaard** staan onder water.

Laagste delen van de rivierzijde van de **Millingse dam** lopen onder.

In de **Loowaard** is de zomerkade tussen Havezate en de hoogwatervluchtplaats nog net begaanbaar (voor een tractor). Bij deze stand moeten we beslissen of en hoeveel hooi we gaan brengen.
Dam tussen plas in **Loowaard** en **Kandiawaard** stroomt over.

Oude Waal stroomt gestaag vol. Peil verschil met Stadswaard is ruim 1 meter.

Dwarsdam door de **Erlecomse waard** loopt over? (Nadat in 2007 het voormalige

sluisje in deze dam is gedempt)

13.00 Looveer uit de vaart.

Percelen aan de oostkant van de **Bisonbaai** staan onder water.

13.20 **Stadswaard** via de noordkant evacueren. Percelen langs de Vlietbergweg nog net droog. Aan de zuidkant (bij p-plaats Ooijsche sluispad) is er nog net wat ruimte voor de dieren om te lopen.

13.30 Er ligt een geïsoleerd eiland aan de west kant (onduidelijk is bij welke rivierstand dit ontstaat) van de **Bisonbaai**.?

Konijnenwaard begint in te stromen aan de noord-west kant (tegen de HVP Bemmelse Waard aan).

13.30 De overlaat in de **Gendtse Waard** gaat de Gendtse Waard vullen. Waterschap heeft enkele schotten vooraf al laten verwijderen. Deze waterstand is voor het waterschap sturend. Zodra er een hogere waterstand verwacht wordt dan 12.75, maken ze de sluis onder de weg (direct na de dijkafrit (ten westen van de Gendtse Waard) open. Dan creëren ze hiermee een buffer aan de andere kant van de zomerkade. De Gendtse Waard vult zich van west naar oost.

Groot deel **Loenense waard** is nu overstroomd. Meest oostelijke 'bak' loopt nu vol. Brug nog droog, nu afsluiten.

Oosterhoutse Waard water stroomt over kade onder en nabij de Oversteek en over de oeverwal bij de sluis aan de westkant.

13.40 *De hoogste delen van weilanden bij de p-plaats aan het Ooijsche sluispad lopen onder. Er is nog net een heel klein strookje van de oeverwal van de **Stadswaard** droog.
(ca. 13.40, m is de maximale stand dat er nog dieren kunnen blijven lopen)*

13.70 Brugdek bij **Klompewaard** over nevengeul gaat overstromen.

Hoogwatervluchtplaats **de Beijer** niet meer met auto/trekker bereikbaar. (liever hier geen grazers)

13.80 **Loowaard** loopt vol. Kade tussen Havezate en de hoogwatervluchtplaats stroomt over.

Lobberden evacueren.

14.00 De lage delen van het oeverwal-eiland **Klompewaard** staan onder water. Bij deze stand beslissen of de dieren op het eiland kunnen blijven staan (is de verwachting dat de rivier boven een stand van 15 m Lobith zal doorstijgen?). Is dan dus al gebeurd.

Veer Doornenburg uit de vaart (soms ook pas bij 15.00 Lobith)(teletekst p.723)

Grazers **Millingse dam** evacueren. Gebeurt vanzelf door de dieren

Vlakte achter de rivierduintjes op het Kaliwaalduin **Erlecom** nog net droog. Tot deze stand kunnen de dieren blijven lopen.

- 14.30 Rivierduin, hoge perceel bij bosje, het stuk bij de bult **Kandiawaard** en de "hoge wei" langs de dijk nog net droog.
- 14.70? Water stroomt over de **Vlietbergweg** (= ca. 12.00 Nijmegen). Vlietberg is nog bereikbaar via Buchner.
- 14.50 Kopjes van duintjes **Erlecomse waard** langs de rivier (duintjes van ca. 10 meter breed en ca. 50 lang) en kop van het schiereiland (40x40 meter) onder water.
- 14.60 Defensiedijk **Bemmelse waard** stroomt over, als eerste ten westen bij de haven in de haakse bocht van het fietspad. Voor het waterschap is dit altijd een meetpunt in de waterstand om de sluis bij het gemaaltje open te zetten.
- 14.80 **Bisonbaai** stroomt bovenstrooms in. De grazers moeten nu naar het voorste deel (Oortjeshekkenzijde). De praktijk wijst uit dat de dieren vanzelf door het water die kant opgedreven worden. Het hoogste punt van het gebied zit bij de uitgang Oortjeshekken. Dat is dus gemakkelijk met eventuele evacuatie. Bij standen tussen 14.50 en 15.00 blijft er voor de grazers weinig ruimte over.
- Zomerkade t.h.v. **Millingerduin** stroomt over. Hoogste delen van de dam om de zandplas gaan onder (opletten dat hier geen grazers ingesloten raken). De hoogwatervrije terpen van De Beijer en Klaverland raken van elkaar geïsoleerd. Het is aan te bevelen rivaliserende paardengroepen op verschillende terreinen te laten overtijen. De Beijer kan een klein groepje huisvesten; Klaverland is groter, biedt meer beschutting en voedsel. De oeverwal tussen Klaverland en de Waiboerhoeve kan nog bijna een meter was aan voordat ze van elkaar geïsoleerd raken. Indien paarden- of rundergroepen opgesplitst dienen te worden dan de boel vroegtijdig apart zetten.
- 14.90? **Vlietberg** is niet meer bereikbaar via Buchner (= 12.54 Nijmegen). Er wordt gevaren naar de Vlietberg (schipper is Henk 06-17 33 29 88)
- 15.00 Weg tussen Havezate-Dijk in de **Loowaard** loopt onder.
- 15.20 Hoogste delen van de Palts, **Bisonbaai** gaan onder.
- 15.25 Verbinding tussen **Colenbrandersbos** en **Waaiboerterrein** raakt overstroomd achter Berning. Eventueel verdeling grazers aanbrengen tussen weides oostzijde Colenbrandersbos en terp Waiboerhoeve (eventueel kunnen de dieren ook later door het hek bij het wildrooster over de weg voor Berning langs naar de Waiboerterp.
- 15.30 **Millingsedam** (nieuwe hoogte) begint te overstromen.
- 15.50 Laagte in de strekdam van het **fort Pannerden** naar de Pannerdensche Kop loopt over. Duintjes richting Pannerdensche kop raken geïsoleerd.
- 15.70 Hoogste top van rivierduin **Klompewaard** langs de Waaloever gaat onder. Oeverwal rond Colenbrandersbos nog juist doorwaadbaar. Dit is het moment om de scheiding aan te brengen tussen de grazers die op Klaverland en op de Waiboerhoeve moeten overtijen.
- 16.20 Zandduin op strekdam naar **Pannerdense Kop** gaat onder.
- 16.70 Hoge wei aan oostzijde **Colenbrandersbos** gaat onder.

- 16.80 Hoogste delen **Millingerduin** gaan onder.
- 16.90 Hoogwatervrije wei bij **de Beijer** overstroomt.
- 17.40 Hoge delen **Klaverland** gaan onder.
- 17.70 de hoogwatervluchtplaats bij **de Beijer** overstroomt.
- 17.90 Hoogste dam achter trafohuis **Klaverland** gaat onder.

10 Hoogwater afgelopen jaren

1995	31 januari (evacuatie)	Lobith	NAP + 16.68
2020	8 februari		NAP + 13.63
2021	9 februari		NAP + 14.53
2021	18 juli		NAP + 14.10
2022	8 jan		NAP + 12.82

Stand bij Lobith is ca. waterstand Keulen + 8 meter

Annex IX Rasternorm

Rivierengebied Oost Norm rasters etc. Jaarrond begrazing uiterwaarden

Grootvee-raster**Palen**

- Robinia of kastanje palen, geschild Van Vliet, of vergelijkbaar
- 180 cm lang
- 10-12 cm doorsnee
- Plaatsen op 4 meter afstand van elkaar
- 60 cm diep, zodat 120 cm boven maaiveld uitsteekt

Hoekpalen

- Robinia of kastanje palen
- 250 cm lang, 12-14 cm doorsnee
- beide kanten geschoord

Draden

- 4 puntdraden Tornado High Tensile 1.6 mm of vergelijkbaar
- Onderste draad 40 cm boven maaiveld (=laarshoogte), bovenste draad op 110 cm boven maaiveld (= 10 cm onder de kop), de overige twee draden gelijk verdelen (= 23 cm tussen de draden)
- Bij elke hoek om de paal slaan, i.v.m. met spanners (zie hieronder)

Spanners

- Zilverkleurig gegalvaniseerd
- Plaatsen op maximaal elke 100 meter, minimaal na elke hoek

Krammen

- minimaal 4,5 x 45 mm
- niet in de palen vastslaan! De draden moeten soepel door de krammen heen kunnen i.v.m. het spannen.
- Krammen diagonaal op nerf van het hout bevestigen.

Puntdraad altijd bevestigen aan een houten rasterpaal en niet aan een metalen paal van het weidehek of het klaphek.

Landbouwhhek

Type grootvee van Hardeman Veenendaal, met een minimale breedte van 4,5 meter en het logo van Staatsbosbeheer. Let op, door het logo, zijn er dus linksdraaiende en rechtsdraaiende hekken.

Loophek/Klaphek

Type Ooij van Acon Lemmelerveld. Scharnier voorzien van pen/moer, zodat het hek niet uit de scharnieren getild kan worden, dus er op lassen en bijwerken om roesten tegen te gaan.